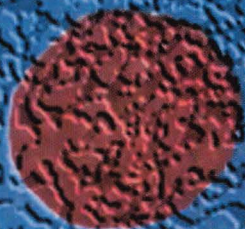

JUHA-PEKKA LILJANDER

STATUSVOITTOJEN JA -TAPPIOIDEN TIET KORKEAKOULUTUKSESSA

Keskeyttäminen
ja koulutuksen
vaihtaminen
opintouran
laittekohtina

KASVATUSTIETEIDEN
TUTKIMUSLAITOS
Jyväskylän yliopisto

Kasvatustieteiden tutkimuslaitos
Jyväskylän yliopisto

STATUSVOITTOJEN JA -TAPPIOIDEN TIET KORKEAKOULUTUKSESSA

**KESKEYTTÄMINEN JA KOULUTUKSEN VAIHTAMINEN
OPINTOURAN TAITEKOHTINA**

Juha-Pekka Liljander

Esitetään Jyväskylän yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan suostumuksella
julkisesti tarkastettavaksi yliopiston vanhassa juhlasalissa (S212)
toukokuun 28. päivänä 1996 kello 12.

STATUSVOITTOJEN JA -TAPPIOIDEN TIET KORKEAKOULUTUKSESSA

**KESKEYTTÄMINEN JA KOULUTUKSEN VAIHTAMINEN
OPINTOURAN TAITEKOHTINA**

Travelling the roads of status gains and losses in higher education
Dropping out and change of study field as pivotal points in the study career

Juha-Pekka Liljander

Kasvatustieteiden tutkimuslaitos
Jyväskylän yliopisto

URN:ISBN:978-951-39-9473-0
ISBN 978-951-39-9473-0 (PDF)

Jyväskylän yliopisto, 2022

Kannen suunnittelu: Jussi Jäppinen
Kannet: ER-paino Ky, Lievestuore
Painopaikka: Jyväskylän yliopistopaino, Jyväskylä 1996

ISBN 951-34-0762-4

TIIVISTELMÄ

Liljander, J-P. 1996. Statusvoittojen ja -tappioiden muut korkeakoulutuksessa. Keskeyttäminen ja koulutuksen vaihtaminen opintouran taitekohtina. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteiden tutkimuslaitos. ISBN 951-34-0762-4

Tässä tutkimuksessa korkeakouluopintojen keskeyttäminen esittäytyy opintouran käännekohtana, josta opiskelijan koulutusura voi taittua joko nousuun tai laskuun. Päätymisen yliopistotasoa alempiin opintoihin tai siirtyminen työmarkkinoille ilman korkeakouluopintojen suoma statusta tulkitaan laskevaksi urakehitykseksi. Sen sijaan akateemisen kentän sisäinen siirtymä katsotaan yksilölle voitoksi tai tappioksi sen mukaan, siirtyykö hän eri opintoalojen ja korkeakoulujen arvostukseen nojaavassa statushierarkiassa ylös- vai alaspäin. Bourdieulaisittain oletetaan, että tässä statuskampailussa etulyöntiasema on yhteiskunnallisen eliitin koulutus- ja statustietoisilla perillisillä: etenkin kaupunkien yläluokkaisissa perheissä vartuneilla miehillä.

Tutkimuksen kohdejoukon muodostavat maamme korkeakouluissa syksyllä 1985 kirjoilla olleet 20 - 24-vuotiaat nuoret (N = 39 831). Yksiköistä mukana ovat kaikki Suomessa tuolloin toimineet yleis- ja erityiskorkeakoulut taidekorkeakoulut mukaan luettuina. Tutkimuksen kohteena olevien nuorten opintouratiedot kattavat vuodesta 1985 vuoteen 1990 ulottuvan ajanjakson. Tutkimusmateriaali hankittiin Tilastokeskuksesta.

Korkeakoulukentän statusrakennetta hahmotettiin opiskelijakunnan sosiaaliseen ja alueelliseen taustaan sekä sukupuoleen perustuen. Kartoitus osoitti tulevaisuuden valtaeliitin kouliintuvan Helsingin yliopiston professioalojen ohella etenkin pääkaupunkiseudun erityiskorkeakouluissa. Sen sijaan maakuntien yleiskorkeakouluissa suoritettavien tutkintojen yhteiskunnallinen painoarvo näyttää olevan pienempi.

Tulosten mukaan opintojen keskeyttämisriski kasvaa lapsuudenkodin koulutusasteen laskiessa. Yhteys on oletetunlainen nimenomaan korkeakoulukentän statusrakenteen yläosissa. Lisäksi tutkimus paljasti statusrakenteen alemmista kerroksista kohti sen huippua suuntautuvan koulutuksenvaihtojen virran päinvastaista virtaa vuolaammaksi. Todennäköisimmin koulutuksenvaihtajista nousureiteille päätyivät lähtökohtiensa puolesta hyvässä asemassa olevat heikompiosaisten ajautuessa laskeviin uumiin.

Tulokset osoittavat, että myös suomalaista koulutustodellisuutta on mahdollista tarkastella kulttuurireproduktiivisessa käsittevalossa. Bourdieulaisen käsitteistön selitysvaikutus saattaa vieläpä olla lisääntymässä, koska tehokkuusvaateet ovat syrjäyttäneet tasa-arvotavoitteet koulutuspolitiikan kivijalkana.

Asiasanat: alanvaihto, korkeakouluopiskelu, koulutuksellinen tasa-arvo, opintojen keskeyttäminen

ABSTRACT

Liljander, J-P. 1996. Travelling the roads of status gains and losses in higher education. Dropping out and change of study field as pivotal points in the study career. University of Jyväskylä. Institute for Educational Research.
ISBN 951-34-0762-4

In this study dropping out of college represents a pivotal point in a student's study career at which his/her study career can take either an upward or downward trend. Ending up in a study program below the university level or entering the workforce without the status provided by higher education is interpreted as a downward career path. By contrast, transfer within the academic domain is interpreted either as a gain or loss depending on whether the student moves upwards or downwards in the status hierarchy based on the differential prestige of various study fields and institutions of higher education. In Bourdieuan terms it is assumed that in this status struggle the advantage is held by the offspring of the societal elite who are education- and status-oriented, in particular by the men who have grown up in upper class urban families.

The target group of the study consists of the students, aged 20 to 24, who were enrolled in the Finnish institutions of higher education in autumn 1985 (N = 39 831). All institutions of higher education, including colleges of art and music, were included. The study careers of the target group cover the period from 1985 to 1990. The data were obtained from the Central Statistical Office.

The status structure of higher education was examined in terms of students' social and regional background and sex. This indicated that the future power elite is being trained in the professionally oriented study fields of Helsinki University and, in particular, in the specialized institutions of higher education, ie. schools of economics and technology. By contrast, the social status of degrees taken in regional "general" universities appears to be lower.

The results indicates that the risk of dropping out increase as the educational level of the childhood home gets lower. The relationship is as expected especially in the upper echelons of the higher education status structure. The study also revealed that the changes of study field were more common from the lower strata of the status structure upwards than the reverse. It is most likely that those with a favorable starting position tended to manage the upward trend while the less advantaged found themselves travelling the downward path.

The results indicate that the conceptual framework of cultural reproduction lends itself to the study of also the Finnish educational scene. It is possible that the explanatory power of the Bourdieuan framework may even increase as the demands for effectiveness have been replacing the policy of educational equality as the cornerstone of the Finnish educational policy.

Descriptors: change of study field, higher education, educational equality, drop out

ESIPUHE

Väitöskirjatyössäni tarkastelen korkeakouluopintojen keskeytymistä osana valikoitumisprosessia, jossa sosiokulttuurisilta valmiuksiltaan toisistaan poikkeavat yksilöt ohjautuvat koulutusjärjestelmän eri osien kautta erilaisiin yhteiskunnallisiin asemiin. Käsillä oleva tutkimus on kiinteä osa Korkeakoulupolitiikan ja -arvioinnin tutkimusohjelmaan kuuluvaa, opetusministeriön rahoituksen turvin toteutettavaa Korkeakoulun status, opiskelijan valinnat ja koulutuksen tuloksellisuus -projektia. Tutkimusohjelma käynnistyi vuoden 1995 alussa. Nyt esiteltävä tutkimus oli ollut tuolloin käynnissä jo jonkin aikaa. Itse asiassa se aloitettiin heinäkuussa 1991 Korkeakouluopintojen keskeyttäminen ja alanvaihto -projektin osahankkeena.

Tutkimuksen kysymyksenasettelun juuret ulottuvat ajallisesti vielä tätäkin kauemmas: 1980-luvunpuolivälin paikkeille. Noihin aikoihin kiinnostuin kasvatussosiologiasta kulttuuri-reproduktiivisen lähestymistavan alkaessa vallata alaa kasvatustutkimuksen kentällä ja aloitin opiskelijoiden selviytymis- ja erottautumisstrategioita käsittelevän pro gradu -tutkielmani tekemisen silloin vielä Jyväskylässä lehtorina toimineen, sittemmin Tampereelle apulaisprofessoriksi siirtyneen *Tuomas Takalan* asiantuntevassa ohjauksessa. Tuolloin sain niin ikään ensimmäisen empiirisen kosketuksen aihealueeseen toimiessani tutkimusapulaisena väitöskirjatyötäni kiitoksen arvoisella tavalla ohjanneen professori *Jorma Kuusisen* seurantatutkimusprojektissa, jossa tarkasteltiin kulttuuristen, sosiaalisten ja kognitiivisten tekijöiden vaikutusta koulutusuran kulkuun. Reproduktioteoreettinen lähestymistapa pysyi ajatteluani suuntaavana kehystenä myös sen jälkeen, kun vuonna 1987 aloitin työt kasvatustieteiden tutkimuslaitoksella laitoksen nykyisen johtajan *Jouni Välijärven* toimesta käynnistyneessä erityislukioprojektissa.

Pian tutkimuslaitokselle tuloni jälkeen siirryin täysipäiväisesti korkeakoulututkimuksen pariin. Etuoikeutenani on ollut mahdollisuus toimia yhteistyössä lukuisten alan asiantuntijoiden kanssa. Heistä on syytä mainita Jyväskylän ammattikorkeakoulun kehitysjohtajana nykyään toimiva *Mauri Panhelainen*, jonka vetämässä tutkimusprojektissa toimin ennen varsinaisen väitöskirjahankkeeni aloittamista. Maininnan ansaitsee myös hankkeen alkaessa korkeakoulutuksen tutkimusosaston johtajana toiminut *Annikki Järvinen*, jonka ansiosta minulle avautui mahdollisuus päästä mukaan keskeyttämistä ja koulutuksenvaihtoa koskevaan tutkimusprojektiin. Erityiset kiitokset tuesta, kannustuksesta ja hyvistä neuvoista haluan antaa mainitussa projektissa tutkijaparinani toimineelle *Pentti Määtälle*. Hänen vaikutuksensa väitöskirjani syntymiseen on ollut ratkaisevan suuri.

Tutkimuksessa käytetyn havaintoaineiston analysointikuntoon saattaminen oli mittava urakka. Ilman sovellutussuunnittelija *Sakari Valkosen* osaamista tehtävästä olisi muodostunut ylivoimainen. Tilastomenetelmien soveltamisessa sain ensiluokkaista opastusta pääsuunnittelija *Antero Malinilta*. Väitöskirjatyöni tiivistelmä kääntyi lyhyellä varoitusajalla englanninkieliseksi julkaisuyksikön johtajana toimivan *Sauli Takalan* toimesta. Tutkimuksessa käytetty materiaali hankittiin Tilastokeskuksesta. Kiitän

laitosta joustavasti sujuneesta yhteistyöstä. Lisäksi kiitän professori *Osmo Kivistä* sekä apulaisprofessoreita Tuomas Takalaa ja *Joel Kiviraumaa* työtäni koskevista kommentteista ja korjausehdotuksista.

Kiitokset myös Ellen ja Artturi Nyysösen säätiölle, jonka myöntämä apuraha vauhditti väitöskirjatyöni valmistumista.

Lopuksi haluan lausua lämpimät kiitökseni kaikille läheisilleni, etenkin vaimolleni *Tuijalle* ja pojallamme *Akselille*. Olette luoneet perustan, jolta on ollut hyvä ponnistaa.

Vaajakoskella, huhtikuussa 1996

Juha-Pekka Liljander

SISÄLTÖ

1. TUTKIMUKSEN TEOREETTISET JA KOULUTUSPOLIITTISET	
LÄHTÖKOHDAT	1
1.1. Tehtävänasettelu	1
1.2. Tasa-arvoutopiasta kilpailueuforiaan	3
1.3. Individualisoimisesta sosiologisoimiseen	9
2. TUTKITTAVAN ILMIÖN KUVAUS JA TUTKIMUKSEN	
MENETELMÄLLISET RATKAISUT	15
2.1. Keskeyttämismääreet ja -määrät	15
2.2. Tutkimusaineisto	18
2.2.1. Seurantaryhmä ja -aineisto	18
2.2.2. Voiko tilastoihin ja niistä tehtyihin päätelmiin luottaa?	21
2.3. Koulutusuran käänneiden seuranta	23
2.3.1. Seurannan aloitusyksikkö	23
2.3.2. Seurannan lopputilanne ja opintouran perustyytit	25
2.3.3. Kentän pääomakasautumien, koulutusuran käänneiden ja ryhmien välisten erojen tarkastelu	27
3. TUTKIMUSKOHDE KULTTUURIREPRODUKTIIVISESSA	
VIITEKEHYKSESSÄ	30
3.1. Sisäisistä ulkoisiin selittäjiin	30
3.2. Kentältä syrjäytyminen	33
3.2.1. Luokkaspesifit habitukset korkeakoulukentän karsintakisassa	33
3.2.2. Opiskelijoiden selviytymis- ja erottautumisstrategiat Suomessa	37
3.2.3. Naiset akateemisella kentällä	40
3.2.4. Korkeakoulukentän hylkimät	43
3.2.5. Laajentuessaan lohkoutunut ja kerrostunut korkeakoulukenttä	47
3.2.6. Korkeakoulukentän statusrakenne	49
3.2.7. Opintojen keskeyttäminen hierarkkisen rakenteen eri tasoilla	55
3.2.8. Keskeyttämisen yleiskuva	60

3.3. Koulutuksenvaihtojen suuntautuminen kentän statusrakenteissa	61
3.3.1. Koulutuksenvaihto taitekohtana opintouran nousuun tai laskuun	61
3.3.2. Korkeakoulun, alan tai molempien vaihtaminen	65
3.3.3. Opintoalan vaihtaminen	70
3.3.3.1. Vaihtojen suuntautuminen opintoalahierarkiassa	70
3.3.3.2. Alanvaihtajien käyttämät nousu- ja laskureitit	73
3.3.4. Korkeakoulun vaihtaminen	81
3.3.4.1. Vaihtojen suuntautuminen korkeakouluhierarkiassa	81
3.3.4.2. Kauttakulku korkeakouluhierarkian eri tasoille	83
3.3.4.3. Opintoalojen sisämarkkinat	87
3.3.4.4. Kotilääni ja pääkaupunkiseudun vetovoima	92
3.3.5. Koulutuksenvaihdon yleiskuva	94
4. KOULUTUSURAN KÄÄNTEET STATUSKAMPPAILUN ILMENTYMINÄ	95
4.1. Ovatko keskeyttäjät sittenkään häviäjiä?	95
4.2. Karsiutuminen ja kiipeäminen korkeakoulukentän kerrostumissa	96
4.3. Korkeakoulupolitiikan muutoksen tasa-arvovaikutukset	100
LÄHTEET	105
LIITTEET	115

1. TUTKIMUKSEN TEOREETTISET JA KOULUTUSPOLIITTISET LÄHTÖKOHDAT

1.1. Tehtävänasettelu

Seuraavassa opintojen keskeyttäminen ja koulutuksenvaihto sosiologisoidaan kytkemällä ne akateemisella kentällä käytävään statuskamppailuun. Tästä näkökulmasta katsottuna yksilö saapuu korkeakouluopintojensa keskeytyessä opintaipaleellaan käännekohtaan, josta hänen koulutus- ja ammattiuransa voi taittua joko nousuun tai laskuun. Jotkut keskeyttäjäistä päätyvät työmarkkinoille ilman korkeakoulututkinnon suomaa statusta. Toiset saattavat puolestaan jatkaa akateemisia opintojaan jossakin toisaalla, monesti aiempaa arvostetummassa koulutuksessa. Jotkut siis voivat päätyä akateemisten opintojen keskeytyessä statusvoittojen, toiset taas tappioiden tielle.

Tutkimuksen viitekehyksenä toimii *Pierre Bourdieun* -distinktioarvonsa paljolti jo menettänyt, mutta hyvää vauhtia sosiologian klassikoksi muodostuva - kulttuurireproduktio-teoria. Teoria kuvaa erottautumisstrategioiden käyttöön perustuvaa kamppailua pääsystä valta-asemiin kulttuurin eri kentillä. Poliitiikan, hallinnon, elinkeinoelämän, järjestötoiminnan, viestinnän, tieteen sekä taiteen kentillä suhteellisen korkeaan asemaan pääsyn keskeisenä edellytyksenä on kiistatta akateeminen koulutus. Tutkimuksen viitekehykseen nojaten voidaan taas olettaa, että kaupunkien yläluokkaisissa perheissä varttuneet miehet sopeutuvat vaivattomimmin korkeakoulutukseen ja osaavat sitä myös käyttää statuskamppailussa parhaiten hyväkseen. Muiden osaksi tässä kamppailussa jää pelkistäen ilmaistuna joko selviytyminen tai syrjäytyminen, kenties lopullinen karsiutuminen akateemiselta kentältä. Lisäksi sekä akateemisten osakenttien selektoivuuden että niissä tarjolla olevan koulutus pääoman arvon oletetaan kytkettyvän niiden asemaan korkeakoulukentän hierarkkisessa kokonaisrakenteessa.

Tutkimuksen ensisijaisena tarkoituksena on osoittaa, että kulttuurireproduktio-teoria omaa selitysvoimaa myös Suomessa. Samalla avautuu mahdollisuus arvioida muuttuvaa kor-

keakoulupolitiikkaa suhteessa koulutuksellisen tasa-arvon tavoitteeseen. Tultaessa 1990-luvulle korkeakoulupolitiikan peruseriaaatteet muuttuivat ratkaisevasti. Jatkuvaan määrälliseen kasvuun perustuvasta ja sosiaalista sekä alueellista tasa-arvoa tavoittelevasta politiikasta siirryttiin, tehokkuuteen, korkeaan laatuun ja profiloitumiseen tähtäävään koulutuspolitiikkaan. Toisin sanoen, järjestelmää yhtenäistävistä toimista siirryttiin sen sisäisen eriytyksen, "diversiteetin", edistämiseen. Samanlaisuuden sijasta alettiin tavoitella erilaisuutta; kenties myös tuottaa eriarvoisuutta.

Tutkimuksessa tarkastellaan kaiken kaikkiaan neljää aihealuetta: opintojen totaalikeytyttämistä, koulutuksenvaihtoa, korkeakoulukentän statusrakennetta ja korkeakoulupolitiikan muutoksen tasa-arvovaikutuksia. Seuraavat neljä kysymystä kattavat teemaluokituksen kaksi ensimmäistä kategoriata:

1. ovatko opiskelijan sosiaalinen tausta, kotipaikkakunta ja sukupuoli yhteydessä opintojen keskeyttämiseen?
2. millaiseksi tämä yhteys muodostuu tarkasteltaessa sitä korkeakoulukentän hierarkkisen rakenteen eri tasoilla?
3. voidaanko koulutuksesta toiseen siirtymisessä katsoa olevan kyse alkuperäistä arvokkaamman tutkintopääoman tavoittelusta?
4. ovatko yllä mainitut taustamuuttajat yhteydessä siihen, taittuuko koulutuksenvaihtajan opintoura akateemisen kentän statusrakenteissa nousuun vai laskuun?

Vastauksen antaminen näihin kysymyksiin edellyttää korkeakoulukentän kerrostumarakenteen tuntemista. Tämän vuoksi tutkimuksessa paneudutaan myös seuraaviin ongelmiin:

5. millainen on korkeakoulujen välinen statushierarkia?
6. millainen on opintoalojen välinen statushierarkia?
7. millaiseksi hierarkia rakentuu, kun opintoaloja tarkastellaan korkeakouluittain?

Edellä esitettyihin kysymyksiin saatujen vastausten pohjalta arvioidaan lopuksi vielä siis sitä, miten muutokset korkeakoulupolitiikan peruseriaaatteissa vaikuttavat koulutuksellisen tasa-arvon toteutumismahdollisuuksiin. Täsmällisemmin ilmaistuna kysymys kuuluu:

8. millaisiksi erilaisista lähtökohdista akateemista statusta tavoittelevien nuorten menestymismahdollisuudet korkeakoulukentällä muodostuvat kilpailun kiristyessä ja kentän hierarkisoituessa?

Tutkimus kohdistuu maamme tiede- ja taidekorkeakouluissa syksyllä 1985 kirjoilla olleisiin 20 - 24-vuotiaisiin nuoriin. Akateemisen kentän statusrakennetta hahmotellaan kyseisen ryhmän "sosiokulttuurisen koostumuksen" perusteella. Toisin sanoen, opiskelijoiden sosiaaliseen ja alueelliseen taustaan sekä sukupuoleen perustuen. Syksystä 1985 syksyyn 1990 ulottuvaa ajanjaksoa koskevien opintouratietojen avulla selvitettiin, ketkä tutkittavista vaihtoivat opintoalaa, korkeakoulua tai molempia sekä missä he opintojaan tarkkaan ottaen jatkoivat, ketkä keskeyttivät opintonsa ja ketkä pysyivät seurannan lähtökohtakoulutuksessa. Tutkimusmateriaali hankittiin Tilastokeskuksesta.

1.2. Tasa-arvoutopiasta kilpailueuforiaan

Koulutuksellista tasa-arvoa ei ole saavutettu. Silti koulutuspolitiikkaa suuntaavissa kannanotoissa sellaiset käsitteet kuin valintamahdollisuuksien ja koulusaavutusten tasa-arvoisuus tai perusvoimavarat ovat väistyneet yksilökeskeisyyden, erityislahjakkuuden, kilpailun, profiloitumisen ja tulosvastuun käsitteiden tieltä. Joissakin mielipiteissä on jopa kyseenalaistettu koko koulutuksellisen tasa-arvon tavoitteen mielekkyys, koska sen saavuttaminen näyttää mahdottomalta tai toimet sen saavuttamiseksi nähdään tasapäistävinä. Samoin yhteiskunnan luokkarakenteen ja koulutuslaitoksen uusintamisyhteyden tutkimus saatetaan leimata aikansa eläneeksi. Näin korkeakoulupolitiikan ja koulutuspoliittisen diskurssin muutoksen tarkastelu on itse asiassa tutkimuksen lähtökohtien esittelyn ohella myös sen olemassaolon oikeutuksen perustelua.

Keskustelu koulutuksellisesta tasa-arvosta kytkeytyy helposti ainoastaan perusasteen koulutukseen ja meilläkin toteutettuun yhtenäiskoulu-uudistukseen. Kyse on kuitenkin kaikki koulutusasteet läpäisevästä periaatteesta, jonka ydinajatuksena on taata kaikille ihmisille yhtäläiset mahdollisuudet edetä sosiaalisesta taustasta riippumatta koulutusuralla heidän edellytyksiään vastaavaan asemaan. Yhtäältä on pyritty edistämään *koulusaavutusten tasa-arvoisuutta* tasoittamalla lähtökohtien eriarvoisuudesta juontuvia koulusaavutusten eroja; toisaalta tavoitteena on ollut *valintamahdollisuuksien tasa-arvoisuuden* lisääminen: lähtökohtiensa puolesta eriarvoisessa asemassa oleville yksilöille on pyritty takaamaan yhtäläiset mahdollisuudet koulutukseen osallistumiseen (Tyler 1977; Kuusinen 1992). Tasa-arvotavoitteella oli 1970-luvulle tultaessa laaja yhteiskunnallinen tilaus. Koululaitoksen yhtenäistymiskehitykseen

kytkeytyvät yhteiskunnallisten eturyhmien erilaiset "intressit"¹ verhoutuivat sodan jälkeisinä vuosikymmeninä eräänlaiseksi koulutuksellisen tasa-arvon "utopiaksi",² joka suuntasi koulutuspolitiikkaa aina 1980-luvulle asti.

Aivan kuten Ruotsissa ja muissakin teollisuusmaissa (ks. Svensson 1979; Härnqvist & Svensson 1980; Husén 1987, 17-21), myös Suomessa sosiaalisen liikkuvuuden lisäämiseen ja samalla lahjakkuuspotentiaalin käyttöönottoon tähtäävän reformin vaikutukset jäivät vähäisiksi. Koulutusjärjestelmän nivelkohdissa alemmilta ylemmille tasolle tapahtuvan valikoitumisen elitististä vinoutumaa ei ole onnistuttu merkittävästi oikaisemaan (Sysiharju 1972; Leimu ym. 1978; Stenström 1981; Määttä ym. 1987). *Jorma Kuusisen* (1985; 1986; 1992) seurantatutkimustuloksia yleistäen voidaan todeta, että ylempien yhteiskuntaluokkien lapset menestyvät koulutuksessa lahjakkuudesta riippumatta; alempien luokkien jälkeläiset sen sijaan eivät menesty lahjakkuudesta huolimatta. Näin ollen reformin myötä toteutui pelkästään valintamahdollisuuksien *periaatteellinen* tasa-arvoisuus. Vaikka kaikki toki voivat tavoitella kaikkein suosituimpia-kin koulutuspaikkoja, kaikkien tosiasialliset mahdollisuudet päästä näihin koulutuspaikkoihin eivät kuitenkaan ole yhtäläiset (Ahola 1995, 19-20).

Reforminvastaiset havainnot eivät rajoitu ainoastaan koulutusjärjestelmän alimpien asteiden risteyskohtiin, vaan järjestelmä kokonaisuudessaan näyttää edelleen tukevan yhteiskunnan luokkarakennetta. Siinä missä alempien kansankerrosten jälkikasvu päätyy ammatillisten oppilaitosten kautta nopeasti työelämään, toimihenkilöperheiden perilliset viihtyvät opintilla huomattavasti kauemmin. He suorittavat jonkin ylemmän korkeakoulututkinnon ja nousevat usein koulutus- ja ammattihierarkian todellisiin huippupositioihin: arkkitehdeiksi, diplomi-insinööreiksi, oikeusoppineiksi, lääkäreiksi tai ekonomeiksi. Heistä tulee intellektuaalista eliittiä. (Isoaho ym. 1990; Pöntinen 1992; Kivinen & Rinne 1995a.) Samoin tieteellisiin jatko-opintoihin

¹ Itsenäinen maatalousväestö uskoi uudistuksen parantavan maatalouden ulkopuolelle palkkatyöläisiksi siirtyvien jälkeläistensä asemaa suhteessa asutuskeskusten lapsiin työ- ja jatkokoulutuspaikoista käytävässä kilpailussa. Palkkatyöläiset puolestaan näkivät peruskoulun yhteiskunnallisen tasa-arvoisuuden edistäjänä, koska nimenomaan rinnakkaiskoulujärjestelmässä ammattiasemien nähtiin määräytyvän lahjakkuuden sijasta yksilöiden sosiaalisen taustan perusteella. Porvaristolle yhtenäiskoulu sen sijaan merkitsi mahdollisuutta kansan syvien rivien koko lahjakkuuspotentiaalin tehokkaampaan hyödyntämiseen ja lopulta työn tuottavuuden kohottamiseen. (Takala 1983a, 273-276.)

² Utopiaperspektiivistä koulutuksen tehtävien katsotaan määräytyvän utopiayhteiskuntaa kuvaavasta ajatuk-sellisesta mallista. Koulutus mielletään tällöin välineeksi pyrittäessä kohti tulevaisuuteen piirtyvää ideaalikuva paremmasta maailmasta. Utopistista päämäärää sinänsä ei välttämättä uskota voitavan saavuttaa, mutta se kuitenkin suuntaa esimerkiksi koulutuspolitiikkaa toimiessaan nykyisyyden arvioinnin kriteerinä. (Järvelä 1991, 23-40.) Kyseisestä näkökulmasta voidaan tarkastella esimerkiksi virallisen opetus suunnitelman ja koulutustodellisuuden välistä suhdetta (ks. Rinne 1984).

valikoituvat ja tohtoreiksi väittelevät alemmista yhteiskuntaluokista kotoisin olevia todennäköisemmin korkeasti koulutettujen perheiden jälkeläiset (Laiho & Silvennoinen 1992). Kaiken kaikkiaan näyttää siltä, että sukupolvien välisen sosiaalisen kohoamisen väylät yhteiskunnan luokkarakenteessa ovat jääneet työnjakoa muokanneesta suuresta murroksesta huolimatta yhä vieläkin hyvin ahtaaksi (Järvelä 1991, 300-317).

Vaikka tasa-arvotavoitteet eivät olekaan toteutuneet odotetulla tavalla, on koulutuksella toki ollut näissä ahtaissakin puitteissa oma roolinsa sosiaalisen liikkuvuuden kanavoijana (Pöntinen 1983, 110-120). Tehtävä korostui 1950-luvulla alkaneella ja koko seuraavan vuosikymmenen jatkuneella koulutuksen laajentumisjaksolla, jolloin myös korkeakoulujen opiskelijakunnan rakenne tasa-arvoistui. Sen sijaan 1970- ja 1980-lukujen aikana rakenteessa on jälleen havaittu elitististä vinoutumista. Etenkin 1970-luvulla, jolloin sisäänottojen kasvu taantui, korkeakoulutukseen osallistumisen ero työläistaustaisten ja toimihenkilötaustaisten välillä näyttäisi todellakin kasvaneen. (Isoaho ym. 1990, 7, 21; Nevala 1991, 219-220; 1992; Ahola 1995, 86-89.) Ajanjaksoa koskevien aineistojen kriittinen analyysi on kuitenkin tuottanut myös päinvastaisia tuloksia. Niiden mukaan tasa-arvokehitys ei viime vuosikymmeninä olisikaan taittunut eriarvoistumiseksi, vaan opiskelijakunnan rakenteen tasapainottuminen näyttäisi hienokseltaan jopa jatkuneen. (Määttä 1992; 1996.) Tosiasia kuitenkin lienee, että koulutusjärjestelmän tasa-arvoistuminen on vähintäänkin pysähtymässä. Korkeakoulutukseenkin osallistumisen kansanomaistuminen on kenties piankin vaihtumassa selkeäksi elitisoitumiseksi.³

Työnjaon suuren murroksen ja koulutusjärjestelmän rajuimpien kasvuvuosien myötä uusi keskiluokka on lopulta saavuttanut kasvunsa rajat. Tämä on merkinnyt sosiaalisen nousun mahdollistavien rakenteiden lukkiutumista. Statusasemien määrän vakiintuessa on myös kilpailu koulutusmarkkinoilla kiristynyt. (Sulkunen 1991; 1992; Silvennoinen 1992.) Samaan aikaan taloudellisen kasvun taittuminen on johtanut pohjoismaisen hyvinvointivaltion toimintaperiaatteiden uudelleenarviointiin (ks. esim. Kosonen 1987; Andersson ym. 1993). Yksi muuttuneen tilanteen ilmentymistä on koulutusjärjestelmän voimakkaimmassa laajentumisvaiheessa vallinneen yleismaailmallisen koulutusoptimismin romahtaminen.⁴ Koulutuksellisen tasa-arvon

³ Keskustelua korkeakoulutukseen osallistumisen eriarvoistumista/tasa-arvoistumista koskevista tuloksista on käyty myös *Sosiologia*-lehden palstoilla (ks. Nevala 1994; Määttä 1995a).

⁴ Kyse ei luonnollisestikaan ole ainoastaan Suomelle tyypillisestä ilmiöstä. Tehokkuusajattelun voittokulku alkoi eri puolilla maailmaa itse asiassa jo silloin, kun meillä vielä vankasti uskottiin jatkuvaan koulutuskasvuun sekä sen perusteluna toimineeseen - koulutuksen ja taloudellisen hyvinvoinnin yhteyttä korostavaan - inhimillisen pääoman teoriaan. (Ks. esim. Kogan 1988; Neave 1988.)

utopialle rakentunut reformi ei enää kykene kokoamaan kaikkia yhteiskunnallisia intressiryhmiä taakseen. Hyvinvointivaltion koulutuspolitiikalle oli vielä luonteenomaista konsensus, joka rakentui näkemykselle koulutuksesta sekä taloudellisen kasvun että sosiaalisen tasa-arvon edistäjänä. Hyvinvointivaltion ajauduttua kriisiin koulutuspolitiikkaa on alettu oikeuttaa yksipuolisesti tuloksellisuudella ja tehokkuudella. Koulutuspolitiikka on vaipumassa kilpailueuforiaan, jossa näiltä tuloksellisuus- ja tehokkuusvaateilta ei enää jää sijaa "koulutushyvään nojaavalle tasa-arvon hyvinvointiutopialle". (Kivinen & Rinne 1989; 1992; 1993; Jolkkonen 1995.)

"Tasa-arvoisen yksilökeskeisyyden projektin" päätyminen voi merkitä rajua taantumaa tasa-arvorintamalla. Suomessakin voidaan ajautua tilanteeseen, jossa niukkenevan koulutus pääoman jakautuminen polarisoituu entisestään. Niillä nuorilla, joilla on investoitavanaan eniten kodinperintönä saatua sosiaalista, kulttuurista ja taloudellista pääomaa on parhaimmat mahdollisuudet saavuttaa voittoja kovenevassa koulutuskilpailussa. Yhteiskunnallisista asemista käytävissä "turnajaisissa" tappion saavat puolestaan todennäköisimmin kokea vaatimattomammista lähtökohdista ponnistavat otelijat. (Sulkunen 1991; 1992; Silvennoinen 1992; Kivinen & Rinne 1993.)

Karsinta ei realisoidu ainoastaan koulutusasteiden nivelkohdissa eri tasoiseen koulutukseen valikoitumisena. Yhä useammat takarivistä koulutuskilpaan starttaavat nuoret jättävät leikin kokonaan kesken yleistyvän "kouluallegian" hermistäminä. Heidän kohtalonaan on kamppailla asemastaan työmarkkinoilla ilman tutkinnon suomaan muodollista pätevyyttä. (Coleman & Husén 1985, 35-39; Takala 1992; Kivinen & Rinne 1993). Jotkut siis suistuvat koulutukselliselta kentältä jo hyvinkin varhaisessa vaiheessa. Syrjäytymisen problematiikka kuitenkin ajankohitastuu päivä päivältä ylempilläkin koulutustasoilla, myös korkeakoulutuksessa.

Tulosvaatimukset ovat lyöneet itsensä voimalla läpi niin ikään akateemisessa maailmassa. Korkeakoulutusta koskevien tekstien perusteella voidaan todeta "tehokkuuden diskurssin" tunkeutuneen "tarinoiden yliopistoon" (ks. Koski 1990). Muutos ei kuitenkaan ole rajoittunut pelkästään puhemaailmaan, vaan tuloksellisuusvaateet näkyvät myös konkretiassa. Vaateiden myötä yksiköiden arviointi on tehostunut ja niitä on alettu vertailla keskenään. Laitoksia houkutellaan tehostamaan toimintaansa jakamalla niille rahaa tulosten perusteella. Tavoitteeksi on tullut massasta erottuvien huippuyksiköiden luominen ja nimeäminen. Tämä kaikki on tapahtunut tilanteessa, jossa korkeakoululaitokseen kohdistetut leikkaukset ovat olleet kasvattamassa yksiköiden suorituspainetta. Korkeakoululaitoksen kasvuun ja yhtenäistämiseen tähtäävästä sekä samalla sosiaalista ja alueellista tasa-arvoistumista palvelevasta politiikasta on

siirretty järjestelmän sisäistä eriytymistä edesauttavaan, kenties myös eriarvoisuutta lisäävään, politiikkaan. Toisin sanoen, uuden politiikan myötä korkeakoulutuksessa ollaan kilpailun keinoin siirtymässä yhtenäismallista kohti diversiteettimallia.

Yksilökään ei ole jäänyt osattomaksi kuvaillun korkeakoulupoliittisen käänteen vaikutuksista. Opiskelijaa patistaa tiivistähtisempiin opintoihin muun muassa uusi opintotukijärjestelmä.⁵ Lisäksi ajan henkeä ilmentävät toistaiseksi toteutumatta jääneet suunnitelmat lukukausimaksujen ja voucher-järjestelmän käyttöön otosta.⁶ Valtion kiristyneen rahoitustilanteen ohella suuntausta on legitimoinut kasvava huolestuneisuus tutkintojen valmistumisaikojen pidentymisestä sekä korkeista opintojen keskeyttämislukuista (ks. esim. Numminen 1987, 165-184).⁷ Karkeasti ilmaistuna suuntauksen tavoitteena tuntuu olevan opiskelijoiden kustannustietoisuuden lisääminen siten, että opintoihin paneuduttaisiin löysäilyn sijasta asiaan kuuluvalla vakavuudella. Kaiken kaikkiaan, tuloksellisuuden ja tehokkuuden retoriikassa on sijansa myös yksilöllä, mutta ei tasa-arvon vaan toimijan niin sanottua "yrittäjämintää" korostavassa kilpailun kontekstissa (Jolkkonen 1995).

Olipa huoli instituution ja yksilöiden tehottomuudesta aiheellinen tai ei, muuttuneeseen kansantaloudelliseen tilanteeseen sopeutuva korkeakoulupolitiikka voi heijastua korkeakoulutuksen tasa-arvoistumiskehitykseen. Muutokset eivät välttämättä kosketa kaikkia opiskelijoita samalla tavalla. Yhtäällä opiskelija joutuu vastatusten tehokkuuteen tähtäävien pakotteiden kanssa; toisaalla hän kohtaa akateemisen perinteen ja sen opiskelijaelämää ohjaavan normiston. Oletettavasti yksilön taloudelliset, sosiaaliset ja kulttuuriset lähtökohdat vaikuttavat ristiriitai-

⁵ Valtion maksamalla korkotuella pönkitetty opintolaina on vaihtunut pankkien markkinakorkoiseen riskiluottoon. Vaikka opintorahan osuutta suhteessa lainaosuuteen korotettiin, uudistuksen myötä lukuisat opiskelijat joutuvat kuitenkin tukeutumaan vanhempiinsa turvatakseen toimeentulonsa. Vain harvat ovat turvautuneet entistä korkeakorkoisempaan lainaan elinkustannustensa kattamiseksi. Lisäksi opintotukea myönnetään aikaisemman seitsemän lukuvuoden sijasta enää kuudeksi lukuvuodeksi.

⁶ Järjestelmässä yhteiskunnan tuki kanavoituisi korkeakouluille opiskelijoiden kautta. Tämän oletettaisiin vahvistavan opiskelijan asemaa koulutuksen valitsijana, resurssojana ja laadun arvioijana. Koska yhteiskunnan tuki olisi riippuvainen kuhunkin korkeakouluun kohdistuvasta koulutuksen kysynnästä, korkeakoulut ajettaisiin tällä tavoin voimistuvaan kilpailutilanteeseen, mikä aktivoisi niitä opetuksen ja tutkimuksen laadun parantamiseen ja reagoimaan nopeasti yhteiskunnan muutoksiin. Opiskelijoille annettavien "koulutusseteleiden" takaama opiskeluoikeus mitoitettaisiin esimerkiksi nykyisen opintotuen eli seitsemän vuoden mittaiseksi. Opintojen pitkittyessä opiskelijan maksettavaksi lankeaisi progressiivisesti kohoava lukukausimaksu. (Hölttä & Pulliainen 1993; Ahonen 1994.)

⁷ Korkeakouluneuvoston seuranta-aineistojen mukaan 1970-luvulla alkanut ja miltei koko seuraavan vuosikymmenen jatkunut valmistumisaikojen pidentyminen ja paljolti myös keskeyttämislukujen kasvu näyttäisikin kiistämättömältä tosiasialta (Hermunen 1987a; 1987b; 1988). Tilastoja voidaan kuitenkin tarkastella monella tavalla. Aineistojen uudelleenanalysointi onkin osoittanut päätelmät hätköidyiksi. Valmistumisajoissa sen enempää kuin keskeyttämisluvuissakaan ei mainittuna ajanjaksona ole yleisellä tasolla havaittavissa nousua. (Määttä 1990; 1995b; Määttä & Valkonen 1992; ks. myös Silvonen 1993.)

lanteesta selviytymiseen.

Vaikka jotkut syrjäytyvät kovenevassa koulutuskilpailussa, löytyy aina myös niitä, jotka vaivatta mukautuvat muuttuvaan tilanteeseen. Korkeakoulutukseen pääsyn vaikeutuessa yhä useammat tunkeutuvat korkeakoulukentälle helppokulkuisia kiertoteitä käyttämällä. Suosituimmat ja arvostetuimmat koulutuspaikat jäävät monille lopulta vain haaveeksi. Jotkut kuitenkin jatkavat ponnistelujaan alun alkaen tavoittelemansa statuksen hankkimiseksi vielä korkeakouluun kirjoittautumisen jälkeenkin. Kiristynvä kilpailu on tällä tavoin vilkastuttanut korkeakoulukentän "sisämarkkinoita" (Määttä & Liljander 1992; Määttä 1995b). Tilanteesta ollaan usein oltu kiinnostuneita siitä koituvan aloituspaikkahävikin vuoksi (ks. esim. Hermunen 1987b), mutta ilmiötä on mahdollista tarkastella myös kulttuurireproduktiivisesta näkökulmasta. Voihan olla, että joillakin on toisia paremmat edellytykset liikkua hierarkkisoituneella korkeakoulukentällä. Lisäksi sisämarkkinoiden kuumeneminen saattaa muokata korkeakoulukentän statusprofiilia. Korkeakoulupolitiikan uudet tuulet lisäävät näkökulman kiinnostavuutta. Huolimatta siitä, että opiskelijavalinnoissa annetaan etusija ensimmäistä opiskelupaikkaansa hakeville nuorille, ilmapiiri on selvästi muuttumassa opiskelijoiden liikkuvuutta suosivaksi (ks. Ahonen 1994; Halonen 1994).

Viime vuosina Suomessakin koulutuspoliittisen doktriinin sisältöä on perustavanlaatuisesti muokattu. Luottamus sosiaalisen liikkuvuuden tarjoamiin mahdollisuuksiin on vaihtunut uskoon kilpailun kaikkivoipaisuudesta. Samaan aikaan sosiaalisen nousun mahdollistavat kouluttautumiskanavat ovat tuulleet ahtaammiksi. Vaikka uudet linjaukset paljolti ovatkin kansantaloudellisen tilanteen sanelemia, jää taloudellisiin puitteisiin varmasti tilaa vielä sekä hyvälle että huonolle koulutuspolitiikalle. Tasa-arvokehitystä on vaikea ylläpitää ja täydellinen yhteiskunnallinen tasa-arvo voitaneen saavuttaa vain utopiassa. Eriarvoisuudella sen sijaan on taipumus yleistyä ilman sitä edesauttavia toimiakin. Tätä taustaa vasten koulutusjärjestelmän ja yhteiskunnan luokkarakenteen uusintamisyhteyden tutkimus on nähdäkseni entisestäänkin ajankohtaistumassa. Tämä tutkimus ei tosin aineistollisesti täysin tavoita otsikoitua koulutuspolitiikan taitetta kaikkine seurauksineen.⁸ Se ei kuitenkaan estä visioimasta tulosten pohjalta sitä, millaisiksi korkeakoulutuksen tasa-arvoistumismahdollisuudet ovat tätä nykyä muodostumassa.

⁸ Seuranta ulottuu vuodesta 1985 vain vuoteen 1990. Havaintoaineistoa on esitelty yksityiskohtaisemmin luvussa *Seurantaryhmä ja -aineisto* (2.2.1).

1.3. Individualisoimisesta sosiologisoimiseen

Tutkimustulokset tasa-arvoon tähtäävän reformin vähäisestä vaikutuksesta sosiaaliseen liikkuvuuteen ovat osaltaan olleet vähentämässä tasa-arvoideologian elinvoimaa ja sysäämässä koulutuspolitiikkaa uusille urille. Reforminvastaiset havainnot synnyttivät kuitenkin myös uuden sivujuonteen kasvatusajattelun valtavirtaan. Vaikka koko ikäluokka aloittaa opintiansä yhdyntyneissä organisatorisissa puitteissa, karsinta koulutusjärjestelmän eri vaiheissa nivoutuu edelleen näkymättömin sitein yksilön kotitaustaan. Tutkijoiden mielenkiinto alkoi suuntautua niihin arkitajunnalta kätkeytyihin "käytäntöihin", joiden kautta yksilöt johdatellaan näennäisesti jakamattoman instituution sisällä erilaisille koulutusurille (ks. esim. Rinne ym. 1984, 31-35; Kivinen ym. 1985). Suuntaus merkitsi erilaisten kulttuurais-sosiologisten kysymyksenasetteluiden murtautumista kasvatustutkimuksen piiriin. Uudessa lähestymistavassa koulutusinstituutioiden sisäistä elämää hahmotetaan suhteessa koulutuksen yhteiskunnallisiin funktioihin. Erityisesti suuntauksessa korostuvat koulutuksen selektiotehtävä ja siihen kytkettyä uudelleenlämmitetty "piilo-opetussuunnitelman" käsite.⁹ Tutkimusote on poleemisessa suhteessa sellaiseen kasvatuspsykologiseen, didaktiseen ja koulutuspoliittiseen ajatteluun, jossa puhtaasti sosiologisetkin ongelmat kätkeytyvät yksipuolisesti individualisoidaan ja pedagogisoidaan. (Antikainen 1984; Aittola 1986; Liljander 1991b.) Lähestymistavan syntyhistorian selvittelyn tarkoituksena on valaista sitä, miksi tutkimuksen viitekehys rakentuu nimenomaan Bourdieun ajattelun varaan.

Sen lisäksi, että koululaitos ohjaa yksilöt tuotannon erilaisiin ja eritasoisin tehtäviin sekä tuottaa näiden työtehtävien edellyttämiä kvalifikaatioita, koulutus vastaa yhteiskunnallisen integraation säilymisestä. Toisin sanoen, koulutusinstituution on kyettävä toteuttamaan valikoin-

⁹ Piilo-opetussuunnitelman olemassaolo keksittiin itse asiassa jo 1960-luvulla. Tällöin luokkahuonetodellisuuden havaittiin olevan paljon muutakin, kuin mitä virallisen opetussuunnitelman näkökulmasta voitiin olettaa. Tutkimustulosten mukaansa koulussa opittiin lähinnä kärsivällisyyttä, odottamista, ajan keinotekoista ulkoa ohjautuvaa jaksottamista sekä olemaan yksin joukossakin. Lisäksi luokkahuonetodellisuus totutti oppilaat oppimisprosessin jatkuvaan häirintään ja keskeytymiseen. Oppiminenkin opittiin isetarkoitukselliseksi toiminnaksi, jolla ei koettu olevan mielekäästä yhteyttä ympäröivään todellisuuteen. (Jackson 1968, 10-35.) Myös korkeakouluopiskelijoiden havaittiin oppivan lukuisia viralliselle opetusohjelmalle vieraita asioita sopeuttaessaan itseään heitä ympäröivään toimintakenttään. Esimerkiksi opiskeltavan aineksen runsaus suhteessa oppisisältöjen omaksumiseen varattuun aikaan pakottaa opiskelijat käyttämään erilaisia selviytymisstrategioita. Heidän on opittava valikoimaan omaksuttavaa ainesta, etsimään tenttivihjeitä ja suosimaan asioiden ulkoa oppimista syvällisemmän prosessoinnin sijasta. Monet katsovat myös pääsevänsä helpommalla mukautuessaan auktoriteetteihin pitämällä mielipiteensä omana tietonaan. (Snyder 1973, 3-19.) Tuolloin instituutioiden sisäisessä elämässä esiintyviä virallisesta poikkeavia säännönmukaisuuksia pidettiin vielä erilaisen sosiokulttuurisen taustan omaavien yksilöiden yhteisesti jakamina. Paljastettuja epävirallisia oppimistuloksia ei myöskään huomattu kytkeä instituution ulkopuolisen maailman koulutukselle asettamiin vaatimuksiin. (Rinne 1986; Liljander 1991a, 4-13.)

titehtävänsä siten, että sekä statuskamppailussa menestyvät että siinä menestymättömät säilyttävät uskonsa asiantilan oikeudenmukaisuuteen. (Rinne ym. 1984, 17-29; Kivinen & Rinne 1985.) Legitimeetti säilyy kilpailutettaessa ja arvioitaessa yksilöitä sekä asetettaessa heidät toistuvasti koulutustasojen nivelkohdissa "vapaiden" valintatilanteiden eteen. Näin koulutusjärjestelmä ylläpitää mielikuvaa, jossa opintouralla eteneminen kytkeytyy yksilöllisten kykyjen erilaisuuteen. Itse asiassa tässä prosessissa "huono-osaisuus kiinnittyy yksilön ominaisuudeksi", se individualisoituu. (Silvennoinen 1992.)

Bourdieu (1985, 221-224) mukaan koululaitos harjoittaa tällöin "älykkyyden rasismia". Ilmaus viittaa yhteen syrjinnän hienovaraisimmista muodoista, jonka lähes tunnistamattomia ilmentymiä ovat esimerkiksi erilaiset arvosana- ja tutkintojärjestelmät. Arvosanajärjestelmä paljastuu tässä konseptiossa yhteiskunnalliseksi luokituksiksi, joka muuntaa koulutettavien alkujaan sosiaaliset ja kulttuuriset erot yksilöiden väliseksi lahjakkuuseroiksi. Niin ikään erilaisen koulumenestyksen myötä lopulta saavutetut tietyn yhteiskunnallisen painoarvon omaavat tutkinnot mielletään osoituksiksi omistajiensa älyllisestä kyvykkyydestä. Tällä tavoin psykologisoituessaan koulutusjärjestelmän erilaisiin luokituksiin sisään rakentuva sosiaalinen diskriminointi pysyy arkitajunnalta piilossa. Samalla valikoinnin oikeudenmukaisuus saa tieteellisen takauksen.¹⁰

Yksilöinti ja psykologisointi ei kuitenkaan kytkeydy ainoastaan koululaitoksen virallisiin luokituksiin. Mainituissa mieltämistavoissa on itse asiassa kyse koulutusinstituutioiden sisäisen elämän miltei kokonaisuudessaan läpäisevästä tavasta jäsentää kasvatustodellisuutta. Heti perusasteelta alkaen koulun arkipäivä asettuu yksipuolisesti psykologiseen viitekehykseen. Tällöin koulutuksen yhteiskunnalliset funktiot ja esimerkiksi oppilaiden kotitaustan yhteys koulutyön ongelmiin tulevat vaikeasti havaittaviksi. Ohessa oppilaat omaksuvat niin ikään myytin kaikkien yhtäläisistä koulutuksellisista mahdollisuuksista oppien lopulta selittämään myös omaa opinturaansa yksilöllistävien käsittein. (Broady 1986, 9-21, 98-99.) Tultuaan kerran omaksutuksi mieltämistavat eivät helposti muutu. Vielä korkeakoulussakin opiskeluun liittyvillä ongelmilla on taipumus kytkeytyä yksilön persoonallisiin ominaisuuksiin (Aittola & Aittola 1985, 113-118; 1986).

¹⁰ Näkemys arvosanajärjestelmistä perimmältään sosiaalisina luokituksina on mielenkiintoinen, koska useissa tutkimuksissa on saatu tuloksia, joiden mukaan menestyminen aiemmassa koulutuksessa ennustaa menestymistä myös korkeakoulutuksessa ja vähentää opintojen keskeyttämisriskiä (ks. esim. Jones & Taylor 1987; 1989). Aikaisemmassa koulutuksessa hankitut tiedot ja taidot epäilemättä edesauttavat opintojen loppuun saattamista. On kuitenkin muistettava, että koulumenestys on luonteeltaan sellaista pääomaa, jolla on taipumus kasautua yhteiskunnan hyväosaisten omaisuudeksi (ks. esim. DiMaggio 1982; Kuusinen 1992).

Koulutus tuottaa tällä tavoin oman luonteensa "väärintunnistamista". Koululaitos kykenee esiintymään yhteiskunnallisesta vallankäytöstä riippumattomana kansansivistäjänä, vaikka yksi sen keskeisistä tehtävistä onkin valikoida yksilöt tuotannon eri tehtäviin: toisin sanoen, yhteiskunnallisen valtahierarkian eri positioihin. (Bourdieu & Passeron 1977, 11-15, 65-67; Rinne ym. 1984, 22-29; Saukkonen 1991.) Näkemys koululaitoksesta yhteiskunnallisena valikojana valtasi alaa jo 1970-luvun alussa marxilaisen suuntauksen yleistyttyä kasvatussociologisessa tutkimuksessa.¹¹ Koululaitoksen toimintaa alettiin tällöin hahmottaa suoraan suhteessa kapitalistisen tuotantotavan koulutukselle asettamiin vaatimuksiin. Koululaitos kytkettiin nyt eriytyneesti kvalifioidun työvoiman tuottamiseen ja nähtiin siten keskeisenä kapitalistisen tuotannon edellytysten turvaajana, mutta samalla väistämättä myös yhteiskunnallisen eriarvoisuuden ylläpitäjänä. (Ks. esim. Engeström 1970; Bowles & Gintis 1976.)¹²

Kapitalismissa itse tuotanto monimutkaistuessaan on menettänyt mahdollisuutensa harjaannuttaa työvoimaa omiin eriytyneisiin tarpeisiinsa. Muutoksen myötä vastuu eriytyneesti ammattitaitoisen työvoiman tuottamisesta on siirtynyt kapitalistiselle koulutusjärjestelmälle. Se ottaa huostaansa kaikkien yhteiskuntaluokkien lapset ohjaten heidät tuotannon eri tasoille siten, ettei kukaan osaa kyseenalaistaa samalla uudelleentuotettavia yhteiskunnallisia valta- ja alistussuhteita. (Rinne ym. 1984, 8-11.) *Louis Althusserin* (1984, 86-143)¹³ mukaan tämä on mahdollista, koska koulu toimii "ideologian" keinoin. Se manipuloi väestöä ideologian näkymättömän pakon voimalla: ilman, että hallitsevan luokan tarvitsee turvautua suoranaiseen sortoon.

Ilmaisullisista ylilyönneistään huolimatta koulutusjärjestelmän ja sen yhteiskunnallisten kytkentöjen makrotasoisena kuvaajana marxilaisella otteella on epäilemättä omat ansionsa. Sillä on kuitenkin myös puutteensa. Selittäessään koulutusjärjestelmän sisäiset prosessit mekanistisesti yhteiskunnallisen tuotannon suoriksi heijastumiksi ei lähestymistapa suo koulutukselle juuri minkäänlaista autonomiaa suhteessa sitä ympäröivään todellisuuteen. (Antikainen 1984; Young

¹¹ Suuntauksesta on käytetty myös sellaisia nimiä kuin "radikaali-strukturalismi" (Aittola 1986) tai "suoran vastaavuuden teorian" (Fritzell 1987; Saukkonen 1994, 44-55).

¹² Lähestymistapa oli vaihtoehto ongelmien individualisoimiselle, mutta myös perinteiselle funktionalistiselle kasvatussociologialle (ks. esim. Durkheim 1956; Parsons 1964). Funktionalismissa koulutuksellinen valikointi käsitettiin sitä sen kummemmin problematisoimatta yhteiskunnan koossapysymistä edesauttavana prosessina, jossa yksilöt asianmukaisesti sosiaalistuvat edellytyksiään vastaavaan osaan aikuisväestön roolijärjestelmässä (Rinne ym. 1984, 17-29; Aittola 1986).

¹³ Marxilaisesta kasvatussociologiasta puhutaan hyvin harvoin viittaamatta Althusserin kirjoituksiin kapitalistisesta koulutusjärjestelmästä. Nyt referoitava, vuonna 1984 suomeksi julkaistu kokoomateos ilmestyi alkukielellään vuonna 1976 ja sen koulutusta käsittelevä osa-artikkeli *Ideologia ja ideologiset valtiokoneistot* alkujaan jo niinkin varhain kuin 1970.

1984; Rinne 1986; Saukkonen 1994, 44-55.) Näissä tarkasteluissa koululaitos nähdään eräänlaisena "mustana laatikkona", jonka sisäisellä elämällä ei katsota olevan mitään tekemistä erilaisten elämänurien muotoutumisen kanssa. Koulutusjärjestelmä on ikään kuin erillinen muuntaja, jonka läpi virrattuaan ikäluokka toisensa jälkeen soljuu valmiin rakenteen tyhjinä odottaviin positioihin. (Apple 1979, 26; Willis 1983; Broady 1986, 130-132.) Tätä suhteellisen mekanistista tarkastelua on mahdollista elävöittää Althusserin tavoin nimeämällä koulutusjärjestelmä "ideologiseksi valtiokoneistoksi". Todellisuutta miltei mystifioivana käsite on kuitenkin vaikeasti valjastettavissa koulutusinstituution sisäisten prosessien empiiriseen tarkasteluun. (Bourdieu 1984a; Broady 1984; Kivinen & Rinne 1985.)

Individualisoiva ajattelu häivyttää koulutusuralla etenemiseen vaikuttavat sosiaaliset ja kulttuuriset tekijät pois näkyvistä. Marxilainen kasvatussociologia tuo ne esiin, mutta sekään ei kykene koulutuksellisen eriarvoisuuden syyvyhteä riittävästi avaamaan. Koska tutkimustulokset toistuvasti viestivät eriarvoisuuden sitkeästi säilyneen, tutkijoiden mielenkiinto alkoi viimein kohdistua marxilaisessa katsannossa paitsioon jääneeseen ongelmakenttään: toimintaan itse koulutusinstituution sisällä. Tiukan reproduktioteoreettisen ajattelun vastaisesti tutkimuksissa alettiin korostaa myös koulutuksesta vastaavien yksiköiden sisällä vallitsevan kulttuurin merkitystä, niiden toiminnan omintakeista logiikkaa sekä niissä annettavan opetuksen erityisheittoja. Samalla jo 1960-luvulla syntynyt piilo-opetussuunnitelman käsite sai jälleen näkyvän roolin koulutustodellisuuden kuvauksissa. Uudelleenorientoituminen tapahtui kuitenkin unohtamatta edellä kuvailtua makrotasoista näkökulmaa. (Antikainen 1984; Rinne 1986.)¹⁴

Kyseyseen tutkimustraditioon lukeutuvista selitysmalleista laajimmin tunnettaneen Bourdieun ajattelulle pohjautuva ja tämänkin tutkimuksen viitekehystenä toimiva kulttuuri-reproduktioteoria.¹⁵ Bourdieulaisen kasvatussociologian lähtökohtana on yhteiskunnassa valtaapitävien kulttuuri: ennen muuta sen suhteen toteutuva valikointi ja poissulkeminen.¹⁶ Tarkastelukulma häivyttää illusorisen kuvan sisäisesti homogeenisesta ja harmonisesta koulutus-

¹⁴ Tätä "uutta" kasvatussociologista suuntausta edustavia ajatusrakennelmia on kutsuttu myös "sivilisaatiokriittisiksi" (Rinne ym. 1984, 17-18) "radikaali-humanistisiksi" (Aittola 1986), "välittyneen vastaavuuden" tai "kriittisen vastaavuuden" teorioiksi (Fritzell 1987; Saukkonen 1994, 55-65).

¹⁵ Bourdieun ohella *Basil Bernstein* (ks. esim. 1977) ja *Paul Willis* (ks. esim. 1984) ovat varmaankin eniten huomiota osakseen saaneita suuntauksen edustajia. Vaikutteita tämä kasvatussociologinen lähestymistapa on niin ikään saanut ainakin *Michel Foucaultin* (ks. esim. 1980) tuotannosta.

¹⁶ Lähestymistavan puutteena on pidetty sitä, ettei siinä kiinnitetä huomiota valtakulttuurille vaihtoehtoiseen vastakulttuuriin (ks. Willis 1983; Gordon 1984).

järjestelmästä. Yksi ja jakamaton instituution sisäinen todellisuus hajoaa tällöin lukuisiksi eri "todellisuuksiksi"; yhden kulttuurin katveesta paljastuu useampia kulttuurisia muodostumia. Tällöin yhteiskunnan luokkarakenteen suunnassa tapahtuvan valikoitumisen perustaksi paljastuu näiden järjestelmän sisäisten kulttuurien vastakkain asettuminen. Törmäyksestä selviytyvät koulutuskelpoisimpina ne yksilöt, joiden paljolti kodinperintönä saatu elämäntapa sovituu parhaiten yhteen instituution yksilötteisten kulttuuristen odotusten kanssa. Edellyttäessään hallinnassaan olevilta yksilöiltä tietynlaisia, muut muodot poissulkevia käyttäytymismalleja koululaitos näennäisestä neutraalisuudestaan huolimatta toimii "symbolisen väkivallan" näyttämönä. (Bourdieu & Passeron 1977; Rinne & Kivinen 1984; Kivinen & Kivirauma 1985; Rinne 1986; 1987.)

Mallin sovellettavuus ei rajoitu ainoastaan peruskouluvaiheeseen, jonka kestäessä yksilöt ensimmäisen kerran jaotellaan joko "käytännöllisemmin" tai "intellektuaalisemmin" suuntautuneisiin. Valtaapitävien kulttuurin suhteen tapahtuva valikoituminen on prosessi, joka hienojakoistuen läpäisee kaikki opintoasteet alimmasta aina ylimpään saakka. (Rinne ym. 1984, 22-24.) Näin instituution sisällä olemassaolevien erilaisten kulttuureiden vastakkain asettuminen voi olla ratkaisevasti suuntaamassa yksilön elämänuraa vielä korkeakouluopintojen aloittamisen jälkeenkin (Liljander 1991a, 7-8, 26-34; Määttä & Liljander 1992). Itse asiassa tämä eliitin kulttuurin legitimiisyyttä korostava teoria soveltuu akateemisen maailman kuvaukseen erityisen hyvin. Akateemiset opinnot säilyttivät meilläkin asemansa pisimpään yläluokan yksinoikeutena, mikä puolestaan saattaa näkyä instituution sisäisessä valtakulttuurissa yhä vieläkin.

Bourdieun luokkasosiologia ei ole luonteeltaan ainutlaatuista. Tässäkin tutkimuksissa voitaisiin silloin tällöin viitata Bourdieun sijasta joihinkin hänen aikalaisiinsa tai edeltäjiinsä.¹⁷ Heihin verrattuna Bourdieu on kuitenkin onnistunut luomaan suhteellisen yhtenäisen teoreettisen skeeman, jossa luokka-asetat yhdistetään "habituksen" käsitteen avulla tietynlaisiin elämäntyyliihin (Gronow 1990). Hänen tavoitteenaan on luoda yleinen teoria, jota voidaan soveltaa lähestulkoon ajasta ja paikasta riippumatta. Kentillä käytävä statuskampppailu saa esimerkiksi kansallisten muuttujien vuoksi erilaisia ilmenemismuotoja. Tällaista kampppailua kuitenkin käydään kentällä kuin kentällä; vain sen spesifit lait on erikseen löydettävä. Tämän vuoksi sitä, mitä tiedetään yhden kentän toiminnasta voidaan hyödyntää tarkasteltaessa toisia kenttiä.

¹⁷ Bernsteinin tuotanto nostettiin esiin jo edellä. Samoin kuin hän, Bourdieu korostaa kieltä keskeisenä sosiaalisena erottelijana. Yleissosiologian puolelta voidaan mainita ainakin nimet *Georg Simmel* (1986) ja *Thorstein Veblen* (1965) - tutkimisen ja erottautumisen dynamiikan klassiset kuvaajat. (Ks. myös Gronow 1990.)

(Bourdieu 1985, 105.)

Kulttuurireproduktiivisessa tarkastelussa hahmottuvat ne realistiset rajat, joiden puitteissa esimerkiksi tasa-arvoistumiskehitykseen voidaan hallinnollis-pedagogisin keinoin vaikuttaa. Samalla yhteiskunta kieltämättä havaitaan jossain määrin ennalta määräytyneeksi. Ilmeisesti tämän vuoksi lähestymistapaa on arvosteltu siitä, ettei se juurikaan tarjoa keinoja esiin nostamiensa ongelmien ratkaisemiseen. Koska teorian ei ole nähty jättävän sijaa muutokselle, se on leimattu lohduttomaksi.¹⁸ Luokkarakenteen toistumisessa ilmenevien todennäköisyyksien unohtamisella tai kieltämisellä ei kuitenkaan voitettaisi mitään. Itse asiassa se merkitsisi jättäytymistä välttämättömyyden armoille; viimeistään tällöin menetettäisiin mahdollisuus muutokseen. (Ks. Harker 1984; Kivinen ym. 1985, 91; Järvelä 1991, 32-34; Liljander 1991a, 118-119; 1991b.) Kuten Bourdieu (1985, 59) itse toteaa,

- - päinvastoin kuin näyttää, sosiologian tuottama koetun välttämättömyyden lisääminen ja yhteiskunnallisten lainalaisuuksien parempi tuntemus antaa lisää vapautta. Kaikki edistyminen välttämättömyyden tuntemisessa on edistystä *mahdollisen* vapauden saavuttamisessa. Se ettei tunneta välttämättömyyttä, merkitsee itse asiassa eräänlaista välttämättömyyden tunnustamista, vieläpä kaikkein ehdottominta ja totaalisinta, koska ei olla tietoisia siitä välttämättömyytenä; välttämättömyyden tunteminen puolestaan ei suinkaan implikoi sen tunnustamista ja hyväksymistä. - - Lainalaisuus, jota ei tunneta on luonto, kohtalo (esimerkiksi perityn kulttuurisen pääoman ja koulumenestyksen suhde); lainalaisuus joka tunnetaan merkitsee vapauden mahdollisuutta.

¹⁸ *Tuomas Takalan* (1986) tavoin arvostelua voidaan pitää ymmärrettävänä, muttei hyväksyttävänä. Eihän esimerkiksi tulonjaon epätasaisuuden säilymistä osoittavia tutkimuksiakaan kritisoida siitä, että ne lisäävät pessimismiiä, jos tutkijat eivät saman tien kerro, miten tulonjakoa voitaisiin tasoittaa.

2. TUTKITTAVAN ILMIÖN KUVAUS JA TUTKIMUKSEN MENETELMÄLLISET RATKAISUT

2.1. Keskeyttämismäärät ja -määrät

Kuten niin moni muukin arkitajunnallinen itsestäänselvyys, myös opintojen keskeyttäminen paljastuu tieteellisessä analyysissä vaikeasti haltuun otettavaksi ilmiöksi. Jo keskeyttämistaustan määrän tarkka selvittäminen on vaikeaa, koska tutkimuskohdetta voidaan tarkastella monista eri näkökulmista. Tutkimusintressien ja lähestymistapojen vaihtelun myötä näet varioivat niin ikään keskeyttämisen määrät, mikä taas väistämättä ilmenee erilaisuutena kulloinkin raportoiduissa keskeyttämisluvuissa. Tästä syystä esimerkiksi Korkeakouluneuvoston selvitysten keskeyttämisiongelma tuottamat kuvaukset poikkeavat vaikkapa opintotukiviranomaisten päätöksiin perustuvista kuvauksista. Valtion opintotukikeskuksen aineistoissa myös opinnoissaan viivästyneet opiskelijat määrittyvät keskeyttäviksi läsnäoloilmoituksestaan huolimatta, jos heille ei kahden edellisen vuoden aikana ole kertynyt riittävästi opintosuorituksia (Helenius 1991, 7). Sen sijaan Korkeakouluneuvoston seuranta-aineistoissa pelkkä ilmoittautuminen riittää osoitukseksi hieman pidempäänkin kirjoilla roikkuneiden opintojen jatkumisesta (Hermunen 1987b; 1988). Erilaisia tilastopohjaisia keskeyttämislukuja vertailtaessa sekä niiden luotettavuutta arvioitaessa onkin syytä pitää mielessä, mikä taho lukujen perustana olevat aineistot on kerännyt ja miksi kyseiset tilastot ylipäätään on laadittu (Eskola 1975, 86-89).

Kuinka suuria keskeyttämislukuja korkeakoulujen näkökulmasta tehdyissä selvityksissä vilahtelee, kytkeytyy siihen, tarkastellaanko ilmiötä aloitusyksikön vai koko järjestelmän kannalta (Hermunen 1985, 5; 1987b, 7-8). Edellisessä tapauksessa keskeyttäneiksi katsotaan kaikki opiskelijat, jotka ovat syystä tai toisesta jättäneet aloitusyksikkönsä siellä tutkintoa suorittamatta. Tällä tavoin muodostettuihin aloituspaikkojen kokonaishävikkiä kuvaaviin lukuihin törmää tavallisimmin silloin, kun arvioidaan koulutukseen tehtyjä taloudellisia hukkainvestointeja. Näihin lukuihin sisältyvät kuitenkin myös ne opiskelijat, jotka opintonsa

aloitusyksikössä keskeytettyään jatkavat korkeakoulutasoisia lukujaan toisaalla ja jotka koko korkeakoululaitoksen kannalta eivät keskeyttäjiä itse asiassa olekaan. Tästä laajemmasta perspektiivistä ilmiötä tarkasteltaessa yksilö luetaan keskeyttäjiin kategoriaan vasta silloin, kun hän on "lopullisesti" siirtynyt korkeakoulukentältä työmarkkinoille tai alemmantasoiseen koulutukseen suorittamatta minkäänlaista akateemista tutkintoa (Kolari 1982, 13). Heti alkajaisiksi keskeyttämisen käsite siis kahdentuu jakaen tutkimuskohteenkin kahteen toisistaan selkeästi poikkeavaan tutkimusalueeseen: opintojen totaali-keskeyttämiseen ja koulutuksesta toiseen siirtymiseen.

Mikä sitten on se hetki, jolloin yksilö julistetaan lopullisesti tutkinnotta korkeakoulun taakseen jättäneeksi? Kiistämätön tosiasiahan on, että opintojen pariin voi vielä palata hyvinkin pitkien taukojen jälkeen. Näin ollen keskeyttäjiin tarkkaa määrää ei ajallisesti mittavissakaan seuranta-tutkimuksissa voida saada selville, mutta jonkinlainen kompromissiratkaisu keskeyttämisen kriteereistä jokaisessa aihetta käsittelevässä tutkimuksessa kuitenkin on tehtävä. Lisäksi on todettava, ettei epätietoisuus keskeyttämisen lopullisuudesta suinkaan ole ainoa tutkijaa kompromisseihin pakottava seikka. Määritelmällisiä linjanvetoja on niin ikään tehtävä keskeyttäjäksi epäillyn koulutushistoriaa koskien. Ainakin on pohdittava sitä, voidaanko todellisesta keskeyttäjästä puhua silloin, kun kesken jääneet opinnot loppuunsaatettuina itse asiassa johtaisivat tutkittavan kohdalla jo toiseen akateemiseen perustutkintoon. Entä kuinka kauan yksilön sitten on opiskeltava korkeakoulussa ennen lukujensa lopettamista tullaan kategorisoiduksi keskeyttäjiin luokkaan? Ovatko siis opintonsa niiden tuskin alettua keskeyttäneet yksilöt keskeyttäjiä ollenkaan vai tulisiko todelliseksi keskeyttäjäksi määritellä vasta esimerkiksi seitsemästä vuodesta kahdeksaan vuoteen ilman tutkintoa opiskelleet henkilöt, jotka eivät enää pariin vuoteen ole korkeakouluun kirjoittautuneet (Parjanen 1979, 4).

Voidaan vielä pohtia sitäkin, voiko ylipäättään mikään ulkopuolinen taho täysin luotettavasti määrittää kenenkään yksittäisen henkilön opintoja keskeytyneiksi. On esimerkiksi mahdollista, etteivät kaikki keskeyttäjät alunalkaenkaan ole asettaneet akateemista loppututkintoa korkeakouluopintojensa tavoitteeksi. Siten myös tutkittavalle itselleen tulisi kenties varata mahdollisuus ottaa osaa itsensä luokittamiseen. (Silvennoinen 1988, 5.) Tosin tällainen menettely tulee kysymykseen ainoastaan aineistollisesti suhteellisen rajatuissa kysely- ja haastattelututkimuksissa. Laajojen tilastokartoitusten täydentäminen yksilönäkökulmalla saattaa

hankaloitua niin resurssiongelmien kuin tietosuojakysymystenkin vuoksi.¹⁹

Vastaavanlaisiin haasteisiin ei törmätä ainoastaan etsittäessä totaalikeyteyttä. Samanlaiset iäisyongelmat odottavat ratkaisijaansa myös haravoitaessa aineistoista esiin todellisia koulutuksenvaihtajia: opiskelijoita, jotka ovat vaihtaneet opintoalaa, korkeakoulua tai molempia. Ensiksikin voidaan kysyä, johtavatko siirtyjän tällä uudellakaan alalla aloittamat opinnot tutkintoon. Koulutuksenvaihtaminen voi joissain tapauksissa siis olla vain välivaihe ennen opintojen lopullista keskeyttämistä. Toiseksi, siirtyjä voi niin ikään vaihtaa koulutuspaikkaa vielä jatkossakin päätyttyä kenties koskaan juuri sille oikealle alalle. Lisäksi voi käydä niinkin, että vaihto jää väliaikaiseksi ja siirtyjä palaa takaisin aloitusyksikköön. (Ks. myös Hermunen 1987b, 8.) Itse asiassa jokaisen määrittelyhetkellä tutkintoa suorittamattoman henkilön opiskelutulevaisuus jää jossain määrin avoimeksi.

Missä mitassa tutkittava ilmiökenttä katsojan eteen avautuu, kytkeytyy vielä moniin muihinkin - joskus myös puhtaasti tilastointitekniisiin - seikkoihin. Ongelma-alueen laajuudesta piirtyvän kuvan muuntumisaltiutta lisää ainakin laskelmissa käytettyjen menetelmien moninaisuus (ks. esim. Kolari 1982; SVT 1991:11). Lisäksi käytettävissä olevat opiskelutilastot ovat siinä määrin todellisuutta pelkistäviä, ettei tutkija välttämättä onnistu tavoittamaan kuvauskohdettaan tavoittelemallaan tarkkuudella. Laajoissa kartoituksissa käytetyt tutkimusaineistot eivät karkeutensa vuoksi välttämättä tavoita esimerkiksi opintoalojen sisäisiä linjavaihtoksia. Koska aineistoja ei luonnollisestikaan voida koota kaikkia mahdollisia tutkimusasetelmia silmälläpitäen, ne voivat niin ikään sisältää jopa suoranaisia virhelähteitä.²⁰ Edellisen perusteella voidaan todeta, että opintojen keskeyttämistä ja koulutuksenvaihtoa tutkittaessa törmätään heti alkuun varsin perustavanlaatuisiin määritelmällisiin ja mittauksellisiin ongelmiin. Se, miten ne on selvitetty tässä tutkimuksessa, käy ilmi seuraavassa luvusta.

Tutkittavan ilmiökentän määrällinen haltuunotto tehdään *Pentti Määttä* (1995b) tutkimustuloksiin tukeutuen. Määttä perustaa laskelmansa uudelleenanalysoimiinsa Korkeakouluneuvoston seuranta-aineistoihin, jotka kuvaavat akateemisten opintojen kulkua 1970-luvun

¹⁹ Kuvailunkaltaiset tarkennukset eivät olisi tulleet kysymykseen tässä tutkimuksessa, koska Tilastokeskuksen oli salassapitosäännösten nojalla poistettava tutkimusmateriaalista tutkittavien tunnistetiedot.

²⁰ Esimerkiksi Korkeakouluneuvoston seuranta-aineistoissa (ks. esim. Hermunen 1987b, 5-6; Määttä 1995b) päällekkäisiä kirjoitautuja monistuu useammaksi erilliseksi tapaukseksi, mikä hiveneen vääristää erilaisista opintourista piirtyvää määrällistä kuvaa. Jos vaikkapa kahteen koulutukseen samanaikaisesti ilmoittautunut opiskelija suorittaa tutkinnon ainoastaan toisessa kirjoillaolokoulutuksessaan jättäen rinnakkaisopintonsa sikseen, syntyy tilastoihin eräänlainen "haamukeskeyttäjä". Menettelytapa on tarkoituksenmukainen silloin, kun ollaan huolestuneita aloituspaikkahävikistä ja esimerkiksi sen kansantaloudelle aiheuttamista tappioista.

lopun ja 1980-luvun alun Suomessa. Tulosten mukaan esimerkiksi vuonna 1981 korkeakouluopintonsa aloittaneista noin 11 % oli viidessä vuodessa siirtynyt aloitusyksiköstään jatkamaan korkeakouluopintojaan toisaalle. Suunnilleen yhtä suuri osuus aloitusryhmästä poistui korkeakoululaitoksesta vastaavana aikana tutkintoa suorittamatta. Tosin viiden vuoden seuranta-aika ei luonnollisestikaan riitä kaikkien keskeytys- ja koulutuksenvaihtotapausten tilastolliseen vangitsemiseen. Kuvausta voidaan kuitenkin täsmentää esimerkiksi 1970-luvun puolivälissä korkeakouluun kirjoittautuneiden opintouria kuvaavien tietojen avulla. Pidemmän aikavälin seurannan nojalla voidaankin arvioida, että vain noin neljä viidestä korkeakouluopinnot aloittavasta suorittaa tutkinnon. Tutkinnon suorittaneista pitkälle toistakymmentä prosenttia on ennen valmistumistaan vaihtanut korkeakoulua, alaa tai molempia. Keskeyttäneiden ja koulutuksenvaihtajien yhteismäärä kohoaa siis reiluun kolmannekseen opintonsa aloittaneiden määrästä. (Vrt. esim. Hermunen 1985, 10-11; 1988, 7; Korhonen 1994.)

Kuten edellä todettiin, korkeakouluopintojen totaali keskeyttämisluvuissa ei viime vuosikymmeninä kasvua ole tapahtunut. Kansainvälinen vertailu puolestaan osoittaa, ettei korkeakouluopintojen keskeytyminen ole meillä sen yleisempää kuin muuallakaan.²¹ Silti kyseessä on siinä määrin mittava ongelma, että sen tutkiminen on perusteltua. Lisäksi aihevalinnan puolesta puhuvat koulutuskilpailun kiristyttyä vilkastuneet korkeakoulutuksen sisämarkkinat. Toistaiseksi tämän alueen tutkimus ei kasvatustieteen kokonaiskentässä kuitenkaan ole saanut osakseen ansaitsemaansa huomiota.

2.2. Tutkimusaineisto

2.2.1. Seurantaryhmä ja -aineisto

Tutkimuksen kohdejoukon muodostavat maamme korkeakouluissa syksyllä 1985 opiskelleet 20 - 24-vuotiaat nuoret. Kyseessä on mainittuun ryhmään kohdistuva kokonaistutkimus, jossa mukana ovat kaikki Suomessa tuolloin toimineet yleis- ja erityiskorkeakoulut taidekorkeakoulut

²¹ Iso-Britanniaan verrattuna keskeyttäjiä määrä Suomessa tosin on noin puolitoistakertainen, mutta kolmevuotista bachelor-tutkintoa tuskain voidaan vaativuudeltaan verrata meidän suhteellisen raskaaseen perustutkintoomme (Geipel 1990; Jones & Taylor 1990). Tutkintojärjestelmiä ajatellen oikeudenmukaisempi vertailu Ruotsiin (Högskolan 1980-84 ... 1986; The Swedish way ... 1992) tai Saksaan (Bode 1990) sen sijaan osoittaa, ettei keskeyttäminen Suomessa ole mitenkään poikkeuksellisen yleistä. (Ks. myös Määttä & Liljander 1992; Määttä 1995b.)

mukaan luettuina.²² Vaikka aineistossa ovatkin mukana kaikki kohderyhmään kuuluvat, tutkittava opiskelijapopulaatio katsotaan menneisyyden ja tulevaisuuden vastaavanlaisten opiskelijapopulaatioiden osajoukoksi: siis näytteeksi joukosta, jota tilastotieteilijät kutsuvat superperusjoukoksi (ks. esim. Skinner ym. 1989, 13-14).

Tutkimuksen kohteena olevien nuorten opintouratiedot kattavat vuodesta 1985 aina syksyyn 1990 asti ulottuvan ajanjakson. Tätä periodia koskevien tietojen avulla selvitettiin, ketkä pysyivät alkuperäisessä koulutuksessaan, ketkä vaihtoivat opintoalaa, korkeakoulua tai molempia ja ketkä päätyivät korkeakoulusta ulos tutkintoa suorittamatta. Tähän tarvittava tutkimusaineisto saatiin yhdistelemällä Tilastokeskuksen ylläpitämien virallisten tilastotietokantojen - väestönlaskenta-aineistojen, korkeakouluopiskelijarekisterin sekä keskeyttämistiedoston - tietoja.

Tutkimuksen seurantaryhmän taustatiedot käsittävä osa-aineisto on alun alkaen koottu ja muokattu Tilastokeskuksen toimesta. Aineisto palveli Turun yliopiston koulutussosiologian tutkimusyksikön ja Tilastokeskuksen yhteishanketta, jonka yhtenä tehtävänä oli korkeakouluopiskelijoiden kotitaustan kartoittaminen.²³ Tiedosto koottiin kaksivaiheisesti. Aluksi haettiin korkeakouluerekisteristä kaikki vuoden 1985 lopussa 20 - 24-vuotiaiden ikäryhmään lukeutuvat opiskelijat, joita löytyi 40 274. Lopuksi korkeakouluerekisterin tietoja täydennettiin opiskelijoiden taustan osalta vuoden 1985 väestönlaskentatiedoilla. (Ks. Isoaho ym. 1990, 3, 13-14, 56-73.) Opiskelijoiden opintouria seurantajaksena määrittävät tiedot puolestaan saatiin mainitusta keskeyttämistiedostosta, joka on osa opintojen kulkua lähinnä hallinnollisiin tarpeisiin kartoitavasta Tilastokeskuksen tietojenkeruujärjestelmästä (ks. Korkeakoulujen opiskelijavalintatilastojen ... 1995).

Sellaisenaan edellä kuvailtuja tiedostoja ei voitu yhdistää, eikä niiden pohjalta voinut

²² Maassamme toimi tuolloin kymmenen yleiskorkeakoulua: Helsingin yliopisto, Turun yliopisto, Åbo Akademi, Jyväskylän yliopisto, Oulun yliopisto, Tampereen yliopisto, Joensuun yliopisto, Kuopion yliopisto, Vaasan korkeakoulu (nykyisin Vaasan yliopisto) ja Lapin korkeakoulu (nykyisin Lapin yliopisto) Rovaniemellä; kolme teknillisen alan erityiskorkeakoulua: Teknillinen korkeakoulu Espoossa, Tampereen teknillinen korkeakoulu ja Lappeenrannan teknillinen korkeakoulu; kolme kaupallisen alan erityiskorkeakoulua: Helsingin kauppakorkeakoulu, Svenska handelshögskolan niin ikään Helsingissä ja Turun kauppakorkeakoulu; kolme pääkaupunkiseudulle sijoittuvaa taidealan erityiskorkeakoulua: Sibelius-Akatemia, Taideteollinen korkeakoulu ja Teatterikorkeakoulu; sekä yksi lääketieteellinen erityiskorkeakoulu: Eläinlääketieteellinen korkeakoulu, joka nyttemmin on liitetty tiedekuntana Helsingin yliopiston osaksi. Helsingissä toimiva Kuvataideakatemia liittyi vuonna 1993 osaksi korkeakoululaitosta.

²³ Kokonaistarkastelu on jatkoa vuoden 1980 tietoihin perustuvalla oppilaiden kotitaustakartoitukselle (ks. Hermunen 1984). Kartoitusten tehtävänä on selvittää, miten nuorten kotitausta vaikuttaa koulutukseen osallistumiseen. Selvitystyötä on jatkettu edelleen; viimeksi valmistui vuoden 1990 tilannetta koskeva tutkimus (ks. Kivinen & Rinne 1995a; 1995b). Kotitaustakartoitukset on rajattu koskemaan nimenomaan 20 - 24-vuotiaita opiskelijoita. Tämän vuoksi alle 20-vuotiaat ja yli 24-vuotiaat opiskelijat jäivät myös käsillä olevan tutkimuksen ulkopuolelle. Rajauksen vaikutuksia keskeyttämis- ja koulutuksenvaihtotuloksiin on vaikea arvioida.

suoraan hakea vastausta asetettuihin tutkimusongelmiin.²⁴ Osa-aineistojen saattaminen analyysiin sekä toisiinsa liittämisen edellyttämään muotoon toteutettiin Jyväskylän yliopiston kasvatus-tieteiden tutkimuslaitoksessa.

Primaariaineistot käsittivät opintojen luonteeseen katsomatta kaikki määriteltyyn ikäryhmään lukeutuvat korkeakouluopiskelijat. Tutkimuksen tarkoituksen kannalta tässä joukossa oli mukana myös joitakin epärelevantteja ryhmiä. Opintojen keskeytyminen määrittäytymisen viitekehityksessä korkeakoulukentältä syrjäytymiseksi, joka merkitsee päätymistä työmarkkinoille ilman korkeakoulututkinnon suomaa statusta. Tämän vuoksi lopulliseen tutkimusaineistoon ei ollut tarkoituksenmukaista ottaa mukaan ylemmän korkeakoulututkinnon jo suorittaneita henkilöitä.²⁵ Toista tutkintoa aloittavista monet mitä todennäköisimmin vain täydentävät valmiuksiaan erillisillä osasuorituksilla edes aikomatta jatkaa opiskeluaan uuteen tutkintoon asti (Helenius 1991, 8). Rinnakkaistutkintoa suorittavien ohella tämän kriteerin nojalla aineistosta poistuivat myös eri alojen jatko-opiskelijat. Tutkimuksen ulkopuolelle rajattiin lisäksi normaalista koulutusohjelmaopiskelusta poikkeava ammatilliseen pätevytyksiin tähtäävä suhteellisen lyhytkestoinen erillisopiskelu. Näin esimerkiksi erillisiä erityisopettajan ja erillisiä aineenopettajan kasvatustieteellisiä opintoja suorittavat opiskelijat eivät ole aineistossa mukana. Maassamme opiskelevien ulkomaalaisten tai Suomen kansalaisuuden saaneiden maahanmuuttajien sisällyttäminen seurantaan ei myöskään olisi ollut tarkoituksenmukaista.²⁶ Luonnollisesti myös kaikki opiskelijat, jotka ilmoittivat opintojensa tarkoituksiksi tutkintoon tähtäämättömän koulutuksen, poistuivat alkuperäistietojen liittämisen yhteydessä seurannasta.²⁷

²⁴ Koulutuksen vaihtaminen ja päällekkäisopiskelu ilmenevät keskeyttämistiedostossa saman havainnon useampana esiintymisenä. Primaariaineistojen yhdistäminen ja lopullisen datan muokkaaminen ja analysointi edellyttivät kuitenkin keskeyttämistiedoston rakenteen muuttamista siten, että koulutusuraa kuvaavat tiedot siirtyivät kronologiseksi muuttujasarjaksi kunkin havaintoyksikön perään. Samalla seurantatiedoista muodostettiin opintojen kulkua pelkistäen kuvaavia muuttujia.

²⁵ Koska varhaisimmat käytettävissä olleet tutkintotiedot olivat vuodelta 1985, toista tutkintoa aloittavien poistaminen seurantar ryhmästä ei onnistunut tyhjentävästi. Mainittuna vuonna muodollisesti suoritettu ylempi kandidaattitutkinto ei kuitenkaan ollut ainoa poistettujen ryhmään kuulumisen peruste. Seurantajakson ilmoittautumis- ja tutkintotiedoista voitiin päätellä monien käytännössä saattaneen opintonsa päätökseen jo ennen seurannan alkua.

²⁶ Tapausten rajaaminen kohdejoukon ulkopuolelle toteutettiin opiskelijoiden äidinkielen perusteella. Muuta kuin suomea, ruotsia tai saamea äidinkielenään puhuvat opiskelijat poistettiin aineistosta.

²⁷ Tässä viitataan ylimääräisiin opiskelijoihin, jotka olivat kirjoittautuneet korkeakouluun suorittaakseen joltakin tieteenalalta erillisen arvosanan. Opintojen luonteen vuoksi tietoja niiden kulusta ei rekisteröidä keskeyttämistiedostoon.

Sisällöllisten perustelujen lisäksi havaintojen poistoihin päädyttiin myös käytännöllisistä syistä. Lopullisesta tutkimusaineistosta poistettiin alempaan korkeakoulututkintoon rinnastettavaa Sibelius-Akatemian musiikkitutkintoa suorittaneet sekä Jyväskylän yliopiston terveydenhuollon alalla opiskelleet henkilöt määrällisesti marginaalisena ja samalla analyysiteknisesti hankalana ryhmänä. Lisäksi joidenkin tapausten seurantatiedot lukuisine epäsäännöllisine päällekkäisilmoittautumisineen eivät yksinkertaisesti mahdollistaneet yksiselitteistä koulutusuran määrittelyä.

Rajausten jälkeen tutkimuksen seurantaryhmä käsitti 39 831 opiskelijaa. Tämä 20 - 24-vuotiaiden ryhmä edustaa noin 43 %:a kaikista syksyllä 1985 tiede- ja taidekorkeakouluihimme kirjoittautuneista opiskelijoista. Syyslukukaudella 1985 korkeakouluopiskelijoita oli maassamme kaikkiaan 92 230.²⁸ He olivat keski-ikältään 25-vuotiaita. Naisia heistä oli 50.6 %. (KO 1987:2.) Nyt tutkittavassa 20 - 24-vuotiaiden ryhmässä naisten osuus on jonkin verran suurempi: noin 53 %. Havaintoaineistoa kuvaillaan yksityiskohtaisemmin esimerkiksi luvussa *Seurannan lopputilanne ja opintouran perustyyppit* (2.3.2.) sekä liitteessä 1.

2.2.2. Voiko tilastoihin ja niistä tehtyihin päätelmiin luottaa?

Tilastomateriaaliin tutkimuksen perustana on syytä suhtautua yhtä kriittisesti kuin tutkijan itsensäkin kokoamaan havaintoaineistoon. Vaikka aineisto olisikin peräisin virallisista rekistereistä, se mitä ilmeisimmin on alkujaan koottu kysely- tai haastattelumenetelmää käyttäen. (Eskola 1975, 86.) Tämän vuoksi myös nyt käytettyyn materiaaliin sisältyy epäluotettavuustekijöitä. Esimerkiksi opintouraa seurantajaksona määrittävät tiedot perustuvat opiskelijan ilmoittautumislomakkeella antamiin tietoihin koulutuspaikastaan. Näitä tietoja luokittavan koodiston yksiselitteisyys ja aineistossa esiintyneiden ristiriitaisten tietojen vähyys eivät kuitenkaan anna aihetta huoleen virheellisyyksien suuresta määrästä.

Tilastot sinänsä eivät siis valehtele. Tämä ei tosin vielä takaa sitä, että niitä on käytetty tarkoitukseen, johon ne soveltuvat. Huomiota on kiinnitettävä myös aineiston hyödynnettävyyteen suhteessa asetettuihin ongelmiin. Suhteessa niihin aineistossa voi olla omat "sokeat

²⁸ Lukuun sisältyvät kaikki tutkintoon tähtäävässä koulutuksessa olevat opiskelijat: myös jatko-opiskelijat. Erillisiä aineenopettajan kasvatustieteellisiä opintoja suorittavat henkilöt on samaten rinnastettu varsinaisiksi opiskelijoiksi. Lisäksi eri korkeakouluissa samanaikaisesti kirjoilla olevat opiskelijat sisältyvät lukuihin erillisinä tapauksina.

pisteensä", jolloin se ei välttämättä tavoita tutkimuksen kohdetta täysin tutkimusasetelman edellyttämällä tavalla. Tähän aiheeseen palataan seuraavassa luvussa.

Pohtimisen arvoista on myös se, jättävätkö tilastot kuvailemistaan toimijoista etäällä olevina liikaa tilaa tutkijan omille, mahdollisesti itsestäänselvyyksiksi muodostuneille näkemyksille. Onko kenties niin, että pelkistettyyn tilastomateriaaliin nojaavat päätelmät esimerkiksi koulutuksenvaihtajien intresseistä sulkevat intentionaalisesti toimivan yksilön analyysien ulkopuolelle. Ainakin fenomenologisen sosiologian (ks. esim. Schutz 1975) näkökulmasta huoli näyttää aiheelliselta.²⁹ Näin pohdinnan painopiste siirtyy otsikon osakysymyksestä "voiko tilastoihin luottaa" kysymykseen "voiko tilastoista tehtyihin päätelmiin luottaa".

Bourdieuolaisen viitekehysten puitteissa tilastotietoihin tukeutuminen menetelmällisenä ratkaisuna on perusteltavissa. Bourdieu on omassa ajattelussaan ja tutkimustyössään pyrkinyt ylittämään erilaisten koulukuntien vastakohtaisuuksia, koska hän ei tunnusta paradigma- tai metodikiistoilla olevan erityistä tieteellistä pohjaa. Hän toteaaakin, että

- - esimerkiksi teoreetikkojen ja empiristien välinen vastakohtaisuus tai yhtä hyvin subjektivistien ja objektivistien välinen vastakohtaisuus tai myös strukturalismin ja tiettyjen fenomenologian muotojen välinen vastakohtaisuus ovat minusta täysin kuvitteellisia ja samalla vaarallisia, koska ne johtavat typistykseen, abstraktioihin sanan hegeliläisessä mielessä. Tyypillisin esimerkki on vastakohtaisuus strukturalistisen lähestymistavan, joka pyrkii objektiivisten ("yksilöiden tahdosta ja tietoisuudesta riippumattomien" kuten Marx sanoi) suhteiden paljastamiseen sekä toisaalta fenomenologisen tai interaktionistisen tarkastelutavan välillä, joka pyrkii toimijoiden vuorovaikutuskokemusten ja sosiaalisten kontaktien kokemuksen selvittämiseen. Pohjimmiltaan tämä vastakohtaisuus johtuu - parhaimmassa tapauksessa - yrityksestä konstruoida teoriassa asemat, jotka perustuvat intellektuaalisen pääoman muotoihin. - - Metodologit ovat tieteellisen käytännön sensoreita. Heidän epistemologiansa on katkeruuden epistemologiaa nietzscheläisessä mielessä, he kieltävät sellaisen mitä eivät osaa itse tehdä ja samalla asettavat erittäin vahvoja rajoituksia muille sosiologeille. (Bourdieu 1983, 320-321.)

Sanotusta huolimatta liiallisen tulkinnallisuuden ongelma on tässä tutkimuksessa kuitenkin todellinen. Kiistämätön tosiasia on, ettei aineisto suoranaisesti kerro paljoakaan esimerkiksi siitä, miksi tietynlaisista lähtökohdista tulevat nuoret ovat yliedustettuina tietyillä aloilla tai tietyissä yksiköissä keskeyttävien joukossa. Tämän vuoksi esitettyjä tulkintoja voidaan arvostella siitä, että ne kenties ovat liiaksi Bourdieun vastaavanlaisten tulkintojen ohjaamia. Etenkin

²⁹ Tutkittavien ulkoista käyttäytymistä pelkistäen kuvaava tilastoaincisto ei tavoita opiskelijan "elämismaailmaa", joka edustaa "luonnollisen asenteen" mukaisesti omaksuttua jokapäiväistä, itsestään selvänä ja epäproblemaattisena koettua maailmaa ja joka toimii kaiken inhimillisen toiminnan mielekkyysperustana ja tapahtumatilana. Sen perusrakenteiden - joista opiskelijalle tärkeimpiä ovat opiskelutilanne sekä elämäntilanne ja joita yksilöt havaitsevat ja tulkitsevat oman kognitiivisen tyyliensä perusteella hyvin eri tavoin - suomien mahdollisuuksien puitteissa opiskelija suuntautuu kohti tulevaisuudessa hämmäyttävää päämäärää aktiivisesti valintoja tehden. (Ks. Aittola & Aittola 1985, 1-38; Aittola 1992, 15-16, 65-74.)

silloin, kun hankkeen edetessä tehtyjä odottamattomia löydöksiä on yritetty selittää kulttuurireproduktiivisessa viitekehyksessä, tulkinallisuuden ongelma on korostunut ja aineistopohjaisista päätelmistä on siirrytty pitkälle spekulointiin puolelle (ks. Liljander 1994, 44, 48, 58; Liljander 1995). Kokoavasti ilmaistuna aineisto ja siihen pohjautuvat analyysit kyllä mahdollistavat tässä tutkimuksessa tehdyt tulkinat, mutta jättävät kenties liikaa tilaa myös toisenlaisille tulkinnoille.

2.3. Koulutusuran käänneiden seuranta

2.3.1. Seurannan aloitusyksikkö

Seurannan aloitusyksikkö määräytyi sen mukaan, missä korkeakoulussa, millä alalla ja mitä tutkintoa varten tutkittava syksyllä 1985 ilmoitti opiskelevansa. Aloitusyksikkö ei kuitenkaan kaikilla opiskelijoilla ole sama kuin heidän ensimmäinen opiskelupaikkansa. Koska suurin osa tutkittavista on kirjoittautunut korkeakouluun ennen vuotta 1985 ja koska keskeyttämistiedosto on päivätty vasta mainitusta vuodesta alkaen, seurantaryhmässä tätä ennen tapahtuneet siirtymät koulutuksesta toiseen tulevat esille vain satunnaisesti poikkeustapauksina.

Jotkut päällekkäisopiskelijoista ovat tällaisia poikkeustapauksia. Valtaosa tutkittavista oli kirjoittautunut seurantajakson alkaessa vain yhteen koulutukseen; vain kolme prosenttia oli kirjoittautunut kahteen tai useampaan.³⁰ Yksinkertaisinta olisi ollut käsitellä päällekkäiskirjoittautujia erillisinä tapauksina, mikä onkin luonteva ratkaisu aloituspaikkahävikin näkökulmasta ongelmakenttää lähestyville selvityksille (ks. esim. Hermunen 1987b). Kuten edelläkin jo todettiin, tästä olisi kuitenkin seurannut epätarkkuuksia erilaisten opintourien määrälliseen kuvaukseen.

Päällekkäiskirjoittautujien aloitusyksikön määrittelyn ensisijaiseksi kriteeriksi valittiin lopulta korkeakouluun kirjoittautumisvuosi. Kahdessa tai useammassa korkeakoulussa kirjoilla olleilla opiskelijoilla seurannan lähtökohta määräytyi sen yksikön mukaan, johon he ensimmäiseksi olivat kirjoittautuneet. Näin tarjoutui mahdollisuus valottaa aineiston "sokeaa pistettä": opiskelijan korkeakoulutaipaletta ennen syksyä 1985. Samalla saatiin aineistosta vangituksi myös mahdollisesti tapahtumassa oleva korkeakoulusta toiseen siirtyminen. Tällä kriteerillä

³⁰ Samanaikaista kirjoilla oloa on tarkasteltu yksityiskohtaisemmin *Hannele Hermusen* (1991) toimesta perustutkintojen suoritusaikoihin ja opiskelijoiden työssäkäyntiin liittyvän selvityksen yhteydessä.

onnistuttiin määrittelemään aloitusyksikkö neljälle päällekkäiskirjoittautujalle viidestä.

Kirjoihintulovuosi ei luonnollisestikaan erotellut opiskelijoita, jotka olivat kirjoittautuneet eri korkeakouluihin samana vuonna. Yhtä lailla tämä koski henkilöitä, joilla oli opiskeluoikeus useampaa tutkintoa varten saman korkeakoulun sisällä. Tosiasiallisesti näistä vain osa todella opiskeli useammassa rinnakkaisessa koulutuksessa suorittaakseen lopulta myös useampia tutkintoja. Tilastojen perusteella päällekkäisopiskelun erottaminen pelkästä päällekkäisilmoittautumisesta oli kuitenkin vaikeaa. Käytetystä aineistostahan ei esimerkiksi käy selville, kirjoittautuuko opiskelija korkeakouluun läsnä- vai poissaolevaksi.

Selvitettäessä koulutuspaikkaa, jossa tällaiset päällekkäiskirjoittautajat todennäköisimmin läsnäolevina opiskelivat, määrittelyssä oli turvauttava varsinaisen seurantajakson ilmoittautumis- ja tutkintotietoihin.³¹ Menettely kuitenkin vääristää todellisuutta jossain määrin, sillä samanaikaisesti eri koulutuksiin ilmoittautuneissa on myös aitoja päällekkäisopiskelijoita. Tosiasiallinen opiskelu esimerkiksi sekä teknisellä että jollakin matemaattis-luonnontieteellisellä alalla näyttää olevan jopa varsin yleistä (Teknillisten korkeakouluopintojen tehostaminen 1991, 48-55). Koko tutkimusaineistossa menettely koski kuitenkin hyvin pientä ryhmää. Siihen lukeutui vain puoli prosenttia tutkittavista.

Koulutusyksikköä kuvaavien muuttujien luokitukset noudattelevat enimmäkseen Tilastokeskuksen käyttämää esitystapaa. Opintoaloista poikkeuksen muodostaa ensinnäkin tekniikka, jossa arkkitehtikoulutus erityisen elitistisenä alana erotettiin omaksi kentäkseen. Niin ikään yleisestä tilastointikäytännöstä poiketen sekä perustutkintoon että perustutkintoa alempaan tutkintoon johtavaa koulutusta antavat alat jaettiin opintoasteen perusteella kahtia. Menettely koski kasvatus-, yhteiskunta- ja oikeustieteellistä sekä farmasian alaa. Sen sijaan opiskelijat, jotka ilmoittivat opintojensa tarkoitukseksi alemman kandidaattitutkinnon humanistisella, luonnontieteellisellä tai lääketieteellisellä alalla, rinnastettiin perustutkinto-opiskelijoiksi.³²

³¹ Ensisijaisesti seurannan lähtökohdaksi valittiin se koulutus, jossa seurattava oli suorittanut tutkinnon. Mikäli suoritettuja tutkintoja oli useampia, valittiin koulutuksista lähtökohdaksi se, jolla tutkinto oli suoritettu ensimmäisenä. Seuraavana vertailukohtana käytettiin sitä, mihin koulutukseen opiskelija oli pisimpään ilmoittautunut. Joidenkin tapausten kohdalla määrittelyssä turvaututtiin jopa ilmoittautumiskertojen määrään. Toki jäljelle jäi myös muutamia sellaisia tapauksia, joiden kohdalla mikään kriteeri ei toiminut ja oli turvauttava sattumaan. Seurannan lähtökohdaksi otettiin tällöin koulutustiedot, jotka aineistossa ensimmäisinä esiintyivät.

³² Kyse ei ole erillisestä koulutusohjelmasta, vaan perustutkinnon sisään rakentuvasta välitutkinnosta. Ryhmä oli suhteessa seuranta-aineiston kokoon lisäksi häviävän pieni. Humanististen tieteiden kandidaatiksi syksyllä 1985 ilmoitti opiskelevansa 34, luonnontieteiden kandidaatiksi 28 ja lääketieteen tai hammaslääketieteen kandidaatiksi 7 henkilöä. Ryhmään lukeutuvista seitsemän jätti korkeakoulun suorittamatta edes alemmaa tutkintoa. Yhtä lukuun ottamatta alemman kandidaattitason suorittaneista kaikki jatkoivat opintojaan kohti ylempää tutkintoa.

2.3.2. Seurannan lopputilanne ja opintouran perustyyppit

Keskeyttämisen ja koulutuksesta toiseen siirtymisen käsitteellinen haltuunotto ei ollut niin yksinkertaista kuin ensivaikutelma kenties antaisi ymmärtää. Yksinkertaista ei ole myöskään ilmiöiden tilastollinen käsittely, eikä se jokaisen seurattavan kohdalla johtanutkaan täysin yksiselitteiseen tulokseen.

Kuten edellä esitetystä kävi ilmi, opintourien tyyppit määritellään tässä tutkimuksessa lähes poikkeuksetta korkeakoulu- ja opintoalamuuttujien tasolla. Tätä hienojakoisempi tutkintotasoinen opintojen kulun seuranta ei korkeakoulukentän kokonaisuuden hallintaa menettämättä olisi ollut juuri mahdollista. Tutkintotason sisään rakentuva osastojen, koulutuslinjojen ja koulutusohjelmien järjestelmä (ks. Isoaho ym. 1990, 86-100) taas oli jo aineistositystä seurannassa täysin tavoittamattomissa. Esimerkkinä aineiston karkeudesta voidaan mainita vaikkapa kasvatustieteellinen ala: luokitus kätkee sisäänsä varsinaisen kasvatustieteen lisäksi sekä luokanopettajakoulutuksen että erityispedagogiikan.

Tiedot tutkittavien opiskelutilanteesta seurannan päättyessä on koottu taulukkoon 1. Siinä esiintyvät keskeyttäneiden ja koulutuksesta toiseen siirtyneiden osuudet ovat edellä esitettyjä lukuja selvästi pienempiä. Tämä johtuu siitä, että ennen seurannan alkua tapahtuneet keskeyttämiset ja koulutuksenvaihdot eivät sisälly taulukon lukuihin: suurehko osa opintojen aloittamisen jälkeisestä karsiutumisesta ja uudelleenhakeutumisesta jää tässä tutkimuksessa tavoittamatta.

Taulukko 1. Tutkittavien opiskelutilanne syksyllä 1990

	Opiskelee aloitus-yksikössä	Valmistunut aloitus-yksiköstä	Opiskelee uudessa yksikössä	Valmistunut uudesta yksiköstä	Keskeyttänyt	Yhteensä
fr	14 656	20 363	1 603	361	2 848	39 831
%	36.8	51.1	4.0	0.9	7.2	100

Keskeyttäviksi katsottiin opiskelijat, jotka eivät seurantajaksona suorittaneet minkäänlaista korkeakoulututkintoa eivätkä kirjoittautuneet mihinkään koulutukseen syksyllä 1990. Menettely tuntuu jokseenkin joustamattomalta, koska osa seurattavista luokitetaan keskeyttäneiden

kategoriaan "kerrasta poikki" -periaatteella. Kuten edellä jo todettiin, keskeyttämistapaukset voivat olla väliaikaisia, ja näin vasta usean vuoden ilmoittautumattomuus loisi määrittelylle vanhemman perustan. Keskeyttämisen mahdollinen tilapäisyys on kuitenkin ongelma, jota etenkin kirjoillaolotilastoihin perustuvassa tutkimuksessa ei voida välttää. Tässä aineistossa noin seitsemän prosenttia (2 848 tapausta) seurattavista osoittautui keskeyttäviksi. Osa heistä on voinut vaihtaa alaa, korkeakoulua tai molempia ennen seurannan alkua.

Koulutuksenvaihtajiksi määriteltiin opiskelijat, jotka keskeyttivät opintonsa seurannan aloitusyksikössä mutta suorittivat seuranta-aikana korkeakoulututkinnon toisaalla tai ilmoittautuivat syksyllä 1990 johonkin toiseen korkeakoulutaseeseen koulutukseen. Noin viisi prosenttia (1 964 tapausta) seurattavista lukeutui tähän kategoriaan. Koulutuksesta toiseen siirtyjä on voinut vaihtaa korkeakoulua, opintoalaa tai molempia.³³

Koska seurattavien koulutushistoria ennen vuotta 1985 jää aineiston ajallisen rajoituneisuuden vuoksi hämärän peittoon, seurantajaksona havaittu siirtymä ei aina ole ensimmäinen, jonka opiskelijan on tehnyt. Koulutuksenvaihtajiin saattaa tämän seurauksena lukeutua esimerkiksi tapauksia, jotka itse asiassa palaavat vaihdoksen kautta alkuperäiseen koulutukseensa. Vaihdos ei välttämättä jää myöskään opiskelijan viimeiseksi, sillä hän voi siirtyä koulutuksesta toiseen vielä seurantajakson päätyttyäkin. Koulutuksenvaihtajiksi luokiteltujen joukossa on lisäksi niitä, jotka eivät loppujen lopuksi koskaan suorita minkäänlaista korkeakoulututkintoa. Määrittelyn luotettavuutta tosin lisää se, että liki viidennes siirtyjistä oli ehtinyt suorittaa tutkinnon koulutuksessa, johon he vaihdoksen kautta olivat päätyneet.

Valtaosa seurattavista tietenkin opiskeli syksyllä 1990 edelleen seurannan aloitusyksikössä tai suoritti siinä seuranta-aikana tutkinnon. Näistä osa on kuitenkin vaihtanut koulutusta ennen seurannan alkamista; osa tutkintoa suorittamattomista tekee niin vielä sen päätyttyäkin.³⁴ Mukana on myös niitä, jotka eivät koskaan suorita mitään tutkintoa.

Määrittelyihin liittyvät epävarmuustekijät johtuvat osin itse tarkasteltavan ongelmakentän luonteesta, osaltaan taas kuvaillusta aineiston sokeudesta suhteessa seurantaa edeltäneen-

³³ Mikäli siirtyjä oli ilmoittautunut seurannan päättyessä useampaan koulutukseen, päätöskoulutukseksi niistä katsottiin viimeisenä aloitettu. Jos hän oli suorittanut useampia tutkintoja, koulutus määräytyi ensimmäisenä suoritettuna tutkinnon mukaan. Näihin kriteereihin turvaututtiin parin kymmenen tapauksen kohdalla.

³⁴ Sen ohella, ettei aineisto kata kaikkien opiskelijoiden koko opintouraa, yksiselitteistä määrittelyä vaikeuttaa jälleen moninkertainen korkeakouluihin kirjoittautuminen. Ääriesimerkkinä voidaan mainita ne muutamat tapaukset, jotka ilmoittautuivat edelleen syksyn 1985 koulutukseen vaikka olivat jo suorittaneet tutkinnon myöhemmin seurantajakson aloittamassaan koulutuksessa.

seen ja sitä seuraavaan aikaan. Näkökentän rajallisuuden ongelma olisi tietysti voitu osittain välttää toisenlaisella aineisto- ja kohderyhmäratkaisulla. Valittu seurantaryhmä oli kuitenkin ainoa, johon voitiin projektin taloudellisten resurssien rajoissa liittää opiskelijoiden kotitaustaa koskevat tiedot.

2.3.3. Kentän pääomakasautumien, koulutusuran käännteiden ja ryhmien välisten erojen tarkastelu

Opintojen keskeyttäminen nähdään tutkimuksen teoreettisessa viitekehyksessä suhteellisen yksiselitteisesti tappioksi kilpailussa koulutuksellisesta pääomasta. Koulutuksesta toiseen siirtyminen sen sijaan voidaan katsoa yksilölle voitoksi tai tappioksi vasta sitten, kun tiedetään, suuntautuko siirtymä korkeakoulutuksen osakenttien yhteiskunnalliseen arvostukseen perustavassa statushierarkiassa ylös- vai alaspäin.

Teorian nojalla oletetaan, että yhteiskunnalliselta painoarvoltaan suurimpiin koulutusyksiköihin hakeutuvat statustietoisimmat nuoret. Muita statustietoisemmiksi oletetaan suurten kaupunkien ylemmissä yhteiskuntaluokissa varttuneet miehet, sillä tällä ryhmällä on selvä yliedustus yhteiskunnan valtaeliitissä (ks. Ruostetsaari 1992). Tämän mukaan maamme korkeakoulujen, opintoalojen ja näitä limittäin tarkasteltaessa muodostuvien koulutusten statusrakennetta voidaan tarkastella kuvaamalla opiskelijakunnan sosiaalista ja alueellista koostumusta sekä sukupuolirakennetta. Osoittimien valinnan teoreettiset perusteet tulevat paremmin esille jatkossa, kun tutkimuskohdetta aletaan yksityiskohtaisemmin tarkastella kulttuurireproduktiivisessa viitekehyksessä.

Edellä esitetyn perusteella jokaiselle tutkimuksessa mukana olleelle opiskelijalle laadittiin "pääomakasautuma-indeksi", joka viestii hänen mahdollisuuksistaan murtautua yhteiskunnalliseen valtaeliittiin. Indeksissä ovat mukana seuraavat viisi osoitinta: (I) isän (tai toissijaisesti äidin) sosioekonominen asema (1 = työntekijät; 2 = työnantajat, yksinäisyrittäjät ja alemmat toimihenkilöt; 3 = ylemmät toimihenkilöt), (II) isän (tai toissijaisesti äidin) koulutusaste (1 = perusaste; 2 = keskiaste; 3 = korkea-aste), (III) opiskelijan kotipaikkakunnan kuntamuoto ja

koko (1 = pieni maalaiskunta; 2 = pieni kaupunki tai suuri maalaiskunta; 3 = suuri kaupunki),³⁵ (IV) kotipaikkakunnan koulutusaste (1 = alle 6 % asukkaista on saanut korkea-asteen koulutuksen; 2 = noin 6 - 10 % asukkaista on saanut korkea-asteen koulutuksen; 3 = noin 10 - 33 % asukkaista on saanut korkea-asteen koulutuksen) ja (V) sukupuoli (1 = nainen; 3 = mies³⁶).

Muodostetun muuttujan avulla voidaan laskea korkeakoulujärjestelmän eri osakentille kasautuneen koulutuspääoman keskimääräinen volyyymi. Tällä tavoin hahmottuu rakenteellinen perusta korkeakoulukentällä tapahtuvien koulutuksenvaihtojen tuottavuuden arvioinnille. Samalla saadaan tuntuma siihen, millaiseen kulttuuriin erilaisten opiskelijoiden on kullakin kentällä sopeuduttava ja millä kentillä syrjäytyminen oletettavimmin kytkeytyy vaatimattomiin sosiokulttuurisiin lähtökohtiin.

Tutkimuksessa vertailtavien opiskelijaryhmien vertailu perustuu paljolti prosenttija-kaumien tulkintaan. Koulutuksenvaihtanalyysin tuloksia havainnollistetaan kuvaamalla myös sitä, miten vertailtavien siirtyjäryhmien keskimääräinen statusasema korkeakoulukentällä muuttuu vaihtojen seurauksena. Lisäksi analyyseissä mukana olevien muuttujien välisiä yhteyksiä tarkastellaan sekä log-lineaaristen mallien että logit-mallien avulla.³⁷ Keskeyttämis-

³⁵ Kotipaikkakunnan koko on määritelty ammatissa toimivan väestön lukumäärän perusteella. Pieniä ovat maalaiskunnat, joissa ammatissa toimivaa väestöä on vähemmän kuin 5 412. Suuria maalaiskuntia puolestaan ovat ne, joissa ammatissa toimivan väestön määrä vaihtelee välillä 5 412 - 30 054. Pienten kaupunkien ammatissa toimivan väestön määrä on 30 054 tai vähemmän. Suureksi sen sijaan luokituitvat kaupungit, joissa ammatissa toimivaa väestöä on enemmän kuin 30 054. Jos opiskelijan asuinpaikkaa (kuntamuotoa ja -kokoa, kunnan koulutusastetta tai kotilääniä) kuvaavat tiedot poikkesivat vanhempien vastaavista tiedoista, luokitus tehtiin vanhempien tietoihin tukeutuen. Näin meneteltiin, koska jotkut opiskelijoista ovat saattaneet siirtyä kirjoille opiskelukaupunkiinsa. Havaintoaineistossa mukana olevien opiskelijoiden alueellista ja sosiaalista taustaa esitellään sekä opintoaloittain että korkeakouluittain liitteen 1 taulukoissa 16 - 19.

³⁶ Sukupuolelle on haluttu antaa yhtä suuri laskennallinen painoarvo kuin muillekin indeksissä mukana oleville osoittimille. Koska sukupuolen ottaminen yhdeksi indeksin osoittimeksi on eri yhteyksissä herättänyt keskustelua, on aiheellista kuvailla sitä, miten sen mukanaolo muokkaa kuvaillulla tavalla hahmoteltavia hierarkioita. Sukupuolen lisääminen osoittimien joukkoon aiheuttaa kerrostumarakenteessa oikeastaan vain yhden selvemmän muutoksen: diplomi-insinööri-koulutus ja sitä antavat yksiköt nousevat entistä laajemmalla rintamalla lääke-, kauppa- ja oikeustieteellisen sekä eri taidealoilla annettavan koulutuksen rinnalle kilpailemaan statushierarkioiden kärkisijoista. Lisäksi maatalous-metsätieteellinen koulutus sekä liikuntatiede kohoavat rakenteen tyvipäästä sen keskiosiin. Sen sijaan humanistiset tieteet, psykologia sekä terveydenhuolto vaipuvat hierarkiassa alaspäin. Sukupuolella täydennettyihin hierarkioihin palataan luvussa *Korkeakoulukentän statusrakente* (3.2.6.). Sukupuolen indeksiin liittämisen perusteita esitellään lähemmin luvuissa *Naiset akateemisella kentällä* (3.2.3.) ja *Koulutuksenvaihto taitekohtana opintouran nousuun tai laskuun* (3.3.1.). Korkeakoulu- ja opintoalakohtaiset sukupuoli-jakaumat on esitetty liitteen 1 taulukoissa 20 ja 21.

³⁷ Kyse on diskreettien muuttujien monimuuttujamenetelmistä, jotka helpottavat kontingenssitauluun sisältyvien riippuvuuksien havaitsemista ja tulkintaa silloin, kun ristiintaulukoinnissa käytetään useampaa kuin kahta muuttujaa. Menetelmistä jälkimmäinen voidaan nähdä edellisen erikoistapauksena. Molemmissa tapauksissa kontingenssitauluun sopiva malli muodostetaan testaamalla malliparametrien tilastollista merkitsevyyttä ja mallin sopivuutta havaintoaineistoon. Hyväksytystä mallista tehdään johtopäätöksiä siinä mukana olevien muuttujien keskinäisestä riippuvuusrakenteesta. (Malin 1983.)

lukujen vertailua täsmennetään laskemalla, kuinka suureksi tiettyyn ryhmään kuuluvien opiskelijoiden "riski" keskeyttää opintonsa osoittautuu, kun riskiä tarkastellaan suhteessa johonkin toiseen ryhmään kuuluvan vastaavaan riskiin.³⁸

³⁸ Vertailu perustuu "odds ratioiden" laskemiseen. Oddsilla tarkoitetaan jonkin tapahtuman esiintymistodennäköisyyden suhdetta todennäköisyyteen, että tapahtumaa ei esiinny. Toisin sanoen, se kuvaa tapahtuman esiintymisriskiä. Esimerkiksi riski keskeyttää opinnot on yhtä kuin todennäköisyys keskeyttää jaettuna todennäköisyydellä olla keskeyttämättä. Oddsien suhde - eli odds ratio - puolestaan kertoo, kuinka suuri "suhteellinen riski" tapahtumalla on esiintyä esimerkiksi tietyssä ryhmässä verrattuna johonkin toiseen ryhmään. (Hosmer & Lemeshow 1989, 40-42; ks. myös Kivinen & Rinne 1995a, 89-93) Tässä tutkimuksessa riskit ja suhteelliset riskit lasketaan hyväksytyyn logitmallin parametrien estimaateista.

3. TUTKIMUSKOHDE KULTTUURIREPRODUKTIIVISESSA VIITEKEHYKSESSÄ

3.1. Sisäisistä ulkoisiin selittäjiin

Keskeyttämisen ja koulutuksesta toiseen siirtymisen tutkimus ei ole mikään uusi aluevaltaus, pikemminkin päin vastoin. Se on kuitenkin jäänyt määrällisesti vain reunailmiöksi kasvatustutkimuksen kokonaiskentässä, vaikka kaiken kaikkiaan peräti kolmasosa opintonsa aloittaneista joko keskeyttää opintonsa kokonaan tai vaihtaa koulutuspaikkaa korkeakoulukentän sisällä. Tutkimusotekin on ollut melko yksipuolinen. Eniten on varmaankin tehty puhtaasti määrällisiä tilastoselvityksiä. Syitä opintojen keskeytymiselle haettaessa on puolestaan varsin usein turvaututtu psykologisoivaan tai pedagogisoivaan viitekehykseen, johon myös koulutuspoliittisen reformiajattelun on helppo nojata. Pelkistäen ilmaistuna tutkimuksissa ollaan oltu kiinnostuneita siitä, kuinka motivoituneita keskeyttäneet ovat olleet ja onko korkeakouluissa annettava opetus ollut laatuunkäypää. Viime kädessä ollaan siis kiinnostuneita tai huolestuneita yksiköiden toiminnan tehokkuudesta. Tehokkuutta taas yritetään lisätä esimerkiksi retuperällä olevaa korkeakoulupedagogiikkaa, tutkintovaatimuksia, opiskelijavalintaa tai opintotukea kehittämällä (ks. esim. Laukkanen 1988, 52-63; Opintojen kesto, keskeyttäminen ... 1989). Osaa tutkimuksista voidaan lisäksi pitää epäanalyttisinä, koska niissä keskeyttämistä ja koulutuksesta toiseen siirtymistä ei ole tarkasteltu erillisinä ilmiöinä.

Edellä esitetty ei luonnollisestikaan ole yleistettävissä kaikkiin alueelta tehtyihin tutkimuksiin tai yksittäisten tutkimusten koko sisältöön. Tehtyä tutkimusta ei myöskään pidä leimata vääränlaiseksi tai huonoksi. Jatkossa ei siten esitteläkään sitä ainoaa oikeaa, edellisen korvaavaa tutkimusotetta, vaan paremminkin toisenlainen, edellistä täydentävä ote.

Esimerkiksi sekä Turun yliopiston yhteiskuntatieteellisen tiedekunnan (Silvennoinen 1988, 40-46, 83-86) että Oulun yliopiston humanistisen, luonnontieteellisen ja teknillisen tiedekunnan (Kalliosalmi ym. 1990, 10-19) keskeyttämistapauksien syitä ruodittaessa keskeiselle

sijalle nousivat niin kutsutut "sisäiset" selittäjät: paljolti juuri motivaatiovaikeudet. Heikko motivaatio taas ilmenee moninaisina heikkoon opiskelumenestykseen ja lopulta keskeyttämiseen johtavina opiskeluongelmina. Opiskeluylykkeiden heikentyessä myös valmistumiseen tarvittava aika aletaan kokea kohtuuttoman pitkäksi ja opinnot usein turhan teoreettisiksi. Kun itseohjautuvuus ei riitä opintojen eteenpäinviemiseen, opiskelukäytäntökin tuntuu keskeyttäjäehdokkaasta liian vapaamuotoiselta. Kaiken kaikkiaan keskeyttäjä kokee tavallisesti olleensa täysin väärällä alalla. Selitystä virhevalintaan etsitään opinto-ohjausjärjestelmästä: useat keskeyttäjät katsovat, että heidän ennakkotietämyksensä eri opintoalojen vaatimuksista ja tutkintojen tarjoamista ammatillisista mahdollisuuksista ovat jääneet puutteellisiksi (ks. myös Laukkanen 1988, 14-15, 29, 59).

Kuitenkin vain pienehkö osa - kymmenkunta prosenttia - poistui näiden verukkeiden turvin kokonaan korkeakoulukentältä. Motivaation heikkenemisen sijasta kyse näyttääkin monesti olevan paremminkin mielenkiinnon suuntautumisesta toisaalle. Esimerkiksi yliopisto-opintojen teoreettisuuteen ja ammatilliseen epäselvyyteen turhautunut opiskelija saattaa hakeutua käytännönläheisempään koulutukseen tai työmarkkinoille. Myös toisenlaisia tarkoituspäriä varmaankin löytyy, sillä vaihdot näyttävät useimmiten suuntautuvan statukseltaan ja tuottavuudeltaan aikaisempaa parempiin koulutuksiin. Vaikka koulutuksenvaihdon taustalla toki voi olla myös pettymys ensimmäisenä aloitettuihin opintoihin, tällaiset vaihdot ovat usein olleet suunnitteilla jo alkuperäiseen koulutukseen kirjoittauduttaessa. Ne näyttävät niin ikään olevan tyypillisiä nimenomaan luonnontieteiden parissa opintouransa aloittaville. Heistähän poikkeuksellisen suuri osuus siirtyy yhdestä vuodesta kolmeen vuoteen kestäneen preppausvaiheen jälkeen joko lääketieteen tai tekniikan opintojen pariin. (Laukkanen 1988, 17-20, 28; Silvennoinen 1988, 40-56; Kalliosalmi ym. 1990, 10-22.)

Runsaampi korkeakouluopintoja koskeva ennakkoinformaatio epäilemättä vähentäisi virheellisiksi osoittautuvia koulutusvalintoja. Opiskelijavalintaa kehittämällä onnistuttaisiin kenties nykyistä useammin oikea yksilö luotsaamaan oikeaan paikkaan heti aloituspaikkoja täytettäessä. Myös opiskelun mielekkyyttä ja samalla opiskelumotivaatiota lisäävät pedagogiset uudistukset voivat edesauttaa opintojen loppuunsaattamista. Tällaisiin keinoihin keskeyttämisen ja koulutuksenvaihto-ongelmaa ei kuitenkaan voida kokonaan ratkaista. Uravalinta tulee aina säilymään prosessina, joka voi jatkua vielä korkeakoulutukseen pääsyn jälkeenkin, ja vaikka urasuunnitelmat olisivatkin jo selkiintyneet, niiden toteuttaminen voi olla vaikeaa. Korkeakoulutukseen hakeutuminen on yleistynyt siinä määrin, että osa opiskelemaan hyväksytyistä väistä-

mättä sijoittuu vasta toissijaisesti tavoittelemiinsa koulutuspaikkoihin, mikä puolestaan ennakoii opintojen keskeytymistä tai alkuperäisen suunnitelman mukaista uudelleenhakeutumista (ks. esim. Panhelainen & Malin 1983; 1987; Panhelainen 1985; Kössi ym. 1989, 8-10; Määttä 1995b).

Esitetystä käy ilmi, että pettyminen aloitettuihin opintoihin tuntuu käyvän ikään kuin luonnostaan opintojen keskeyttämis- ja koulutuksenvaihtoilmiön selityksestä. Ilmiökenttää psykologisoivat ja pedagogisoivat selitysmallit eivät kuitenkaan kata koko ongelma-aluetta. Opintojen kulkua ei voida selittää puhtaasti pedagogisin termein eikä näin ollen palauttaa jäännökseltömästi esimerkiksi opetuksen laadukkuuteen, vaan siirtymät ja poistumat kytkeytyvät myös lukuisiin varsinaisen opetuksen ulkopuolisiin tekijöihin. Lisäksi on syytä huomata, ettei toissijaisessa koulutuksessa aloittaminen kohtalomaisesti johda motivaatiovaikeuksiin ja opintojen keskeyttämiseen tai toisaalle siirtymiseen, eivätkä myöskään toivealalla aloitetut opinnot automaattisesti johda tutkintoon. (Määttä & Liljander 1992; 1993a.) Selviteltävä ongelma-alue on siis huomattavasti sumppuisempi kuin motivaatioteorioihin pohjautuvat selitysmallit antavat ymmärtää.

Vincent Tinto (1975; 1982) korostaa, että opiskelija toimii aina tietynlaisessa opintoympäristössä, johon kiinnittyminen on edellytyksenä opintojen menestykselliseen eteenpäinviemiseen. Opintoihin ja koulutusyksikköön kiinnittyminen edellyttää opiskelijalta sitoutumista sekä akateemiseen että sosiaaliseen systeemiin. Hänen on omaksuttava niin opiskelujärjestelmään kuin sosiaalisiin suhteisiin liittyvät arvot ja normit sekä toimittava niiden mukaan. Ratkaisevinta akateemisen ja sosiaalisen integroitumisen kannalta näyttää olevan se, millaisen toimintakulttuurin opiskelija kohtaa saapuessaan aloitusyksikköönsä. (Ks. myös Anderson 1988; Hakamäki 1989; Pascarella & Terenzini 1991.)

Integraation käsitteen sijasta myös sen vastapoolia - vieraantumisen käsitettä - on sovitettu tutkimuksen viitekehikseksi opintojen kulun ongelmia selviteltäessä.³⁹ Lisäksi kes-

³⁹ *Marjatta Marin* (1970) käytti vieraantumisen käsitettä teoreettisena työkalunaan tutkiessaan Helsingin yliopistossa vuosina 1962-1968 opiskelien opiskeluympäristöä ja sen yhteyttä opintojen kulkuun. Vieraantumisen käsitteellä tutkimuksessa viitattiin yhtäältä opiskeluympäristössä mahdollisesti koettavaan tyytymättömyyden, tarkoituksettomuuden ja voimattomuuden tunteeseen toisaalta eristäytymiseen toiminnallisena ilmiönä (s. 67-84). Opintojen keskeytyminen uhkaa etenkin silloin, kun asenteellinen vieraantuneisuus yhdistyy sosiaaliseen eristäytymiseen. Pelkästään yksilömuuttujilla vieraantumista ei tutkimuksessa selitetä, vaan syitä osoitetaan myös ympäristöstä, jossa yksilö vieraantuu tai kokee vieraantuvansa. (s. 197-202.)

keyttäminen syitä on jäsenelty muuttoliikettä selittävän työntö-veto -teorian pohjalta.⁴⁰ Selitysmallit ottavat huomioon sosiokulttuurisilta lähtökohdiltaan erilaisten opiskelijaryhmien olemassaolon. Marin (1970, 170-185, 201) esimerkiksi havaitsi, että vieraantumislmiöt liittyvät sosiaaliseen taustaan etenkin valtiotieteellisessä tiedekunnassa, joka on opiskeluolosuhteiltaan erityisen vapaamuotoinen ja jossa opiskelijan roolin oppiminen näin ollen on tavallista vaikeampaa etenkin silloin, jos tausta on epäedullinen. Taustatekijöiden on havaittu säätelevän myös opiskelijajayhteisöihin integroitumista (Tinto 1982).

Selitysmallit rajoittuvat kuitenkin tarkastelemaan vain opintojen keskeyttämistä. Koulutuksenvaihtoilmiotä käsitteellistettäessä niitä ei näin ollen juurikaan voida hyödyntää. Bourdieulainen ajattelumalli sen sijaan tarjoaa viitekehyksen, joka sulkee sisäänsä molemmat tutkimuksessa tarkasteltavat ilmiöt. Tie erilaisiin yhteiskunnallisiin aseisiin avataan hyvin pitkälle koulutuksen avulla. Näin ollen esimerkiksi koulutuksesta toiseen siirtyminen voidaan nähdä bourdieulaisittain keinona hankkia sellaista koulutuspääomaa, josta on eniten hyötyä arvostettuja asemia tavoiteltaessa. Kilpailussa on kuitenkin mukana myös häviäjiä: niitä, jotka syrjäytyvät korkeakoulukentältä tai siirtyvät kentän sisällä korkeamman statuksen koulutuksesta matalamman statuksen koulutukseen.

3.2. Kentältä syrjäytyminen

3.2.1. Luokkaspesifit habitukset korkeakoulukentän karsintakisassa

Niin nuorisosta yleensä kuin opiskelijoistakin puhuminen yhtenä ja jakamattomana ryhmänä on harhaanjohtavaa (Bourdieu 1985, 128-136; Aittola & Poikkeus 1987). Vaikka kaikkien opiskelijoiden elämäntilanne näyttääkin ensisilmäyksellä samanlaiselta ja heidän edustamansa opiskelijakulttuuri homogeeniselta, niin sosiologisen linssin läpi katsottaessa opiskelevaa nuorisoa esittävä harmoninen ryhmäkuva hajoaa hierarkkiseksi luokkakuvaksi. Nykyään korkeakouluopiskelijoiden sosiaaliset ja kulttuuriset lähtökohdat voivat poiketa toisistaan hyvin

⁴⁰ Tässä selitysmallissa korkeakouluopintojen keskeyttämisen syyt pelkistetään kahdeksi päätekijäksi. Ensinnäkin korkeakoulun epäedulliset olosuhteet tai ominaisuudet voivat työntää opiskelijaa toisaalle. Toiseksi opiskelijaa saattavat vetää puoleensa korkeakoulun ulkopuoliset, esimerkiksi työelämään liittyvät, olosuhteet. (Parjanen 1978; 1979, 7-8.)

paljon. Samalla saattavat vaihdella myös heidän edellytyksensä saavuttaa akateemisten opintojen julki- ja piilotavoitteet. Kyvyttömyys vastata julkilausumattomiin vaateisiin voi johtaa syrjäytymiseen akateemisessa yhteisössä. Pahimmassa tapauksessa edessä on opintojen lopullinen keskeyttäminen. Reproduktiiviseen viitekehukseen sovitettuna keskeyttämisilmiö siis esittäytyy opiskelijoiden sosiokulttuuriseen taustaan kytkeytyvänä jälkikarsintana.

Myös Suomessa korkeakoululaitos tempautui mukaan tuotanto- ja elinkeinorakenteen muutoksiin kytkeytyvään koulutuksen kasvupyörteeseen. Instituution voimakkaimpana kasvukautena, joka kesti 1950-luvun lopulta 1970-luvulle, korkeakouluopiskelijoiden määrä lähes nelinkertaistui. Kasvu on jatkunut edelleen - tosin loivempana - ja 1980-luvun loppupuolella opiskelijamäärä ylitti jo 100 000 rajan, kun se vuosisadan puolivälissä oli ainoastaan 20 000. Tänä aikana korkeakoulutus on institutionaalisesti laajentunut etelän taloudellisista ja kulttuurisista keskuksista valtakunnan perifeerisimmätkin osat kattavaksi korkeakouluverkostoksi. Korkein opetus ei näissä puitteissa enää esittäydy vain kapean eliitin etuoikeutena, vaan alueellisesti koko maan ja väestöllisesti yli viidenneksen ikäluokasta käsittävänä "kansalaiskoulutuksena". (Ks. Antikainen 1985; Jolkkonen 1985; SVT 1989:21; Järvi ym. 1990, 24; Kivinen ym. 1990, 24-27; Nevala 1992; Ahola 1995.)

Koulutuskasvu on merkinnyt myös opiskelija-aineksen heterogeenistumista. Opiskelijoiden taustat, uratoiveet ja -tavoitteet sekä valmiudet saavuttaa erilaisia päämääriä vaihtelevat aiempaa enemmän. Tästä huolimatta korkein opetus, koulutusmuodoista pisimpään valtaapitävän luokan yksinoikeutena säilyneenä, ei välttämättä ole kulttuurisesti moniarvoistunut opiskelijamateriaalin edellyttämällä tavalla. Kuten *Risto Rinne*, *Osmo Kivinen* ja *Joel Kivirauma* (1984, 8) muiden muassa *Ulf P. Lundgrenin* (ks. esim. 1979; 1983) ajatuskulkuja seurailleen esittävät:

Sen (koulutustodellisuuden) tämän hetkistä tilaa on tarkasteltava sekä menneisyyden että nykyisyyden yhteensulautumana, jonka tähtäin on tulevaisuudessa. Koulutuksen muotoutuminen ja pedagoginen teksti on näin ollen nähtävä rakenteeltaan kerroksittaisena myös siinä mielessä, että nykyisyys sisältää sellaisiakin elementtejä menneestä, joiden ajalliset ja yhteiskunnalliset syntyehdot ovat saattaneet hävitä jo ajat sitten. - - Esimerkiksi koulutuksen sisältöön suuntautuvat traditionvaraiset vaatimukset voivat olla ristiriidassa niiden pragmaattisten vaatimusten kanssa, joita tuotanto- ja työelämästä nousseina kohdistetaan yhteiskunnalliseen uusintamiseen.

Siten korkeakoululaitos huolehtii uusien tehtäviensä ohella edelleen myös perinteisistä tehtävistään. Korkeasti kvalifioituneita ammattispesialisteja tuottavan modernin massakorkeakoulunkin ytimessä vaikuttaa edelleen hallitsevan luokan elämäntavan kyllästävä sivi-

tysyliopistoperinne, joka kytkeytyy yhteiskunnallisen eliitin kasvattamiseen ja sen aseman turvaamiseen sukupolvesta toiseen. (Löwenthal 1972, 16-17; 1975, 75-77; Dahrendorf 1975; Liljander 1991a, 14-17.)

Akateemiset yhteisöt eivät näin ollen ole pelkästään episteemisiä kokonaisuuksia, joiden toimintakulttuuri perustuu tietoon ja tieteelliseen traditioon (ks. Becher 1989; Välimaa 1995). Ne voidaan nähdä myös kenttinä, joiden valtakulttuuri on saanut vaihtelevassa määrin vaikutteita eliitin elämäntavasta (ks. Bourdieu & Passeron 1979; Bourdieu 1988; Huber 1990). Toisin sanoen, opiskelijoiden on alansa tiedekulttuuriin sosiaalistumisen lisäksi kyettävä omaksumaan niin kutsuttu "tieteenalapsifi habitus": tietty elämäntapa, arvomaailma ja erilaiset hienovaraiset suhtautumistavat (Aittola 1992, 86-90).

Tätä omaksumisprosessia säätelee korkeakoulun piilo-opetussuunnitelma, jonka implisiittistä normistoa opiskelijan on noudatettava saavuttaakseen akateemisen yhteisön jäsenyyden. *Sakari Aholan* (1992) tavoin piilo-opetussuunnitelmaa voidaan luonnehtia eräänlaiseksi akateemiseksi pätevytymisprosessiksi, jossa opiskelijanoviisi kouliintuu virallisten ja epävirallisten riittien kautta tavoittelemaan kentän korkeimpia positioita. Merkityksellistä tässä on yhteisöä koskevan julkilausumattoman tiedon sisäistäminen niin, että epäviralliset pelisäännöt näkyvät yksilön käyttäytymisessä aina akateemisen puhutavan hallintaa myöten (Väliverronen 1992). Kirjoittautuminen korkeakouluun ja opintojen aloittaminen ei näin ollen vielä suinkaan merkitse kiinnittymistä akateemiseen yhteisöön, vaan sen sisälle on tavallaan kasvettava. Opiskelijanoviisiin on omaksuttava esimerkiksi selviytymisstrategioita suoriutuakseen akateemisen arjen hänelle esittämistä haasteista: tenteistä ja niihin valmistautumisesta, seminaareista, opinnäytetyön tekemisestä tai vaikkapa kommunikoinnista henkilökunnan kanssa (Bergenhengouwen 1987; Aittola 1990; 1992, 81-85; Häyrynen ym. 1992a, 20).

Kiinnittyäkseen opinahjoonsa yksilön on siis vähintäänkin selviydyttävä akateemisen arjen kätkeymistä vaateista. Todellinen menestyminen tiedeyhteisössä edellyttää kuitenkin myös kykyä astua esiin opiskelijajoukkojen syvistä riveistä. Herättääkseen huomiota akateemisen noviisiin on esimerkiksi uskallettava ilmaista mielipiteitään luento- ja seminaaritalanteissa; mielellään vielä siten, että puhujasta muodostuu kuva "oivaltavien kysymysten", "pätevien argumenttien" ja "terävän kritiikin" esittäjänä. Noviisiin on osoitettava olevansa "ajan hermolla" ja saatettava itsensä tunnetuksi vakiintuneiden selitysten kritisoijana sekä klassikkojen uudelleentulkitsijana. Poikkeaminen opetushenkilökunnan mielipiteistä on kuitenkin osattava tehdä hyvän maun puitteissa, mikä edellyttää erityistä tilanneherkkyyttä: sosiaalista kompetenssia.

(Bourdieu & Passeron 1979, 8-15; Liljander 1991a, 18-33; Väliverronen 1992.)

Bourdieuolaisessa kontekstissa akateeminen maailma hahmottuu tällä tavoin "kenttänä", jonka rajojen sisällä käydään tiettyjen sääntöjen puitteissa jatkuvaa kamppailua asemista ja vallasta. Päästäkseen mukaan peliin ottelijan on vähintäänkin ymmärrettävä pelin henki ja tunnustettava sen arvo sekä viestittävä tämä "oikea asenne" käytöksessään kentän muille toimijoille. Voittoa janoaville ei kuitenkaan riitä sääntöjen orjallinen noudattaminen, vaan he pyrkivät muuntelemaan niitä omaksi edukseen: parantaakseen omaa suhteellista asemaansa kentällä. Toisin sanoen, he pyrkivät poikkeamaan yleisesti hyväksytyistä käytännöistä, kuitenkin niin, ettei kenttä kokonaisuudessaan romahda eikä kentällä käytävän kamppailun legitimeetti kärsi. Kisassa niskan päälle pääseminen edellyttää siten sääntöjen tuntemisen ja tunnustamisen lisäksi taitavaa "distinktiostategioiden" käyttöä.⁴¹ Taitavaa siinä mielessä, että akateemisen noviisin on valtapyyteistään huolimatta kyettävä esiintymään pyyteettömänä, hyödyntavoittelun yläpuolelle kohoavana intellektuellina. (Bourdieu 1984b; 1985, 76-84, 105-110; 1988; Roos 1985a; Broady 1990, 270-297.)

Valmius kohdata perinteinen akateeminen maailma julkilausumattomine vaateineen kytketty yksilön aikaisemmissa toimintaympäristöissään omiman taloudellisen, sosiaalisen ja kulttuurisen "pääoman" määrään ja laatuun. Tietä akateemiseen menestykseen tasoittaa tapa, jolla varallisuus, sosiaaliset suhteet ja sosiaalinen kompetenssi, tiedot ja taidot sekä kulttuurin eri muotojen tuntemus *symboloituvat* yksilön käyttäytymisessä. Menestymismahdollisuudet kulminoituvat siis viime kädessä siihen, miten tietyn yhteiskuntakerrostuman kulttuuri päämi-
neen on rakentunut suhtautumistapoina ja valmiuksina yksilössä hänen toimintaansa sosiaalisessa todellisuudessa suuntaavaksi kehykseksi: "habitukseksi". (Ks. DiMaggio 1982; Harker 1984; Rinne & Kivinen 1985; Bourdieu 1990; Broady 1990, 171-269.)

Opiskelijamäärän kasvaessa ja -aineksen heterogeenistuesssa myös tällaisten luokkaspesifien habitusten kirjo on korkeakoulutuksessa tullut monivivahteisemmaksi. Kaikkien opiskelijoiden kulttuuriperimän yhteen sovittuminen yksilotteisten institutionaalisten odotusten kanssa ei kuitenkaan ole itsestäänselvyys. Kentälle syntyy jännitteitä erilaisten käyttäytymisval-

⁴¹ Kuten aikaisemminkin jo todettiin, massasta erottautuminen ei ole alkujaan bourdieulainen käsite. Se oli jäsentämässä yhteiskunnan toimintadynamiikkaa esimerkiksi muodin osalta jo kuluvan vuosisadan alussa saksalaisen *Georg Simmelin* ajattelussa - vai jättääkö seuraava sitaatti epäilykselle sijaa: "Muoti, ts. uusi muoti, koskee kuitenkin lähinnä ylempiä säätyjä. Heti kun alemmat alkavat omaksua muotia ja siten astua ylempien virittämän rajapyykin yli, särkeä tuon rajaviivan symbolisoimaa yhteenkuuluvuutta, kääntävät ylempät säädyt selkänsä kyseiselle muodille ja omaksuvat uuden, jonka avulla ne jälleen voivat erottua suurista joukoista, ja niin leikki alkaa uudelleen." (Simmel 1986, 31.)

miuksien - "dispositioiden" - ja kentän statusasemien - "positioiden" - edellyttämien tietynlaisten ominaisuuksien kohdatessa toisensa (Takala 1983b). Tässä kohtaamisessa toimijat paljolti tiedostamattaan "metaoppivat" erilaisten, usein lähes huomaamattomien, vihjeiden kautta enemmän tai vähemmän positiivisen kuvan omasta akateemisesta koulutuskelpoisuudestaan (Lundgren 1979, 30, 39; ks. myös Rinne & Kivinen 1985; Aittola & Aittola 1986). Parhaimmassa asemassa ovat tällöin ne, jotka jo varhain ovat sisäistäneet koulunkin valtakulttuurina vaikuttavan eliitin kulttuurin luontevaksi osaksi omaa persoonaansa ja elämäntapaansa. Aivan kuten alemmillakin koulutustasoilla, myös korkeakoulutuksessa tapahtuvan valikoitumisen selittäjänä voi näin toimia instituution sisäisten kulttuureiden yhteentörmäys. (Ks. Bourdieu 1974; Kivinen & Kivirauma 1985; Isoaho ym. 1990, 78). Äärimmillään kentän positioiden ja yksilöllisten dispositioiden vastahanka voi hyvinkin johtaa jopa opiskelijanoviisiin karsiutumiseen akateemiselta kentältä: opintojen totaalikeskeyttämiseen.

3.2.2. Opiskelijoiden selviytymis- ja erottautumisstrategiat Suomessa

Teoksessaan *Distinction* (1984b) Bourdieu maalaa "maun" käsitteen avulla lukijan silmien eteen kuvan yhteiskunnasta, jonka luokkarakenne on symbolisesti erittäin strukturoitunut ja jossa luokka-asetat ovat tiukasti suhteessa keskenään. Toisistaan riippumattomien luokkien olemassa-olo saati sitten luokattomuus on hänen mielestään myytti. Bourdieun luokkamallissa keskiryhmät yrittävät "hyvän kulttuuritahdon" innoittamina omaksua kulloisellakin kentällä käytävän kamppailun vallitsevat säännöt, joita eliitti kuitenkin manipuloi myötäsyntyisen pelisilmänsä ja "erottelutietoisuutensa" turvin heti, kun alemmat kansankerrokset alkavat päästä peliin sisälle. Hallitseva luokka on siis hallitseva nimenomaan siksi, että se tuntee ikään kuin luonnostaan sosiaalisen todellisuuden eri kentillä käytävän kilpailun periaatteet. Tässä mallissa alimpiin kansankerrokseen kuuluvien osana on syrjäytyminen. (Ks. myös Bourdieu 1983; Roos 1985a.)

Analyysi nostaa tällä tavoin esiin eri yhteiskuntakerroksille luonteenomaisia tulkintaja orientaatiotyylejä. Yhteiskunnallinen eliitti näyttää päällisin puolin tarkasteltuna olevan jokapäiväisissä tomissaan kaikkinaisen hyödyntavoittelun yläpuolella ja tavallaan vapaa välttämättömyyden pakosta. Alempiin kansankerrokseen lukeutuvien toimia sen sijaan leimaa korostuneesti tarkoitushakuisuus. (Bourdieu 1984b.)

Korkeakoulutuksessa kyseinen elämäntapaeroavuus ilmenee Bourdieun ja *Jean-Claude*

Passeronin (1979, 15, 46, 62-63) tutkimustulosten mukaan siten, että opiskelu näyttää muodostuvan alemmista yhteiskuntaluokista lähtöisin oleville elämäntilanteen pikaiseen normalisoimiseen tähtääväksi ammatilliseksi projektiksi. Sen sijaan hallitsevan luokan perillisille opiskelu on keino hankkia tiedollista sivistystä ja edesauttaa henkistä kasvua. (Ks. myös Katchadourian & Boli 1985, 29-39, 92, 129.)

Risto Alapuron (1988) tavoin on kuitenkin mahdollista kysyä, voidaanko suomalaisen kulttuurin tutkimiseen suoraan soveltaa Bourdieun kuvauksia ranskalaisen yhteiskunnan valtasuhteita ylläpitävistä makueroista - niihin liittyvistä merkitysrakenteista ja niiden ilmenemisestä hienostuneen eliitin ja alempien yhteiskuntaluokkien käyttäytymisessä. Maku ei sittenkään liene Suomessa yhtä tärkeä erottelija kuin Ranskassa (ks. Roos 1985b; Roos & Rahkonen 1985).⁴² Lisäksi on mainittava, että esimerkiksi kulttuuriharrastuksin ja korkeakulttuurin tuntemuksella mitattu kulttuuripääoman omistus ei suomalaisten korkeakouluopiskelijoiden keskuudessa näytä kytkeytyvän sosiaaliseen taustaan niin kiinteästi, kuin kulttuurireproduktioteoriassa esitetään (Kuittinen & Minkkinen 1989, 90-104; Kuittinen 1990). Näin ollen myöskään Bourdieun Ranskassa syntyneitä kuvauksia yliopistointellektuelleista (Bourdieu & Passeron 1979; Bourdieu 1988) ei voida sinällään ulottaa koskemaan muita kulttuureita (vrt. Sabour 1988; Piskonen 1993; Rahkonen & Roos 1993).⁴³

Kuitenkin myös suomalaisissa tutkimuksissa (Liljander 1991a, 57-105; 1991b, 1992; ks. myös Aittola 1990; 1992, 81-85) on onnistuttu hahmottelemaan erilaisia opiskeluorientaatioita, jotka mahdollisesti heijastelevat eri yhteiskuntakerrostmien elämisen ehtoihin kytkeytyviä elämäntapoja. Esimerkiksi syrjäseutujen ja alempien yhteiskuntaluokkien kasvattien keskuudessa opintojen mielekkäysperustana toimii tulevaisuuden ammattiperspektiivi. Toisin sanoen, mainitussa ryhmässä opiskelusta todellakin näyttää tavallista useammin muodostuvan lähinnä ammatillinen projekti, jossa korostuu kenties liian teoreettisiksi koetuista opinnoista selviytyminen. Yliopistokaupungeissa ja ylempien kansankerrosten keskuudessa varttuminen puolestaan

⁴² Vai onko sittenkin niin - kuten *Heikki Hellman* (1985) epäilee - että *J.P. Roos* ja *Keijo Rahkonen* ovat lähestyneet asiaa liian ylimalkaisesti. He ovat selvittäneet uuden keskiluokan elämäntyyliä esimerkiksi kysymällä, mistä se ostaa huonekalunsa, keistä laulajista se pitää, missä se käy syömässä ja mitä elokuvia se katsoo. Ilmiötä olisi ehkä ollut syytä lähestyä konkreettisemmin vaikkapa kysymällä: ostatko ruokasi *Stockmannilta* vai *Alepasta*, hankitko huonekalusi *Bitcosta* vai kehätien kalustehallista, luetko *Suomen Kuvalehteä* vai *Seuraa*, juoksetko *Nikeilla* vai *Menekkailla*.

⁴³ Kuvauksia suomalaisista opiskelijoista ei voida myöskään ulottaa koskemaan maamme korkeakoulukenttää kokonaisuudessaan, koska analyysit ovat kohdistuneet suhteellisen perifeerisiin yksiköihin: *Matti Kuittisen* ja *Juha Minkkisen* tutkimus Joensuun yliopistoon sekä *Helena Piskosen* tutkimus Jyväskylän yliopistoon.

on yhteydessä opiskeluorientaatioon, jossa tiedonhankinta nähdään tavallaan arvona sinänsä ja jossa ammatillisten intressien sijasta korostuu pyrkimys oman persoonan monipuoliseen kehittämiseen sekä yleissivistyksen kartuttamiseen.

Tutkimustulokset viittaavat lisäksi siihen, että Suomessakin korkeakoulukentällä käydään erottautumisstrategioiden avulla kamppailua, jossa menestyminen on sidoksissa opiskelijaan personoituneeseen sosiokulttuuriseen pääomaan: siis opiskelijan habitukseen. Ylempien yhteiskuntaluokkien jälkeläisten erottautumispyrkimyksestä viestii esimerkiksi se, että he suosivat tavallisuudesta poikkeavia opintojaksoja sekä tiedeyhteisössä huomiota ja keskustelua herättäneitä oppinnäyteaiheita. Taustansa puolesta parempiosaiset ovat myös muita halukkaampia keskustelemaan tiedeyhteisön edustajien kanssa sekä rohkeampia tuomaan näissä keskusteluissa esiin myös eriävät mielipiteensä. Ilmaisuksellisesti itsevarmempina he niin ikään ovat heikommista taustoista tulleita kärkeämpiä esittämään omia ajatuksiaan luennoilla ja seminaareissa. Opiskeluorientaatio näyttää edesauttavan akateemiseen kenttään sopeutumista. Ennakoihan kuvailtu intellektuaalinen ote menestymistä tiedeyhteisössä pidemmälläkin tähtäimellä: valikoitumista akateemisten jatko-opintojen kautta tiedeyhteisön jäseneksi. (Liljander 1991 a, 57-112; 1991 b; 1992; ks. myös Aittola 1990.)

Meillä erilaiset opiskelijakulttuurit tai luokkaspesifit habitukset eivät tule esille missään erityisissä kulttuuriharrastuksissa, vaan huomattavasti arkisemmin opiskelijoiden elämäntavassa ja erilaisissa opiskelustrategioissa (Aittola & Aittola 1988). Edellinen opiskeluorientaatioiden kuvaus on yleistettävissä koskemaan lähinnä vain humanistisia tieteitä sekä yhteiskunta- ja kasvatustieteitä. Tämä ei kuitenkaan merkitse sitä, että teoria kulttuurisesta uusintamisesta ei soveltuisi kuvaamaan opiskelijaelämää myös muilla tieteenaloilla. Esimerkiksi työväestöstä tulevat lääketieteen opiskelijat korostavat heidän professionaalista suuntautumistaan arvioitaessa kliinisen ammattitaidon merkitystä; ylempien luokkien jälkeläiset sen sijaan korostavat lääkärin auktoriteettiroolia: he ovat siis halukkaampia omaksumaan traditionaalisen lääkärin roolin (Järvinen 1985, 134-135, 144-145).

Yhteenvedon edellä esitetystä voidaan todeta, ettei Bourdieun kuvauksia ranskalaisesta yhteiskunnasta pidä suoraviivaisesti yleistää koskemaan suomalaista kulttuuria. Tämän vuoksi ei kuitenkaan pidä hylätä itse kulttuurireproduktiivista käsitteistöä. Sitä sovellettaessa on tosin maltettava ottaa huomioon kulloinkin tarkasteltavan kentän erityispiirteet (ks. Bourdieu & Wacquant 1995, 100). Vaikka luokkasidonnaiset elämäntapaerot eivät meidän tasa-arvoisuutta korostavassa koulutusilmapiirissämme olekaan silmiinpistäviä, ei se tarkoita, ettei niillä olisi

merkitystä koulutuksessa tapahtuvalle elitistisesti vinolle valikoitumiselle. Tutkimuksen kannalta luokkaerojen ja erottelujen symbolisen tason hämäryys tekee tutkimusotteesta itse asiassa vain kiinnostavamman: lähestymistavan tavoitteenahan on nimenomaan tehdä näkyväksi sellaista, mikä on arkitietoisuudelle näkymätöntä.

3.2.3. Naiset akateemisella kentällä

Naiset ovat määrällisesti vallanneet korkeakoululaitoksen jo 1970-luvulla. Naisten osuus korkeakoulujen opiskelijakunnasta on kasvanut selvästi vielä tämän jälkeenkin. Tultaessa 1990-luvulle ainoastaan teknillinen ala ja alan koulutusta antavat erityiskorkeakoulut ovat säilyneet selvästi miesvaltaisina. (Kivinen & Rinne 1995b, 95-97.) Tästä huolimatta naisvoimavarat ovat edelleen paitsiossa niin akateemisen koulutus- kuin ammattihierarkiankin huipulla. Opiskelijakunnan naisistuminen ei ole johtanut odotetun suuruisen muutokseen jatko-opintoihin valikoituneiden ja tohtoriksi väitelleiden eikä myöskään korkeakoulujen opetus- ja tutkimushenkilökunnan sukupuolirakenteessa. (Laiho & Silvennoinen 1992; Stolte-Heiskanen 1993.) Tämä viittaa siihen, että akateeminen valtakulttuuri on instituution määrällisestä naisvaltaistumisesta huolimatta edelleen miesten kulttuuria.

Eri selvitysten mukaan naisten on miehiin verrattuna huomattavasti vaikeampi edetä tiedeyhteisössä arvostettuihin asemiin. Naiset saavat hoitaakseen useimmiten vain toisarvoisia ja tilapäisluontoisia tehtäviä. Tutkimusryhmissä naisten osana on huolehtia rutiininomaisista ja paljon aikaa vievistä töistä. Heidät on "vapautettu" hallinnollisista tehtävistä, suunnittelusta ja päätöksenteosta. Tämän vuoksi naisilla ei myöskään ole miehiin verrattavia mahdollisuuksia solmia informaaleja yhteyksiä ryhmänsä ulkopuolelle ja heidän asemansa muodostuu akateemisessa yhteisössä eristyneeksi. (Ks. esim. Stolte-Heiskanen 1981; Naisten tutkijanuran ongelmat ... 1982; Hicks 1993.) Itse asiassa naisten syrjäytyminen alkaa paljon ennen heidän siirtymistään akateemiseen työyhteisöön. He jäävät jo varhain akateemista menestystä pönkittävien epävirallisten verkostojen ulkopuolelle, mikä konkretisoituu miesvoittoisina jatko-opiskelijalukuina. Lisäksi jatko-opinnot aloittaneista naisista monet jäävät verkostoitumattomuutensa vuoksi vaille kaipaamaansa henkilökohtaista ohjausta. (Rantalaiho 1990; Silvennoinen & Laiho 1994.)

Äitiyslomat, lastenhoito ja naisten ylipäättään miehiä mittavammat perheveloitteet ovat luonnollisesti vaikeuttamassa naisten kiinnostumista akateemiseen yhteisöön. Tämä niin

sanotussa kaksoisroolissa toimiminen ei kuitenkaan selitä kaikkea. Akateeminen maailma on muun yhteiskunnan tavoin sukupuolistuneiden käytäntöjen läpituokema. Korkeakoulutus tuottaa ennen kaikkea yhteiskunnan hallitsemiseen tarvittavia strategisia valmiuksia. Toisin sanoen, korkeakouluista valmistetaan sivistyneistöammattaihin, joissa toimivat pääasiassa miehet ja joihin kouliintuminen edellyttää miehisen toiminta- ja ajattelumallin omaksumista. Naisten elämästä korkeakoulukulttuuri ei vaikutteita juurikaan ole saanut. Toimissaan tämän maskuliinisen valtakulttuuriin puristuksessa naiset yleensä omaksuvat miehiä selvästi kriittisemmän kuvan omasta akateemisesta pätevydestään. (Bourdieu & Passeron 1979, 60-62; Häyrynen 1983; Nätkin & Kyllönen 1985, 63-68, 141-144; Silvennoinen & Laiho 1994.)

Empiiristen löydösten perusteella perinteinen akateeminen orientaatio erottautumista-voitteineen on luonteenomaista nimenomaan miesopiskelijoille ja heistä etenkin yliopistokäytännön ylemmissä yhteiskuntaluokissa kasvaneille. Naisille tyypillinen opiskeluorientaatio sen sijaan on selvästi sivistysyliopistoperinteen vastainen. Naisopiskelijoiden nykyhetkeä determinoivat akateemisten itseisarvojen sijasta tulevaisuuden ammatilliset näkymät. Heillä on kiire saattaa opintonsa pikaiseen päätökseen, itsensä työelämään ja elämänsä tällä tavoin varmalle pohjalle. Kaiken kaikkiaan naiset ovat opinnoissaan selvästi suoriutumisorientoituneempia kuin miehet. Sen sijaan erottautumisorientoituneisuus on yleisempää miesten kuin naisten keskuudessa, mikä esimerkiksi ilmenee naisten vähäisempänä halukkuutena tuoda omia näkemyksiään julki opetustilanteissa tai yksityisissä keskusteluissa tutkimus- ja opetushenkilökunnan kanssa. Miesten kyseenalaistaessa auktoriteetteja naiset siis mukautuvat niihin. Sosiaalisen taustansa puolesta opiskelijakunnan eliittiä edustavilla miehillä on näiden tulosten perusteella selkeä etulyöntiasema akateemisen yhteisön statuskamppailussa. Vaikka naiset eivät luonnollisestikaan muodosta lähtökohtiensa ja suhtautumistapojensa puolesta mitään tasalaatuista ryhmää, tutkimustulosten mukaan he ovat tässä kisassa keskenään lähestulkoon yhtäläisessä - miehiä selvästi heikommassa - asemassa. Kultivoituneenkaan taustan omaavat naiset eivät siis kykene hyödyntämään pääomapotentiaaliaan yliopistomaailmassa läheskään samassa mitassa kuin heihin verrattuna samanlaisen taustan omaavat miehet. (Liljander 1991a, 62-104.)

Työille peruskoulutusvaiheessa luonteenomainen kiltteys ja hiljaiselo jatkuu perinteisesti miesvaltaisella korkeakoulukentällä mukautumisena näkymättömäksi osaksi opiskelijoiden perusjoukkoa. Tyttöjen alemmilla koulutusasteilla saavuttama, poikia jonkin verran parempi, koulumenestys perustuu näin ollen korkeakoulutuksessa menestymistä ajatellen väärin asioihin: esimerkiksi tottelevaisuuteen ja kaavamaiseen osaamiseen. Pojat vaativat ja saavat osakseen

enemmän huomiota; he ovat keskipisteenä niin hyvässä kuin pahassakin. (Vrt. Kivirauma & Kivinen 1986; Saarnivaara 1986; Tarmo 1986, 75-76.) Myöhemmin elämässä, esimerkiksi akateemisessa maailmassa, heidän osakseen tuleva huomio jalostuu menestykseksi. Esimerkiksi miehet saavat pro gradu -tutkielmistaan selvästi parempia arvosanoja kuin naiset. Opinnäytteen arvosanalla taas on merkitystä silloin, kun haetaan ensimmäisiä työpaikkoja tai jatkokoulutushoitusta. Yhtenä syynä tähän naisten miehiä heikompaan opintomenestykseen on nähty se, että heidät jo varhain on sosiaalistettu tunnollisiksi ja mukautuviksi. Akateemisissa opinnäytteissä tämä ilmenee niiden keskinkertaisuutena ja omintakeisuuden puutteena. (Hyvärinen ym. 1995.)

Bourdieuun mielestä sukupuoleen perustuva ylivalta on malliesimerkki symbolisesta väkivallasta. Kyse on instituutiosta, joka aikojen kuluessa on juurtunut syvälle objektiivisiin yhteiskunnallisiin ja subjektiivisiin henkisiin rakenteisiin. Miehinen järjestys kulttuurin eri kentillä (esimerkiksi koulutuksessa) on siinä määrin vakiintunut, ettei sitä tarvitse erikseen oikeuttaa: se oikeuttaa itse itsensä itsestään selvänä ja universaalina. Yhtäältä sen itsestäänselvyys ilmenee siinä yksimielisyydessä, joka vallitsee tilan, ajan ja työn yhteiskunnallisessa jaosta sukupuolten kesken. Toisaalta järjestyksen itsestäänselvyys tulee ilmi kognitiivisissa rakenteissa, ihmisten ruumiissa ja mielessä. Toisen sukupuolen ylivalta osoittaa tällä tavoin, kuinka symbolinen väkivalta toteutuu habituksen "hämärissä skeemoissa", jotka ovat sekä sukupuolistettuja että sukupuolistavia. Molemmille sukupuolille erilainen ja samalla niitä erilaistava sosialisatio saattaa miehet ja naiset eriarvoiseen asemaan yhteiskunnan eri kentillä pelattavissa peleissä. Näistä peleistä kaikkein arvostetuimpia ovat politiikan, liike-elämän ja tieteen pelit. (Bourdieu & Waquant 1995, 207-211.)

Korkeakoulukentällä esiintyvien habitusten vivahteet eivät siis selity pelkästään opiskelijoiden sosiaalisen ja alueellisen taustan pohjalta. Sen lisäksi, että opiskelijat ovat maalaisia ja kaupunkilaisia tai eri yhteiskuntaluokissa varttuneita, he ovat myös miehiä ja naisia. Miehinä ja naisina he ovat myös erilaisessa asemassa akateemisella kentällä. Jo pelkästään sen vuoksi, että korkeakoulutus pysyi pitkään ennen määrällistä naisvaltaistumistaan hyväosaisten miesten yksinoikeutena, akateeminen kulttuuri on säilynyt perusluonteeltaan elitistisenä ja sellaisena naisia syrjivänä. Näin ollen nainen saavuttaa akateemisessa maailmassa menestystä vain vaivoin. Kuten *Sara Delamont* (1992) asian ilmaisee, nainen voi kyllä olla intellektuelli, mutta intellektuelli ei voi olla nainen. Toisin sanoen, nainen voi menestyä akateemisella kentällä ainoastaan miesten ehdoilla. Oletettavimmin naisten vaikeudet kärjistyvät yksiköissä, jotka valta-asemiin koulivina ovat pisimpään pysyneet miesvaltaisina.

Edellä esitetyn perusteella olisi odotettavaa, että naisten vaikeudet kohdata kentän kulttuuri ja "päästä piireihin" ilmenisivät miehiin verrattuna lukuisampina keskeyttämispauksina. Ainakin *Ritva Nätkinin* ja *Sari Kyllösen* (1985, 113-119) opiskelijaäiteihin kohdistuneessa tutkimuksessa jotkut haastateltavista hautoivat tai olivat opintojen jossain vaiheessa hautoneet niiden keskeyttämistä, koska he kokivat akateemisen koulutuksen liian epäammattilaisena ja muutenkin elämälle sekä käytännölle vieraana. Erityisen hankalaksi naisten koulutukseen kiinnittymisen voidaan olettaa muodostuvan osakentillä, jotka ovat yläluokkaisissa kodeissa varttuneiden miesten suosimia ja sellaisina mitä ilmeisimmin yhteiskunnan valtaeliittiä koulivia.

3.2.4. Korkeakoulukentän hylkimät

Viitekehyksessä esitelyjen aikaisempien tutkimustulosten mukaan opiskelijan sosiokulttuurinen tausta on yhteydessä siihen, kykeneekö hän erottautumaan akateemisella kentällä edukseen vai jääkö hänen osakseen ainoastaan opinnoista selviytyminen. Seuraavassa tarkastellaan puolestaan sitä, voiko kulttuuristen valmiuksien ja vaateiden yhteensopimattomuus vinouttaa myös keskeyttämisjakautamaa opiskelijoiden eriarvoisuudesta viestivällä tavalla.

Aivan kuten oletettiin, keskeyttäminen koitui ilmeisimmin nimenomaan alimpien kansankerrosten jälkikasvun kohtaloksi. Taulukossa 2 opintojen keskeyttämistä tarkastellaan vanhempien koulutusasteyhdistelmän suhteen.⁴⁴ Siitä nähdään, että opinnot keskeytyivät todennäköisimmin niiltä, joiden molemmat vanhemmat olivat saaneet koulutusta vain perusasteella. Heistä korkeakoulun jätti tutkintoa suorittamatta taakseen tasan kahdeksan prosenttia. Keskeyttäminen oli jonkin verran harvinaisempaa koulutetumpien perheiden perillisten keskuudessa. Epätodennäköisimmin opintonsa keskeyttivät opiskelijat, joiden molemmat vanhemmat olivat saaneet korkea-asteen koulutuksen. Heistä kuusi prosenttia poistui korkeakoulukentältä ilman tutkintoa.

Ryhmien väliset erot eivät ole suuren suuria. Tulos on kuitenkin mielenkiintoinen, koska aikaisemmissa tutkimuksissa saadut tulokset sosiaalisen taustan yhteydestä opintojen kulkuun ja keskeyttämiseen ovat olleet keskenään ristiriitaisia (ks. Parjanen 1979, 10-13;

⁴⁴ Koska käytetty koulutusasteluokitus on kolmeluokkainen, erilaisia koulutusasteyhdistelmiä saadaan itse asiassa yhdeksän kappaletta. Esimerkiksi koulutusasteyhdistelmät "isä: keskiaste/äiti: korkea-aste" ja "isä: korkea-aste/äiti: keskiaste" yhdistettiin kuitenkin luokaksi "korkea-aste/keski-aste". Näin erilaisten yhdistelmien määrä supistuu loppujen lopuksi kuuteen.

Hermunen 1984; Koivisto 1984; Silvonen 1993). Enimmäkseen tulokset ovat tukeneet käsitystä, jonka mukaan sosiaalinen tausta ei enää korkeakoulutuksessa kytkeytyisi opiskelijoiden valikoitumiseen ja karsintaan. Lisäksi on syytä muistaa, että esitellyt luvut kuvaavat keskimääräistä tilannetta koko korkeakoulukentällä. Kuten jatkossa huomataan, erittelevämpi ote paljastaa näiden pelkistävien lukujen katveesta myös selkeämpiä merkkejä symbolisesta väkivallasta.

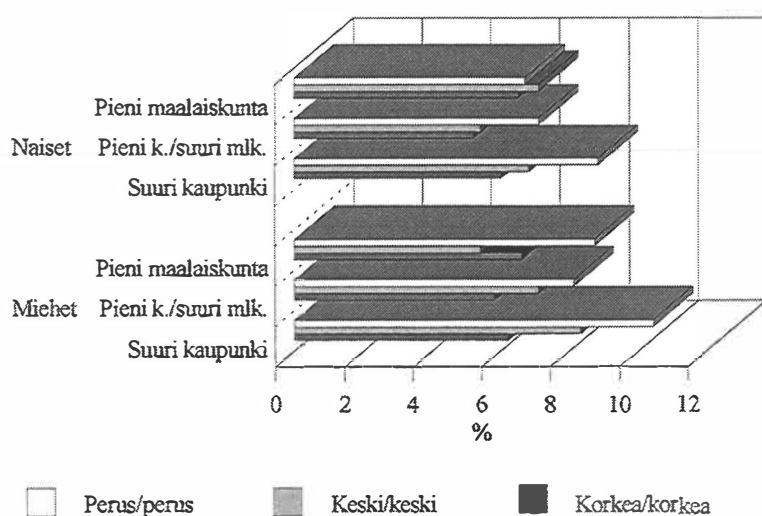
Taulukko 2. Vanhempien koulutusasteyhdistelmä ja opintojen keskeyttäminen

Keskeyttäminen	Vanhempien koulutusasteyhdistelmä						
	Kor/kor	Kor/kes	Kor/per	Kes/kes	Kes/per	Per/per	Yht.
Opiskelijoita yhteensä	6 336	5 071	2 218	4 520	8 138	8 326	34 609
Keskeyttäneitä (fr)	378	336	147	301	566	662	2 390
Keskeyttäneitä (%)	6.0	6.6	6.6	6.7	7.0	8.0	6.9

Odotuksista poiketen miehet keskeyttävät opintonsa todennäköisemmin kuin naiset. Ero naisten eduksi tosin on ainoastaan vajaan prosenttiyksikön suuruinen. Tulos on yllättävä, kun sitä tarkastellaan suhteessa teoriataustasta kummunneisiin oletuksiin, mutta ei enää niin yllättävä, jos sitä verrataan muissa tutkimuksissa tehtyihin havaintoihin. Vielä taannoin naiset keskeyttivät opintonsa miehiä todennäköisemmin (ks. esim. Koivisto 1984), mutta viimeistään 1980-luvun jälkipuoliskolla tilanne näyttää kääntyneen päinvastaiseksi (Korhonen 1994).

Yllättävää on myöskin se, ettei kaupungistuneessa ympäristössä kasvaminen näyttäisikään edistävän opintojen loppuun saattamista. Tarkemmin ilmaistuna, mitä kaupunkimaisemmasta kunnasta opiskelija on lähtöisin sitä todennäköisemmin hänen korkeakouluopintonsa jäävät kesken. Vertailtavien ryhmien väliset erot paljastuivat nytkin hyvin pieniksi. Maalaisista opintonsa jätti kesken alle seitsemän prosenttia; suurista kaupungeista kotoisin olevien ryhmässä vastaava osuus lähenteli kahdeksaa prosenttia. Toisin kuin ennen (ks. Littunen 1956), maalaiset eivät nykyään mitenkään ratkaisevasti näyttäisi vierastavan akateemista maailmaa (vrt. myös Bourdieu & Passeron 1979, 49; Häyrynen ym. 1992b, 46). Jos he vierastavat, tämä ei ainakaan näy opintojen keskeyttämisluvuissa.

Kuviosta 1 nähdään, että sosiaaliluokan⁴⁵ yhteys opintojen keskeyttämiseen säilyy silloinkin, kun opiskelijoiden sukupuoli ja kotipaikkakunta vakioidaan. Tosin maalaismiesten ja maalaisnaisten ryhmissä yhteys ei ole täysin lineaarinen. Lisäksi kuviosta nähdään, etteivät sukupuoli ja alueellinen tausta esimerkiksi ylimmässä statusryhmässä juurikaan vaikuta opintojen keskeyttämiseen. Sen sijaan alimmassa statusryhmässä molemmilla on vaikutusta siten, että todennäköisimmin opintonsa keskeyttävät suurista kaupungeista korkeakoulutukseen tulleet miehet. Epätodennäköisimpiä keskeyttäjiä sen sijaan näyttäisivät olevan suurehkojen maalaiskuntien tai pienehköjen kaupunkien korkeasti koulutetuissa perheissä varttuneet naiset.

Kuvio 1. Sukupuoli, kotipaikkakunta, vanhempien koulutusastejärjestelmä ja opintojen keskeyttäminen

Kuvioon sisältyvien riippuvuuksien tilastollisen merkitsevyyden selvittämiseksi tarkastelussa mukana olleiden muuttujien pohjalta rakennettiin logit-malli. Siinä selitettävänä muuttujana oli opintojen keskeyttäminen (O) ja selittävinä muuttujina vanhempien koulutusastejärjestelmä (A), sukupuoli (B) ja kotipaikkakunta (C). Aineistoon sopi parhaiten seuraavanlainen malli: $\text{logit}(F) = \ln(F_1/F_2) = O + O.A + O.B + O.C$ ($L^2 = 9.34$, $df = 12$, $p = .674$), jossa

⁴⁵ Selkeyden vuoksi vanhempien koulutusastejärjestelmien "sekatyypit" on jätetty pois seuraavista tarkasteluista. Mukana ovat vain niin kutsutut "puhtaat statusryhmät": "perus/perus", "keski/keski" ja "korkea/korkea".

F_1 on opintonsa keskeyttäneiden ja F_2 muiden opiskelijoiden lukumäärä. Toisin sanoen, selittävien muuttujien omavaikutukset selitettävään muuttujaan osoittautuivat tilastollisesti merkitseviksi. Tilastollisesti merkitseviä yhdysvaikutuksia selittävillä muuttujilla ei sen sijaan ollut.⁴⁶ Yksikään standardoiduista residuaaleista ei ollut itseisarvoltaan yli kahden suuruinen. Tämän mukaan havaittujen ja sovitettujen frekvenssien erot olivat hyväksytyssä mallissa suhteellisen pieniä. Aineistoon sovitetut logit-mallit ovat nähtävillä liitteen 2 taulukossa 22.

Aineistoon parhaiten sopinutta logit-mallia esitellään lähemmin taulukossa 3. Parametrien estimaattien (Est.), niiden keskivirheiden (S.E.) sekä näistä laskettujen Z-arvojen lisäksi siinä ovat nähtävillä myös ryhmittäiset "riskikertoimet".⁴⁷ Taulukossa tarkastellaan niin ikään ryhmittäisten keskeyttämisriskien erojen suuruutta, kun vertailukohdaksi otetaan ryhmä, johon kuuluvien keskeyttämisriski on pienin. Taulukosta siis nähdään, kuinka paljon opintojen keskeyttämisriski kasvaa esimerkiksi lapsuudenkodin koulutusasteen laskiessa. Esitys perustuu "odds ratioiden" eli suhteellisten riskien laskemiseen (ks. s. 29, alaviite 38).

Taulukosta nähdään, että koulutusasteyhdistelmä-muuttujan perusteella alimpaan sosiaaliluokkaan lukeutuvien opiskelijoiden keskeyttämisriski on ylimpään luokkaan lukeutuvien riskiä noin 1.4 kertaa suurempi. Miesten keskeyttämisriski on naisiin verrattuna noin 1.2 kertaa suurempi. Suunnilleen saman verran suurempi on suurista kaupungeista kotoisin olevien opiskelijoiden keskeyttämisriski, kun sitä verrataan pienistä kaupungeista tai suurista maalaiskunnista korkeakouluun tulleiden keskeyttämisriskiin. Keskeyttämisriski saavuttaa huippunsa silloin, kun kaikki riskitekijät osuvat saman yksilön kohdalle. Riski siis on korkeimmillaan suurten kaupunkien alimman kansanosan kodeissa kasvaneiden miesten keskuudessa. Alimmillaan se puolestaan on suurten maalaiskuntien tai pienten kaupunkien ylimmän kansanosan kodeista tulevien naisten ryhmässä. Taulukon riskikertoimista voidaan laskea, että edelliseen ryhmään lukeutuvien (odds = .107) keskeyttämisriski on yli kaksinkertainen (odds ratio = 2.019)

⁴⁶ Mallin rakentaminen aloitettiin niin kutsutusta "täydellisestä mallista". Mallia kutsutaan täydelliseksi, koska siinä ovat mukana kaikki selittävien muuttujien oma- ja yhdysvaikutukset. Täydellisestä mallista edetään kohti hyväksyttävää mallia siten, että mallista poistetaan vaiheittain parametreit, jotka eivät ole tilastollisesti merkitseviä. Tavoitteena on löytää mahdollisimman vähäparametrinen malli, joka kuitenkin kuvaa ilmiötä riittävän hyvin. (Malin 1983.)

⁴⁷ Kerroin eli parametrin estimaatin antilogaritmi ($e^{2 \times \text{est}}$) ilmaisee, miten eri tekijät (esimerkiksi miessukupuoli tai matalan koulutusasteen kodissa kasvaminen) vaikuttavat opintojen keskeyttämisriskiin. Mikäli antilogaritmi on suurempi kuin yksi, tekijä kasvattaa keskeyttämisriskiä; jos se on pienempi kuin yksi, tekijä laskee keskeyttämisriskiä. Keskeyttämisriskit (oddsit) ja taulukossa mukana olevat suhteelliset keskeyttämisriskit (odds ratiot) on laskettu näistä estimaattien antilogaritmeista.

jälkimmäiseen ryhmään lukeutuvien (odds = .053) riskiin verrattuna.⁴⁸

Taulukko 3. Kodin koulutusasteen, sukupuolen ja kotipaikkakunnan vaikutus opintojen keskeyttämiseen: hyväksytyin logit-mallin parametrien tilastollisen merkitsevyyden testaus, ryhmittäiset riskikertoimet ja vertailtavien ryhmien suhteelliset keskeyttämisriskit

Parametrit	Est.	S.E.	Z	e ^{2 x est}	Odds ratio
O	.308	.015	-86.596	.073	1.000
O.A Per/per	.095	.020	4.873	1.209	1.432
Kes/kes	-.010	.023	-.424	.980	1.161
Kor/kor	-.085	-	-	.844	1.000 ^a
O.B Naiset	-.038	.014	-2.655	.927	1.000 ^a
Miehet	.038	-	-	1.079	1.164
O.C Pieni mlk	-.020	.022	-.918	.961	1.034
Pieni kaupunki/suuri mlk	-.037	.020	-1.881	.929	1.000 ^a
Suuri kaupunki	.057	-	-	1.121	1.207

^a Laskettaessa odds ratioita vertailukohtana olevan ryhmän riski keskeyttää opintonsa vakioituu numeroksi 1.000. Muut keskeyttämisriskiä kuvaavat luvut ovat siihen suhteutettuja kertalukuja.

3.2.5. Laajentuessaan lohkoutunut ja kerrostunut korkeakoulukenttä

Esitelyjen tulosten keskimääräisyys voidaan murtaa siirtymällä ilmiön kokonaistarkastelusta erittelevämpään tarkasteluun: kohdentamalla tutkimus akateemisen maailman osakenttiin. Eri opintoalojen ja yksiköiden yhteiskunnallinen arvostus heijastuu niiden toimijarakenteeseen, minkä taas oletetaan vaikuttavan osakenttien valtakulttuurin erityispiirteisiin (ks. Bourdieu 1988; Huber 1990). Erityispiirteiden vaihdella vaihtelee epäilemättä myös kulttuurireproduktioteorian sopivuus opintojen keskeyttämisen selityskehykseksi. Mitä elitistisempi ja maskuliinisempi osakenttä toimijarakenteeltaan on sitä elitistisemmäksi kentän valtakulttuuri oletetaan ja sitä vaikeampaa epäedullisista kulttuuritaustoista tulevien kenttään kiinnittymisen arvellaan olevan.

Kuten aiemminkin jo kävi ilmi, korkeakoululaitoksen laajeneminen ei rajoittunut

⁴⁸ Kyseisten osaryhmien keskeyttämisriskit saadaan kertomalla koko joukon keskeyttämisriski ryhmittäisillä riskikertoimilla: $.073 \times 1.209 \times 1.079 \times 1.121 = .107$ (suurten kaupunkien alimman kansanosan kodeissa kasvaneiden miesten riski); $.073 \times .844 \times .927 \times .929 = .053$ (pienien kaupunkien tai suurten maalaiskuntien ylimmän kansanosan kodeissa kasvaneiden naisten riski).

ainoastaan opiskelijamäärän kasvuun. Korkeakoulutus laajeni myös institutionaalisesti; sodan jälkeisenä kasvukautena se kasvoi koko maan kattavaksi korkeakouluverkostoksi. Lisäksi yhteiskunnan perusrakenteissa tapahtuneet muutokset ravistelivat perinteistä yliopistoinstituutiota synnyttäen sen sisälle voimakkaasti muuttuviin elämänaloihin kytkeytyviä uusia tutkimus- ja koulutusalueita. Yliopistollisen statuksen ovat niin ikään saavuttaneet lukuisat selkeästi ammatilliset tutkinnot. Korkeakoululaitoksen laajeneminen on näin merkinnyt väistämättä myös sen lohkoutumista ja kerrostumista. Instituutiosta on tullut sisäisesti hierarkkinen. Parhaillaan hierarkiaan on rakentumassa kokonaan uusi taso, kun maamme on hyvää vauhtia syntymässä ammattikorkeakoulujärjestelmä. (Janne 1987; Härnqvist 1988; Kivinen & Rinne 1990; 1991; Kivinen ym. 1990, 37-38.)

Vaikka korkeakoulupolitiikassa on järjestelmää yhtenäistävästä toimista siirrytty diversiteetin edistämiseen vasta taannoin, korkeakoulutasolla eriytymistä on tapahtunut kaiken aikaa (Kivinen & Rinne 1994; ks. myös Clark 1983). Virallisessa katsannossa Suomen korkeakoululaitos on kuitenkin näihin päiviin asti esittäytynyt muodollisesti kerrostumattomana yhtenäiskouluna. Eri yksiköissä tarjolla oleva koulutus on tutkintoasetusten mukaisesti yhtenäistetty. Tutkinnot ovat periaatteessa sisällöltään samanlaisia, yhtä laajoja ja myös yhtä arvokkaita. Käytännössä korkeakoululaitos kuitenkin jakautuu "hyviin" ja "huonoihin", "arvostettuihin" ja "vähemmän arvostettuihin" yksiköihin ja koulutuksiin. (Ahola 1992.)

Koulutusten arvostus ja yhteiskunnallinen painoarvo perustuu siihen, millaiset ovat osakenttien kytkennät yliopistomaailman ulkopuolisiin kenttiin - esimerkiksi talouteen tai politiikkaan - ja mikä on osakenttien asema suhteessa muihin akatemisiin kenttiin (Huber 1990). On ilmeistä, että arvostetuimmat alat ja yksiköt vetävät puoleensa opettajien ja tutkijoiden parhaimmiston lisäksi statustietoisimman osan opiskelijaikäluokasta. Ne toimivat yhteiskunnallisen eliitin kouliintumiskanavina. (Ks. esim. Antikainen & Jolkkonen 1988, 23-25; Kivinen & Rinne 1990.) Sen sijaan uudet koulutusalat ja maakuntiin perustetut korkeakoulut ovat tarjonneet purkautumisväylän laajojen kansankerrosten keskuudessa tasa-arvoisuusvaateiden myötä kohonneille kouluttautumispaineille. Samalla parempiosaiset ympäri maata hakeutuvat mitä ilmeisimmin edelleen perinteisiin yksiköihin ja arvostetuille aloille. Näin korkeakoululaitoksen tietyt osat ovat koulutuskasvun myötä itse asiassa entisestään elitisoituneet. (Siurala 1983, 39; Häyrynen ym. 1992b, 45; Nevala 1992.)

Korkeakoulukentän rakennemuutoksessa näyttää osaltaan olevan kyse koulutushierarkiassa alemmas sijoittuvien ryhmien kamppailusta asemansa korottamiseksi. Vastavoimana tässä

toimii ylempien luokkien kulttuurinen kyky ja halu erottautua laajoista kansankerroksista. Kamppailun institutionaalisia ilmentymiä ovat ylempien yhteiskuntakerrosten koulutusta jäljittelevät koulutusmuodot, jotka lopulta vain kanavoivat alempien luokkien halukkuuden sosiaaliseen nousuun valtaeliitille turvallisella tavalla. Hallitseva luokka on siis onnistunut säilyttämään korkean statuksen yliopistokoulutuksen lähes yksinoikeutenaan uudempien ja selkeästi ammatillisten väylien jäädessä keskiluokan ja työväestön sekä paljolti myös naisten koulutuskanaviksi. (Liebau 1984; Janne 1987; Härnqvist 1988; Kivinen & Rinne 1990; 1994) Tällä tavoin avoin kuva vuosisadan puolivälistä ainakin 1970-luvulle tasa-arvoistuneesta korkeakoulujärjestelmästä särkyi. Korkeakoulutus ei näyttäisikään laajentuessaan tasa-arvoistuneen, vaan pikemminkin eriytyessään ja kerrostuessaan eriarvoistuneen.

Korkeakoululaitoksesta on tullut hierarkkinen järjestelmä, jonka eri tasoille kasautuneen - yhteiskunnallisen aseman tavoittelussa hyödyllisen - koulutuspääoman määrä vaihtelee ja jonka tietyt osat palvelevat eliitin erottautumispyrkimyksiä sekä vastaavat eliitin sukupolvi- taisuudesta uusintamisesta.⁴⁹ Tämän mukaan pääomakasautumiin perustuvaa korkeakoulukentän statusrakennetta on mahdollista hahmotella eri yksiköiden opiskelijarekrytoinnin pohjalta. Pääomakasautumia osaavat arvatenkin hyödyntää nimenomaan ne nuoret, joilla on parhaat edellytykset edetä yhteiskunnan valtaeliittiin.

3.2.6. Korkeakoulukentän statusrakenne

Taannoinen tutkimus osoitti, että tien yhteiskunnan valtaeliittiin - johtavaan asemaan politiikan, hallinnon, elinkeinoelämän, järjestötoiminnan, viestinnän, tieteen sekä taiteen kentillä - tuntevat parhaiten kaupunkien yläluokkaisissa perheissä varttuneet miehet (Ruostetsaari 1992, 81-106, 174-181). Koska koulutusta on keskeinen tekijä kilpailussa statusasemista, heillä epäilemättä täytyy olla myös eräänlaista sisäpiirin tietoa siitä, millaista koulutuspääomaa yhteiskunnan huipulle pääsy edellyttää ja missä sitä on parhaiten saatavilla. Toisin sanoen, he tietävät, mitkä koulutusjärjestelmän osat toimivat kanavina valtaan ja vaikuttamiseen. Sanotun perusteella tutkimuksessa paikannettiin maamme korkeakoulukentän pääomakasautumat vuodelta 1985 ja

⁴⁹ Bourdieu analysoi teoksessaan "La noblesse d'état: Grandes Ecoles et esprit de corps" (1989) ranskalaisen korkeakoulujärjestelmän hierarkkista rakennetta ja etenkin sen valtiollista eliittiä - "valtion ylimystöä" tai "vallan aatelia" - tuottavia osia (Sabour 1989; ks. myös Pekonen 1995).

hahmotettiin eri yksiköiden, alojen ja näiden yhdistelmien statuseroja kuvaavia hierarkioita. Kasautumien osoittimina käytettiin opiskelijoiden sosiaalista ja alueellista taustaa sekä sukupuolta.⁵⁰

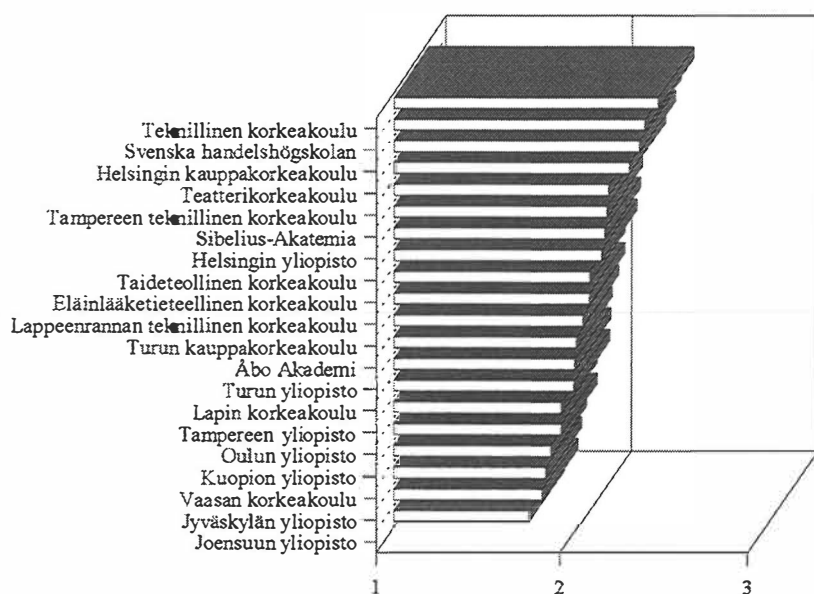
Saman tapaisia korkeakoulukentän statusrakenteen jäsennyksiä on tehty sekä Suomessa että muualla maailmassa aiemminkin. Näissä tarkasteluissa kentällä toimijoiden alueellisen ja sosiaalisen taustan sekä muiden pääoman osoittimien ohella akateemisten osakenttien mies- tai naisvaltaisuus on saanut osakseen erityistä huomiota (ks. esim. Bourdieu 1988; Palme 1989; Kivinen & Rinne 1991; Häyrynen ym. 1992b; Ahola 1995). Tarkasteluissa on hyödynnetty niin kutsuttua korrespondenssianalyysia (ks. Broady 1988), joka esimerkiksi opiskelijakunnan pääomapotentiaaliin perustuen tuottaa suuntaa-antavan kuvan korkeakoulukentän lohkoutumisesta statusalueisiin. Nyt käytetty kuvaustapa on korrespondenssianalyysia yksinkertaisempi ja sen tuottama kuva kentän statusrakenteesta varsin pelkistetty. Sellaisena kuvaus kuitenkin tarjoaa selkeähkön perustan opintojen keskeyttämisen ja koulutuksenvaihtojen tarkastelulle. Hierarkioita katsellessa on kuitenkin syytä pitää mielessä, ettei akateemisten osakenttien statuseroja tällä tavoin voida vedenpitävästi määritellä. Kyse on pikemminkin karkeiden puitteiden luomisesta tutkimuksen muille analyyseille.

Kuviosta 2 nähdään, että kaikki erityiskorkeakoulut sijoittuvat institutionaalisessa hierarkiassa kohtalaisen hyvin. Erityisen hyvin sijoittuvat pääkaupunkiseudun yksiköt: Teknillinen korkeakoulu, Svenska handelshögskolan, Helsingin kauppakorkeakoulu ja Teatterikorkeakoulu. Yleiskorkeakouluista ainoastaan Helsingin yliopisto kykenee käymään tasaväkistä statuskampailua erityiskorkeakoulujen kanssa. Tämän mukaan se siis näyttäisi olevan yleisyksiköistä ainoa, joka vastaa yhteiskunnallisen eliitin uusintamisesta. Sen sijaan muut yleiskorkeakoulut sijoittuvat hierarkiassa joko sen keski- tai pohjakerrokseen. Erityisen vähän pääomia näyttäisi kasaantuneen perifeerisimpien seutujen yleisyksiköihin: Joensuun yliopistoon, Jyväskylän yliopistoon, Vaasan korkeakouluun ja Kuopion yliopistoon.

Saman suuntaisiin tuloksiin on päädytty muissakin korkeakoulukentän statusrakennetta opiskelijakunnan koostumuksen pohjalta hahmottavissa tarkasteluissa. Niiden mukaan Helsingin yliopisto ja etenkin pääkaupunkiseudulle sijoittuvat erityiskorkeakoulut toimivat jo olemassa olevaa kulttuuripääomaa eli ammatillista eliittiä uusintavina instituutioina. Sen sijaan maakun-

⁵⁰ Pääomakasautumien paikantamistekniikkaa ja pääomakasautuma-indeksissä mukana olevia osoittimia on esitelty lähemmin luvussa *Kentän pääomakasautumien, koulutusuran käännteiden ja ryhmien välisten erojen tarkastelu* (2.3.3.).

tien yleiskorkeakoulut esittäytyvät näissä tarkasteluissa kulttuuripääomaa tuottavina kansankorkeakouluina. (Isoaho ym. 1991, 56-61; Häyrynen ym. 1992b, 47-50; Kivinen & Rinne 1995a, 95-100.) Myös eri alojen päättäjien ja vaikuttajien arviointeihin perustuva ranking-lista muistuttaa tietyin osin kuviossa 2 esitettyä hierarkiaa. Listan ylivoimaisen kärkikaksikon muodostavat Helsingin yliopisto ja Teknillinen korkeakoulu. Sen tyvipäästä puolestaan löytyvät esimerkiksi Joensuun yliopisto, Lapin yliopisto ja Vaasan yliopisto.⁵¹

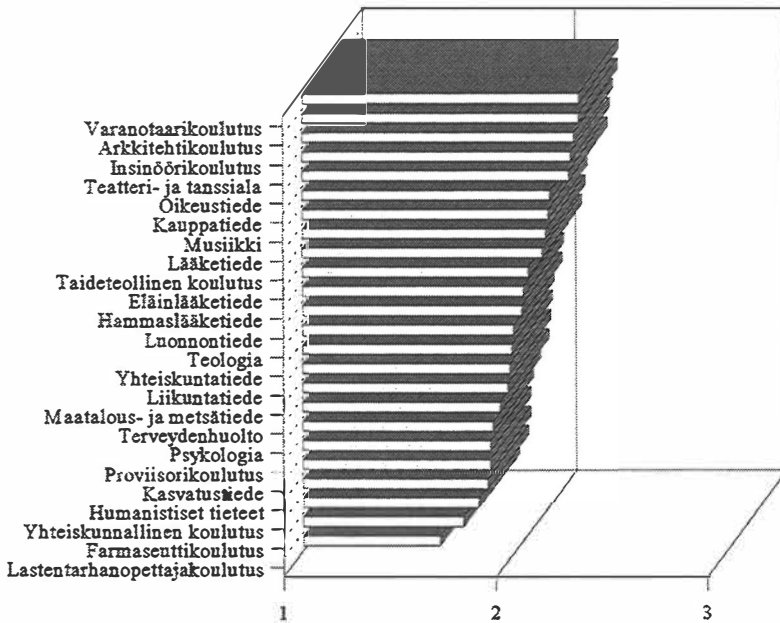

Kuvio 2. *Opiskelijakunnan koostumukseen perustuva korkeakoulujen statushierarkia*

Lapin korkeakoulun asemaa esitellyssä yksiköiden hierarkiassa parantaa epäilemättä sinne sijoittuva oikeustieteellinen koulutus. Kuten kuviosta 3 huomataan, sekä varanotaarikou-

⁵¹ Taidekorkeakoulut eivät tässä mielikuviin perustuvassa tarkastelussa yltäneet kovinkaan hyvään kokonaistulokseen. Sen sijaan aluekorkeakoulujen menestys oli yllättävän hyvä: esimerkiksi Oulun yliopiston ja Turun yliopiston lukeutuivat ylempään keskiryhmään. Kaksi kolmannesta vaikuttajista oli lisäksi sitä mieltä, että etevimmät tutkijat ja opettajat hakeutuvat pääkaupungin korkeakouluihin. Mielipidekysely kohdistui valtioneuvoston jäseniin, kansanedustajiin, valtionhallinnon johtaviin virkamiehiin, elinkeinoelämän johtajiin, työmarkkinajärjestöjen johtajiin, yliopistokaupunkien kunnallisjohtoon, tiedotusvälineiden johtajiin, korkeakoulujen ja tutkimuslaitosten johtoon sekä niiden henkilöstöön. Vastajia pyydettiin nimeämään Suomen yliopistojen ja korkeakoulujen joukosta viisi parasta tai korkeatasoisinta. (Lehtonen 1993.) Mielipidekyselyjen avulla korkeakouluja on laitettu järjestykseen muuallakin maailmassa (ks. esim. Welche Uni ist die ... 1993; Wie Gut sind ... 1993). Tällaisten mielikuviin perustuvien tarkastelujen ongelmana on kuitenkin se, että lopputulos vaihtelee ratkaisevasti sen mukaan, miten asiaa kysytään ja ketkä arvioinnin suorittavat.

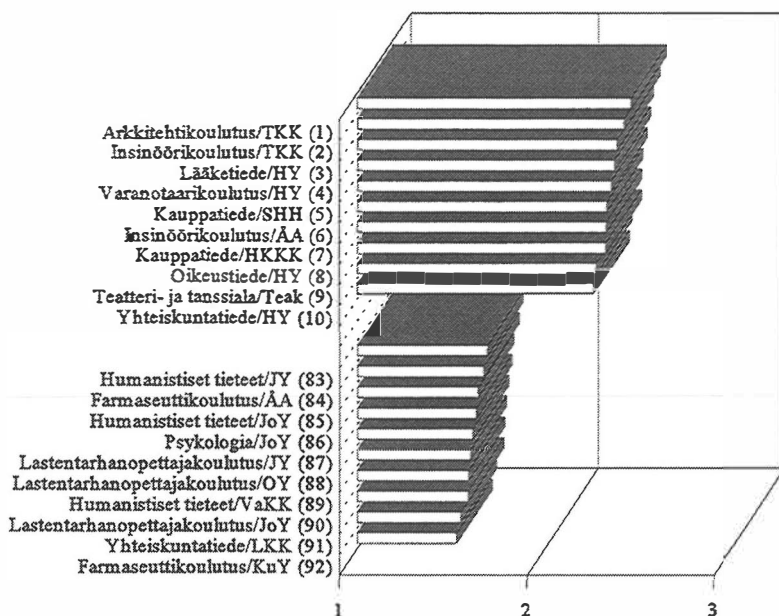
lutus että oikeustieteiden kandidaattikoulutus sijoittuvat opintoalahierarkian terävimpään kärkeen. Näistä edellinen pitää hallussaan hierarkian kärkisijaa, mikä on yllättävää, koska kyse kuitenkin on alempaan korkeakoulututkintoon johtavista opinnoista. Oikeustieteiden ohella statusrakenteen huipulle sijoittuvina aloina voidaan mainita niin arkkitehti- kuin insinöörikoulutuskin, kauppa- ja lääketiede sekä taidealojen koulutus. Mainittujen alojen yhteiskunnallinen painoarvo on kiistaton: niitä arvostetaan ja ne tuottavat valtaeliittiä yhteiskunnan eri kentille. Sen sijaan kasvatustiede, farmasia, alempaan korkeakoulututkintoon johtava yhteiskunnallinen koulutus, humanistiset tieteet ja psykologia sijoittuvat hierarkian tyvipäähän. Nämä alat eivät kaikkein statustietoisinta osaa ikäluokasta juurikaan näytä kiinnostavan.

Kuvio 3. Opiskelijakunnan koostumukseen perustuva opintoalojen statushierarkia

Kuviossa 3 hahmotettu opintoalojen hierarkia ei poikkea ainakaan mitenkään ratkaisevasti muissa tutkimuksissa tehdyistä hahmotelmista (vrt. Isoaho ym. 1990, 56-73; Kivinen & Rinne 1991; 1995a, 85-118). Tuloksen uskottavuutta lisäävät myös koulutuksen ansiovaikutuksista saadut näytöt. Valmistuminen hierarkian kärkipäähän sijoittuvilta aloilta takaa yleensä myös hyvän taloudellisen toimeentulon. Erityisen suurituloisia ovat lääketieteen lisensiaateiksi,

diplomi-insinööreiksi sekä kauppa- ja oikeustieteen kandidaateiksi valmistuneet. Monilta rakenteen tyvipäähän sijoittuvilta aloilta sen sijaan edetään vaatimattomamman tulotason ammatteihin. (Helo & Uusitalo 1995, 78-82.) Taloudellinen pääoma puolestaan muuntuu aikaa myöten pääoman muiksi lajeiksi: siis sosiaaliseksi tai kulttuuriseksi pääomaksi (Bourdieu 1986).

Kuvio 4. *Opintoaloja korkeakouluittain tarkasteltaessa hahmotuvan statusrakenteen ylimmät ja alimmat tasot*

Hahmotellut hierarkiat eivät kuitenkaan anna tarpeeksi hienojakoista kuvaa maamme korkeakoulukentän statusrakenteesta. Ne eivät tee oikeutta yleiskorkeakouluille keskimääräis-täessään niiden yhteiskunnallisen painoarvon. Yleisyksiköt koostuvat lukuisista statukseltaan erilaisista opintoaloista, joista arvostetuimmat pystyvät tasavahvaan statuskamppailuun suosituimpien erityiskorkeakoulujen kanssa. Tarkasteltaessa opintoaloja korkeakouluittain maamme akateeminen kenttä pilkkoutuu 92 osakenttää käsittäväksi hierarkiaksi (ks. liite 3). Kuviossa 4 esitellään kyseisen hierarkian elitistisimmät ja kansanomaisimmat kentät. Siitä nähdään, että Helsingin yliopiston opintoaloista niin lääke-, oikeus- kuin yhteiskuntatiedekin kestävät statusvertailun pääkaupunkiseudun erityiskorkeakoulujen tarjoamiin opintoihin. Sen sijaan maakuntien yleiskorkeakouluissa annettava statusalojenkaan koulutus ei hierarkiassa aivan

terävimpään kärkeen yllä kansanomaisemmillä aloilla annettavasta koulutuksesta puhumatta-
kaan. Esimerkiksi maakuntien yliopistoissa tarjolla oleva humanistis-yhteiskuntatieteellinen
koulutus näyttää juuttuneen rakenteen pohjakerrokseen. Tulos on varsin pitkälle saman suun-
tainen esimerkiksi Aholan (ks. 1992; 1995, 107-138) analyysitulosten kanssa.

Taulukko 4. Sosiaalinen tausta ja opintojen keskeyttäminen (%) korkeakouluhierarkian eri tasoilla

Korkeakoulu	Isän koulutusaste				
	Perusaste	Keskiaste	Korkea-aste	Yhteensä	
				%	n
Teknillinen korkeakoulu	4.4	3.6	3.1	3.5	130
Svenska handelshögskolan	13.6	11.0	6.9	9.6	79
Helsingin kauppakorkeakoulu	4.0	4.0	3.6	3.9	53
Teatterikorkeakoulu	50.0	54.2	31.0	44.3	35
Tampereen teknillinen korkeakoulu	3.2	3.0	1.0	2.5	37
Sibelius-Akatemia	11.7	5.2	8.4	8.5	42
Helsingin yliopisto	9.8	9.1	7.8	8.8	778
Taideteollinen korkeakoulu	12.6	15.5	12.2	13.3	38
Eläinlääketieteellinen korkeakoulu	2.2	5.1	0.0	1.9	3
Lappeenrannan teknillinen korkeakoulu	4.8	2.1	2.9	3.3	30
Turun kauppakorkeakoulu	4.9	1.6	2.5	3.1	25
Åbo Akademi	11.6	12.0	10.7	11.5	225
Turun yliopisto	6.9	5.5	5.1	5.9	233
Lapin korkeakoulu	6.9	1.1	2.0	3.7	20
Tampereen yliopisto	4.9	5.0	5.6	5.1	166
Oulun yliopisto	6.6	7.0	7.9	7.1	266
Kuopion yliopisto	5.4	5.2	3.9	5.0	50
Vaasan korkeakoulu	4.2	3.3	1.2	3.3	30
Jyväskylän yliopisto	12.3	12.9	12.1	12.4	392
Joensuun yliopisto	7.8	7.3	10.0	8.0	156

3.2.7. Opintojen keskeyttäminen hierarkkisen rakenteen eri tasoilla

Hahmotellut hierarkiat osoittavat pääomakasautumien lisäksi sen, mitkä ovat ne korkeakoulukentän osat, joiden valtakulttuuri oletettavimmin muistuttaa yhteiskunnallisen eliitin kulttuuria. Samalla hierarkiat antavat viitteitä siitä, millä osakentillä epäedullisimmista lähtökohdista opintonsa aloittavien on kaikkein vaikeinta vakiinnuttaa asemansa. Toisin sanoen, korkeakoulukentän rakenteen kuvaus luo pohjan opiskelijoiden sosiokulttuurisen taustan ja opintojen keskeyttämisen yhteyttä koskeville odotuksille. Kuten edellä jo useampaankin kertaan on todettu, mitä ylemmäs tarkasteltava osakenttä akateemisessa statushierarkiassa sijoittuu sitä tarkemmin se positioidensa haltijat oletettavasti valikoi.

Kuten taulukosta 4 huomataan, keskeyttämistapausten jakautumat ovat alempien yhteiskuntaluokkien jälkikasvulle epäedullisia nimenomaan institutionaalisen hierarkian kärkeen ja keskivaiheille sijoittuvissa yksiköissä. Keskeyttämisluvut ovat oletusten suuntaisia lähes kaikissa erityiskorkeakouluissa: etenkin pääkaupunkiseudulle sijoittuvissa Svenska handelshögskolanissa ja Teatterikorkeakoulussa. Sen sijaan yleiskorkeakouluista ainoastaan Helsingin yliopistossa karsiutumistodennäköisyys nousee isän koulutusasteen laskiessa. Itse asiassa muutamissa hierarkian pohjakerroksiin lukeutuvissa yleiskorkeakouluissa sosiaalisen taustan ja opintojen keskeyttämisen yhteys on jopa päinvastainen: todennäköisimmin opintonsa keskeyttävät koulutettujen isien lapset. Näin on asian laita Tampereen, Oulun ja Joensuun yliopistoissa.

Sama ilmiö tulee esiin tarkasteltaessa keskeyttämisjakaumia opintoaloittain. Taulukosta 5 nähdään, että monilla matalan statuksen aloilla todennäköisimpiä keskeyttäjiä ovat ylimmästä yhteiskuntaluokasta tulleet opiskelijat. Oletetun suuntaisia jakaumia alkaa puolestaan esiintyä silloin, kun statusrakenteessa siirrytään sen keski- ja yläkerroksiin. Keskimmäisen statuskolmannuksen aloista erityisesti teologia ja liikuntatiede esiintyvät kenttinä, joiden karsiutumislukamat vinoutuvat alemmille luokille epäedullisesti. Sen sijaan muutamilla kärkialoilla, kuten lääke- ja oikeustieteessä, kulttuurisesti määräytynyttä valikoitumista ei tapahdu. Tämä voi hyvinkin johtua siitä, että kyseisillä aloilla pudotuspeli pelataan loppuun jo aloituspaikkoja täytettäessä (vrt. Silvonon 1993).

Vastaavat analyysit tehtiin myös opiskelijan kotipaikkakunnan sekä sukupuolen mukaan. Niin korkeakoulu- kuin opintoalahierarkiaankin suhteutetussa tarkastelussa paljastui, että kaupunkilaiset lähes poikkeuksetta keskeyttävät opintonsa maalaisia todennäköisemmin. Ainoana hivenen selvempänä poikkeuksena voidaan mainita Svenska handelshögskolan, jossa

Taulukko 5. Sosiaalinen tausta ja opintojen keskeyttäminen (%) opintoalahierarkian eri tasoilla

Opintoala	Isän koulutusaste				
	Perusaste	Keskiaste	Korkea-aste	Yhteensä	
				%	n
Varanotaarikoulutus	9.7	0.0	2.1	3.6	4
Arkkitehtikoulutus	7.8	1.9	3.0	3.9	17
Insinööri-koulutus	4.1	3.8	3.3	3.7	258
Teatteri- ja tanssiala	48.3	50.0	28.1	41.8	38
Oikeustiede	2.6	0.7	2.6	2.1	30
Kauppatiede	5.9	5.0	4.8	5.2	243
Musiikki	11.7	5.2	8.4	8.5	42
Lääketiede	1.5	1.4	1.4	1.5	29
Taideteollinen koulutus	12.6	15.5	12.2	13.3	38
Eläinlääketiede	2.2	5.1	0.0	1.9	3
Hammaslääketiede	1.6	1.7	1.7	1.7	10
Luonnontiede	11.3	13.3	12.0	12.1	637
Teologia	10.1	7.9	3.7	7.5	51
Yhteiskuntatiede	8.3	6.4	7.5	7.5	205
Liikuntatiede	18.2	10.8	7.2	12.1	32
Maatalous- ja metsätiede	2.7	4.9	5.4	4.2	49
Terveystieteet	5.0	5.6	0.0	3.9	2
Psykologia	2.4	2.7	8.8	4.2	20
Proviisorikoulutus	2.6	1.8	1.9	2.1	4
Kasvatustiede	6.5	5.3	5.5	5.9	207
Humanistiset tieteet	12.8	12.3	13.2	12.7	802
Yhteiskunnallinen koulutus ^a	5.1	6.5	11.0	6.6	43
Farmaseuttikoulutus	4.4	2.2	5.3	3.9	16
Lastentarhanopettajakoulutus	1.6	3.2	3.4	2.3	10

^a Opintonsa esimerkiksi Tampereen yliopiston opetusjaostossa keskeyttäneitä

Taulukko 6. Sosiaalinen tausta ja opintojen keskeyttäminen (%) opintoaloja korkeakouluittain tarkasteltaessa hahmottuvan hierarkian eri tasoilla

Koulutus ja sen sijoitus hierarkiassa	Isän koulutusaste				
	Perusaste	Keskiaste	Korkea-aste	Yhteensä	
				%	n
Arkkitehtikoulutus/TKK (1)	16.7	5.3	2.9	5.4	11
Insinöörikoulutus/TKK (2)	4.0	3.6	3.1	3.4	119
Kauppätiede/SHH (5)	13.6	11.0	6.9	9.6	79
Teatteri- ja tanssiala/TeaK (9)	50.0	54.2	31.1	44.3	35
Luonnontiede/HY (14)	14.5	16.9	11.9	14.2	256
Insinöörikoulutus/TTKK (19)	3.2	3.2	1.2	2.7	36
Musiikki/Siba (23)	11.7	5.2	8.4	8.5	42
Humanistiset tieteet/HY (26)	16.3	13.7	13.2	14.3	238
Insinöörikoulutus/LTKK (34)	4.8	2.1	2.9	3.3	30
Kauppätiede/TuKKK (39)	4.9	1.6	2.5	3.1	25
Luonnontiede/TY (40)	10.7	5.7	8.2	8.4	70
Kasvatustiede/HY (42)	12.3	8.0	10.4	10.4	63
Teologia/HY (44)	10.9	8.9	3.6	8.1	50
Liikuntatiede/JY (45)	18.2	10.8	7.2	12.1	32
Lääketiede/KuY (47)	2.9	4.5	1.6	3.0	11
Yhteiskuntatiede/ÅA (48)	14.0	3.5	7.5	8.8	24
Kasvatustiede/TY (49)	3.9	4.1	2.5	3.6	20
Kasvatustiede/LKK (55)	7.1	3.0	3.4	4.8	10
Kasvatustiede/ÅA (57)	15.2	9.5	8.8	11.3	32
Kauppätiede/VaKK (61)	3.5	2.6	0.7	2.6	19
Humanistiset tieteet/ÅA (64)	14.8	22.4	11.9	16.3	70
Yhteiskuntatiede/JoY (70)	9.5	6.1	7.1	7.9	10

maalaisista opintonsa keskeytti 13 % vastaavan luvun jäädessä kaupunkilaisten ryhmässä noin yhdeksään prosenttiin. Naisten keskeyttämistodennäköisyys osoittautui miesten todennäköisyyttä pienemmäksi kaikissa korkeakouluissa. Opintoaloista oikeastaan vain teologia tuotti naisille

epäedullisen jakauman: naisista opintonsa tällä alalla keskeytti yli yhdeksän ja miehistä noin kuusi prosenttia.

Korkeakouluhierarkiaan sovitetussa tarkastelussa tieteenaloittainen vaihtelu ja opintoalahierarkiaan sovitetussa tarkastelussa korkeakouluittainen vaihtelu peittyvät. Tämän vuoksi sosiaalisen taustan ja opintojen keskeyttämisen yhteyden tarkastelua jatketaan hienojakoisemmalla tasolla ja analyysin lähtökohdaksi otetaan opintoaloja korkeakouluittain esittelevä hierarkia. Aivan kuten edellisissäkin analyyseissä, oletetun suuntaisia jakaumia löytyi eniten statusrakenteen ylä- ja keskiosista. Tämä käy ilmi taulukossa 6 mukana olevista sijaluvuista, jotka kuvaavat koulutusten asemaa tarkastelun pohjana olevassa 92-luokkaisessa hierarkiassa. Svenska handelshögskolanin ekonomikoulutuksen⁵² ja Teatterikorkeakoulussa annettavan koulutuksen lisäksi terävimmästä statuskärjestä taulukossa ovat mukana Teknillisestä korkeakoulusta niin arkkitehti- kuin insinöörikoulutuskin. Muilla statushuipulle sijoittuvilla osakentillä karsintaa - tai ainakaan kulttuurisesti määräytyntä karsintaa - ei enää opintojen kestäessä tapahdu. Taulukon ulkopuolelta voidaan todeta, että siirryttäessä kohti statusrakenteen pohjakerroksia oletetun vastaisten jakaumien määrä alkaa lisääntyä.

Edellisen perusteella sosiaalinen tausta näyttää vaikuttavan opintojen keskeyttämiseen eri tavoin korkeakoulukentän eri statuskerroksissa. Havaitun yhdysvaikutuksen tilastollista merkitsevyyttä tarkasteltiin käyttäen logit-mallia, jossa selitettävänä muuttujana oli opintojen keskeyttäminen (O) ja selittävinä muuttujina opiskelijan sosiaalinen tausta (A) sekä opiskelupaikan status (B). Edellistä indikoi vanhempien koulutusasteyhdistelmä (tarkastelussa olivat mukana niin kutsutut "puhtaat statustyyppit"). Jälkimmäisen osoittimena puolestaan toimi opintoaloja korkeakouluittain tarkasteltaessa hahmottunut koulutushierarkia, joka oli jaettu kolmeen statuskolmannekseen. Aineistoon sopi parhaiten täydellinen malli: $\text{logit}(F) = \ln(F_1/F_2) = O + O.A + O.B + O.A.B$. Näin ollen selittävien muuttujien omavaikutusten lisäksi myös niiden yhdysvaikutus osoittautui tilastollisesti merkitseväksi. Aineistoon sovitettujen logit-mallit ovat nähtävillä liitteen 2 taulukossa 23. Hyväksytyin mallin parametrien tilastollisen merkitsevyyden testaus on esitetty saman liitteen taulukossa 24.

Taulukosta 7 nähdään, että sosiaalinen tausta vaikuttaa oletetulla tavalla keskeyttämiseen nimenomaan koulutushierarkian ylimmässä statuskolmanneksessa. Tällä statustasolla noin

⁵² Niin tässä kuin edellisissäkin tarkasteluissa monet oletetun kaltaisen jakauman tuottaneista kentistä ovat ruotsinkielisiä. Tähän voi ainakin osasyynä olla se, ettei kilpailu korkeakoulutukseen pääsystä ole ruotsinkielisellä kentällä yhtä kovaa kuin suomenkielisellä kentällä (ks. esim. KO 1985:16). Kenties tämän vuoksi paljolti juuri ruotsinkielisessä koulutuksessa opiskelijakunnan rakenne näyttäisi saavan viimeisen silauksensa vasta opintojen alettua.

yhdeksän prosenttia alimpaan yhteiskuntaluokkaan lukeutuvista opiskelijoista keskeyttää opintonsa. Ylintä yhteiskuntaluokkaa edustavien ryhmässä vastaava prosenttiosuus on noin viisi. Edellisessä ryhmässä keskeyttämisriski kohoaa lähes 1.7-kertaiseksi jälkimmäisen ryhmän riskiin verrattuna. Täysin oletetun kaltainen saatu tulos ei kuitenkaan ole. Sosiaalisen taustan ja opiskelupaikan statuksen yhdysvaikutus ei selity sillä, että alempien yhteiskuntaluokkien jälkikasvun keskeyttämisriski kasvaisi siirryttäessä alemmista statuskerroksista ylempiin. Kuten taulukon riskikertoimista⁵³ nähdään, kodin koulutus pääoman vähäisyys kasvattaa keskeyttämisriskiä suunnilleen yhtä paljon riippumatta siitä, millä koulutushierarkian statustasolla vaikutusta tarkastellaan. Sen sijaan kodin runsas koulutus pääoma muuttuu keskeyttämisriskiä lisäävästä tekijästä sitä pienentäväksi tekijäksi koulutuspaikan statuksen noustessa.

Taulukko 7. Vanhempien koulutusaste yhdistelmä ja opintojen keskeyttäminen opiskelupaikan statuksen mukaan tarkasteltuna: tapausmäärät, keskeyttämisprosentit, riskikertoimet ja vertailtavien ryhmien suhteelliset keskeyttämisriskit

Kentän statuskerrokset Kodin koulutusaste		Keskeyttäminen			
		Fr	%	$e^2 \times est$	Odds ratio
Ylin	Per/per	222	8.5	1.202	1.695
	Kes/kes	107	6.1	.844	1.190
	Kor/kor	190	5.2	.709	1.000
Keskimmäinen	Per/per	217	6.9	1.026	1.199
	Kes/kes	114	6.5	.907	1.060
	Kor/kor	114	6.2	.856	1.000
Alin	Per/per	223	8.7	1.241	1.096
	Kes/kes	80	8.0	1.132	1.000
	Kor/kor	74	9.2	1.320	1.166

⁵³ Koskatällä kertaa sekä selittävien muuttujien oma vaikutukset että niiden yhdysvaikutus osoittautuivat suuruudeltaan tilastollisesti merkitseviksi, ryhmittäiset riskikertoimet saatiin laskemalla yhteen oma vaikutusparametrien ja yhdysvaikutusparametrien estimaatit (ks. liite 2, taulukko 24) ja ottamalla näin saadusta summasta sen antilogaritmi.

3.2.8. Keskeyttämisen yleiskuva

Edellä esitellyt tulokset ovat sosiaalisen taustan vaikutusta koskevalta osaltaan kulttuurireproduktioteoriasta johdettujen oletusten suuntaisia. Vanhempien koulutusasteyhdistelmän suhteen tehdyt analyysit esimerkiksi osoittivat, että opintojen keskeyttämisriski kasvaa sitä mukaa kun kodin koulutusaste laskee. Muiden taustamuuttujien mukaiset analyysitulokset sen sijaan poikkesivat odotetuista. Miesten keskeyttämisriski osoittautui naisten vastaavaa riskiä hivenen korkeammaksi. Myös kotipaikkakunnan vaikutus paljastui toisenlaiseksi kuin oletettiin: tulosten mukaan kaupunkilaiset ovat maalaisia alttiimpia keskeyttämään opintonsa. Kun ilmiötä tarkasteltiin samanaikaisesti kaikkien selittävien muuttujien suhteen, havaittiin riskitekijöiden kasaantuvan siten, että keskeyttämislaitius saavuttaa huippunsa suurten kaupunkien vähänkoulutetun kansanosan keskuudesta korkeakoulutukseen edenneiden miesten ryhmässä. Pienimmäksi sen sijaan osoittautui pienten kaupunkien tai suurten maalaiskuntien korkeasti koulutetuissa kodeissa vartuneitten naisten keskeyttämisriski. Edellisen ryhmän riski on jälkimmäisen ryhmän riskiin verrattuna yli kaksinkertainen.

Teorian pohjalta oletettiin, että keskeyttämisen ja sosiokulttuuristen taustatekijöiden yhteys esittäytyy erilaisena riippuen siitä, millainen on kulloinkin tarkasteltavan osakentän yhteiskunnallinen painoarvo. Suomessa pääkaupunkiseudun erityiskorkeakoulu ja niihin sijoittuvat opintoalat sekä Helsingin yliopiston lääke-, oikeus- ja yhteiskuntatiede muodostavat akateemisen kentän statuskärjen. Rakenteen tyvipää puolestaan rakentuu maakuntien yleiskorkeakouluista ja etenkin niissä annettavasta humanistis-yhteiskuntatieteellisestä koulutuksesta.

Kun taustatekijöiden yhteyttä opintojen keskeyttämiseen tarkasteltiin korkeakouluista ja opintoaloista hahmottuvien hierarkioiden eri tasoilla, selittäjistä sosiaalinen tausta oli jälleen se, jonka vaikutus osoittautui oletetunkaltaiseksi. Erilaisiin hierarkioihin suhteutetut tarkastelut paljastivat, että karsiutuminen kytkeytyy epäedulliseen sosiaaliseen taustaan nimenomaan kerrostumarakenteen yläosissa. Erityisen selvästi tämä tuli esille silloin, kun yhteyttä analysoitiin opintoaloja korkeakouluittain tarkasteltaessa hahmottuvan koulutusten statushierarkian eri tasoilla. Hierarkian ylimmässä statuskolmanneksessa alinta yhteiskuntaluokkaa edustavien keskeyttämisriski oli ylintä luokkaa edustavien riskiin verrattuna noin 1.7-kertainen. Rakenteen alaosissa sosiaalisen taustan ja opintojen keskeyttämisen yhteys puolestaan on miltei päinvastainen: ilmeisimpiä keskeyttäjiä ovat kotoaan paljon kulttuuripääomaa perineet nuoret.

Tulokset poikkeavat monissa muissa keskeyttämistutkimuksissa tehdyistä havainnoista.

Yleensä sosiaalisella taustalla ei ole huomattu olevan vaikutusta korkeakouluopiskelijoiden keskeyttämistäiteeseen. Tämä johtuu ilmeisesti siitä, että useimmissa keskeyttämistutkimuksissa varsinaisten keskeyttäjiä lisäksi myös koulutuksesta toiseen korkeakoulukentän sisällä siirtyneet ovat lukeutuneet keskeyttäjäiksi. Vaikka vertailtavien ryhmien väliset erot eivät nytkään esittäytyneet tämän suurempina, tulokset osoittavat opintojen keskeyttämisen olevan osa sitä koulutuksellista valikoitumisprosessia, jossa nuoret ohjautuvat sosiaaliseen taustaan kytkeytyvän pääomapotentialinsa turvin koulutuksellisen kentän eri osiin ja lopulta erilaisiin yhteiskunnallisiin asemiin.

3.3. Koulutuksenvaihtojen suuntautuminen kentän statusrakenteissa

3.3.1. Koulutuksenvaihto taitekohtana opintouran nousuun tai laskuun

Korkeakouluopintojen vaihtuminen keskiasteen koulutukseen tai opinnoista työmarkkinoille ilman korkeakoulututkinnon suomaa statusta siirtyminen mielletään muuttanutta laskujoh-teiseksi urakehitykseksi. Sen sijaan korkeakoululaitoksen sisällä tapahtuva koulutuksesta toiseen siirtyminen nähdään usein siirtymisenä yhdestä 160 opintoviikkoa käsittävästä koulutusohjel-masta toiseen yhtä laajaan ja yhtä arvostettuun koulutusohjelmaan. Kuitenkin myös nämä akateemisen kentän sisäiset koulutuksenvaihdot merkitsevät siirtymistä koulutusten yhteiskun-nalliseen arvostukseen nojaavassa hierarkiassa joko ylös- tai alaspäin. Näin asemista ja pääomista ei kamppailla pelkästään erillisten osakenttien sisällä, vaan kisaa käydään myös kokonaisken-tän mitassa. Akateemisen pelikentän rajat voidaan siis vetää siten, että ne sulkevat sisäänsä koko hierarkkisen korkeakoulujärjestelmän. Tästä näkökulmasta katsottuna keskeyttäminen ja koulutuksenvaihto voivat johtaa yksilön urakehityksen joko nousuun, pikemminkin laskuun kuin nousuun tai selkeään laskuun.

Koulutuksesta toiseen siirtymisen syyksi esitetään usein pettyminen jo aloitettuihin opintoihin. Pettymisen ja sitä mahdollisesti seuraavan koulutuksenvaihdon taustalla on usein se, ettei opiskelija ole onnistunut korkeakoulutukseen hakeutuessaan toteuttamaan ensisijaista toivettaan. (Ks. esim. Panhelainen & Malin 1983.) Preferenssiselitykset eivät kuitenkaan kata koko ongelma-alueetta, sillä yksilöt eivät arvatenkaan tee valintojaan pelkästään sisältöintressin ohjaamina. Opintojen sisältöön kohdistetut odotukset ja toiveet ovat väistämättä myös statusodo-

tuksia ja -toiveita (Huber 1990). Opintojen kiinnostavuuteen sekä vaihtojen suuntautumiseen vaikuttaa näin ollen myös se, millaisia ammatti- ja uranäkymiä eri koulutukset avaavat.

Tämän mukaan koulutuksen vaihtaminen, mikä esimerkiksi koulutusta antavien yksiköiden kannalta nähdään hävikkinä ja tappiona, saattaa tuottaa voittoa yksilölle: koulutuksesta toiseen siirtyjälle. Siten esimerkiksi siirtyminen luonnontieteiden opinnoista lääketieteen tai tekniikan opintoihin, mikä on 1960-luvulta lähtien ollut järjestelmässämme tyypillinen siirtymä, voidaan mainita malliesimerkkinä nousuun kääntyvästä koulutusurasta. Alaa tällä tavoin vaihdettaessa voi vaihtua myös korkeakoulu statuksineen, mutta toki tämän kaltainen vaihto voi tapahtua yhden ja saman korkeakoulun sisälläkin. Erityisesti Helsingin yliopiston luonnontiede näyttää olevan ala, jota käytetään kauttakulkupaikkana yliopiston muihin osiin. (Määttä 1990; 1995, 22, 45, 82-83.)

Luonnollisesti opiskelija voi kasvattaa koulutuspääomaansa siirtymällä korkeakoulusta toiseen opintoalaa vaihtamattakin. Tarkasteltaessa esimerkiksi tekniikan alan sisäisiä opiskelijavirtoja huomataan, että voimakkain virta lähtee nimenomaan Lappeenrannasta haarautuessaan Espooseen kuin Tampereellekin. Tampereelta lähtevä puro puolestaan kanavoituu yksiuomaisemmin juuri Espooseen. Opiskelijavirrat eivät toki ole muokkaamassa ainoastaan teknillisen koulutuksen taseita. Taistelua arvokkaimmasta koulutuspääomasta käydään pienemmässä tai suuremmassa mittakaavassa myös muilla koulutusaloilla. Esimerkiksi valtaosa oikeustieteelliset opintonsa Rovaniemellä päättäneistä koulutuksenvaihtajista jatkaa niitä Helsingissä; jotkut myös Turussa. Sen sijaan Turussa oikeustiedettä opiskeleville Helsinki näyttää olevan ainoa varteen otettava vaihtoehto keskeytyvien opintojen jatkopaikaksi. Myös silloin, kun tarkastellaan humanistisen ja luonnontieteellisen alan sisäisiä opiskelijavirtoja, Helsingin yliopisto paljastuu vetovoimaisimmaksi keskuukseksi. Turun yliopisto puolestaan kykenee paikkailemaan Helsinkiin lähteneiden jättämiä aukkoja muualta tulleilla opiskelijoilla. (Määttä & Liljander 1993a; Määttä 1995, 41-42.)

Kun alalla pysyen yksikköä vaihtaneiden virtoja tarkastellaan koko laajuudessaan ja kun muuttotappion ja -voiton erotus lasketaan osuutena opiskelun aloittaneista, huomataan, että suurvoittajia opiskelijamarkkinoilla ovat Helsingin yliopisto, Teknillinen korkeakoulu, Tampereen teknillinen korkeakoulu ja Tampereen yliopisto. Omillaan pysyvät kauppakorkeakoulujen lisäksi Oulun ja Kuopion yliopistot. Lappeenrannan teknillisen korkeakoulun ohella suurimpia häviäjiä ovat Lapin korkeakoulu ja Joensuun yliopisto. (Määttä 1995, 40-41.)

Joidenkin osakenttien tappiot koituvat toisten osakenttien voitoiksi. Jos korkeakoulu-

laitosta tarkastellaan tällä tavoin "vanhoista" tai "esikoulutetuista" opiskelijoista kilpailevien kenttien järjestelmänä, voidaan nähdä, millaisia hierarkkisia suhteita osakenttien välillä vallitsee. Näyttää siltä, että voitolle jäävät osakentät ovat useimmiten niitä, jotka sijoittuvat alojen ja yksiköiden yhteiskunnalliseen arvostukseen nojaavissa hierarkioissa suhteellisen korkealle. Monet korkeakoulukentän sisäisillä opiskelijamarkkinoilla tappiollisen tuloksen tehneistä kentistä puolestaan löytyvät näiden hierarkioiden tyvestä. Yleensä koulutuksenvaihdot näyttäisivät siis suuntautuvan statushierarkioissa alhaalta ylöspäin: useimmiten maakunnista pääkaupunkiseudulle. Tämä niin kutsuttu "järjestelmävaikutus" aiheutuu siitä, että arvostetuimmat ja suosituimmat koulutuspaikat avautuvat statustietoisimmillekin nuorille yhä useammin vain kiertotietä käyttämällä. Toisin sanoen, alkuperäisen koulutustoiveen toteutumista edeltää monasti preppausvaihe jossakin vähemmän arvostetussa yksikössä. Siten koulutuskasvu on kuumentanut korkeakoulukentän sisämarkkinoita: kasvattanut koulutuksesta toiseen siirtyvien lukumäärää. (Määttä & Liljander 1993a; Määttä 1995, 40-45.)

Bourdieu'n koko tuotannossa kantavana teemana on yhteiskunnan eri kentillä statusasemista käytävä kamppailu. Tässä kamppailussa valtaeliitin perilliset - pääomapotentiaalitään yliverlaisina - ovat jatkuvasti muita askeleen edellä. Voidaan siis olettaa, että myös ne nuoret, jotka matalan statuksen koulutuksia astinlautanaan käyttäen kiipeävät kohti kerrostusmarakenteen huippua, lukeutuvat taustaltaan ja habitukseltaan potentiaalisten menestyjien luokkaan. Koulutus- ja statustietoisimpina he tuntevat valta-asemiin johtavat kiertotiet ja riskinottoaltiimpina herkimmin näille, sittenkin epävarmoille, reiteille uskaltavat. On oletettavaa, että he eivät heikommista lähtökohdista tulevien tavoin tunne tarvetta elämäntilanteensa pikaiseen normalisoimiseen eikä koulutuksenvaihdosta mahdollisesti aiheutuva valmistumisviivekään heidän mieltään näin ollen vaivaa.

Kuten sanottu vaihdot eivät kuitenkaan aina ole koulutusuraa nousuun kääntäviä. Myös syrjäytymisen logiikalla on sijansa ilmiön selittämisessä. Tiettyyn osakenttään mukautumattomuuden ei suinkaan aina tarvitse johtaa opintojen lopulliseen keskeyttämiseen. Seurauksena voi niin ikään olla kentän sisällä tapahtuva siirtyminen omaa habitusta paremmin vastaavaan koulutukseen. Esimerkkinä tällaisesta vaihdosta voidaan mainita siirtyminen statukseltaan korkeasta, mutta käytännön elämälle vieraaksi koetusta koulutuksesta matalan statuksen käytäntöpainotteiseen koulutukseen, jonka toivotaan johtavan elämäntilanteen pikaiseen ja riskittömään normalisoitumiseen. Voidaan olettaa, että tämän kaltainen opintouran käänne on tyypillinen nimenomaan vaatimattoman pääomapotentiaalilin perineille opiskelijoille.

Sosiaalinen ja alueellinen tausta eivät ole ainoita tekijöitä, joiden arvellaan vaikuttavan akateemisen kentän sisäisiin koulutusuran käännteisiin. Kolmas koulutuksenvaihdon suuntautumiseen oletettavasti vaikuttava tekijä on vaihtajan sukupuoli. Ensiksi, miesten naiseen verrattuna suurempi riskinottoalttius (Parjanen 1979, 11) voi näkyä tuloksina, joiden mukaan miehet nousevat koulutusta vaihtaessaan vaikeapääsysisille ja arvostetuille koulutuskentille todennäköisemmin kuin naisvaihtajat. Toiseksi, vaikka opiskelijoista enemmistö on jo pitkään ollut naisia, korkeakoulukulttuuri on pysynyt maskuliinisena. Näin lienee asian laita etenkin akateemisen koulutushierarkian ylätasoilla, jotka pysyivät kauan miesten kansoittamina. Kenties tämän vuoksi osa naisopiskelijoista tulee opintojensa kestäessä siihen tulokseen, että heidän kannattaa tarkistaa urasuunnitelmiaan.

Näin oli käynyt joka toiselle Nätkinin ja Kyllösen (1985, 124-132, 141-144) haastatellututkimuksessa mukana olleelle opiskelijaäidille. Suunnitelmiaan muuttaneet naiset olivat opintojensa alkaessa haaveilleet miesten dominoimille statusaloille pääsystä. Opiskeluvuosien kuluessa heidän ajatuksensa kuitenkin muuttuivat. Työnsaannin varmuus, työn käytännönläheisyys ja sen sopivuus perheenäidille muodostuivat pikku hiljaa uraa suuntaaviksi tekijöiksi syrjäyttäen haaveet korkean statuksen ammateista. Heidän ammatilliset uudelleensuuntautumisensa näyttävät säännönmukaisesti johtavan pois miehisen kulttuurin dominoimilta aloilta naisvaltaisille matalan statuksen aloille. Loput haastatelluista, jotka eivät urasuunnitelmiaan siis muuttaneet, olivat jo alun perin suunnitelleet kouluttautuvansa käytännönläheisiin ammatteihin: esimerkiksi julkisen hallinnon tai yritysten suoritustehtäviin.

Esitettyyn perustuen voidaan todeta, että opintojen keskeyttämisilmiön lisäksi myös koulutuksesta toiseen siirtyminen voidaan asettaa bourdieulaisittain statuskampailun viitekehukseen. Akateemisen kentän sisäinen statusrakenne on yhteydessä koko yhteiskunnan valtastruktuuriin. Näin ollen akateemisen hierarkian kultakin tasolta aukeaa omanlaisensa uranäkymä. Toisista koulutuksista valmistutaan suhteellisen arkisiin ammatteihin, toisista taas aukeaa tie valtaeliittiin. Tämä tarjoaa mahdollisuuden tarkastella korkeakoulukentälle piirittyviä siirtymäkartoja yhtenä ilmentymänä yhteiskunnan luokkarakenteen uusintamisesta.

3.3.2. Korkeakoulun, alan tai molempien vaihtaminen

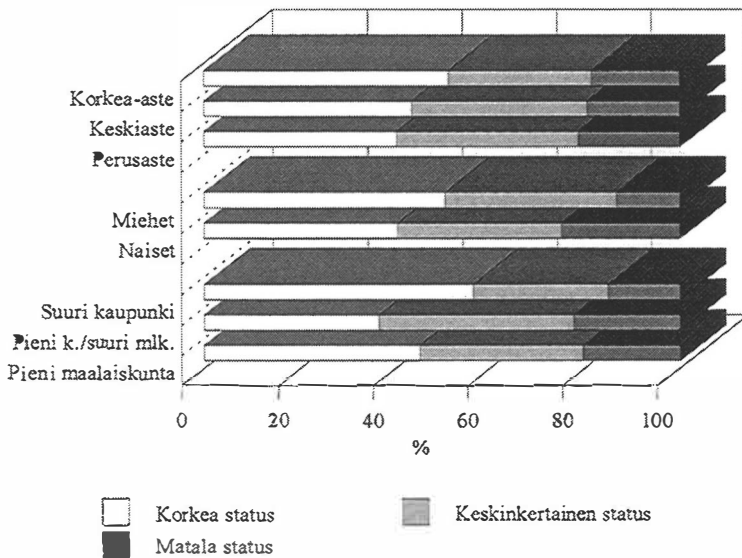
Korkeakoulujen aloituspaikoista käytävän kilpailun kiristymisen on edellä katsottu johtaneen koulutuksenvaihtojen yleistymiseen. Vaikka monet tekevät vaihtamispäätöksensä vasta opintojen aloittamisen jälkeen, jotkut pyrkijöistä tunkeutuvat tietoisesti korkeakoulukentälle sieltä, mistä he vain suinkin sisään pääsevät aikomuksenaan myöhemmin hakeutua varsinaiseen toivekoulutukseensa. Lisäksi oletettiin, että korkeakoulukentällä sulavimmin ja mahdollisesti asemiaan sen statusrakenteissa vieläpä kohennellen liikkuvat lähtökohdiltaan onnekkaimmat opiskelijat.

Yleisluontoinen tarkastelu osoitti, että oletus on oikeansuuntainen. Korkeasti koulutettujen perheiden perilliset vaihtavat opintoalaa, korkeakoulua tai molempia todennäköisemmin kuin vähemmän koulutettujen perheiden jälkikasvu. Opiskelijoista, joiden molemmat vanhemmat olivat suorittaneet korkea-asteen tutkinnon, liki kuusi prosenttia siirtyi koulutuksesta toiseen. Vastaava osuus koulutusta vain perusasteella saaneiden vanhempien lapsista oli noin neljä prosenttia. Niin ikään suurista kaupungeista kotoisin olevien keskuudessa koulutuksenvaihtajia oli enemmän kuin pienistä maalaiskunnista tulleiden ryhmissä. Vertailtavien ryhmien välinen ero jää noin prosenttiyksikön suuruiseksi. Sen sijaan miehet ja naiset eivät liikkuvuutensa puolesta eronneet tätäkään vertaa. Kotipaikkakunnan ja sukupuolen kontrollointi ei tuonut esiin merkkejä yhdysvaikutuksista: sosiaalisen taustan ja koulutuksen vaihtamisen yhteys esittäytyi suunnilleen esitellynsuuruisena kaikissa osaryhmissä. Jakaumien pohjalta ei kuitenkaan kannata tehdä kovinkaan pitkälle meneviä johtopäätöksiä, koska opiskelijavirtojen suuntaa suhteessa kentän statusrakenteeseen ei vielä tiedetä.

Seuraavassa vaihtojen suuntautumista tarkastellaan suhteessa hierarkiaan, joka hahmotui, kun eri opintoalojen opiskelijakunnan rakennetta tutkittiin korkeakouluittain. Kaikkiaan 1964:sta koulutuksenvaihtajasta 1175 - eli noin 60 % - siirtyi tässä statushierarkiassa ylöspäin. Loppujen - siis 789 koulutuksenvaihtajan - opintoura kääntyi vaihdoksen seurauksena jonkin asteiseen laskuun. Ilmiötä tällä tavoin tarkasteltaessa siirtymät jäävät usein hyvin pieniksi ja niistä koituvat statusvoitot tai -tappiot samalla kyseenalaisiksi. Koska tutkimuksessa hahmotellut hierarkiat ovat vain suuntaa-antavia, tässä muodossa käytettynä 92-luokkainen koulutusten statushierarkia on aivan liian hienojakoinen. Tämän vuoksi hierarkia jaettiin kolmeen statuskolmannekseen (ks. liite 3) ja vasta siirtyminen kolmanneksesta toiseen katsottiin merkittäväksi opintouran suunnan muutokseksi. Karkeistettaessa hierarkiaa kuvaillulla tavalla opiskelijavirrat muotoutuivat seuraavanlaisiksi. Reilun kolmanneksen kohdalla koulutuksesta toiseen siirtyminen

merkitsi opintouran kääntymistä selkeään nousuun ja ainoastaan vajaan viidenneksen kohdalla ura taittui vaihdoksen myötä selkeään laskuun. Reilu neljännes vaihtajista vain hienosääti asemiaan statusrakenteen huipulla, noin 11 % säilytti asemansa rakenteen keskikerroksissa ja noin 10 % jäi edelleen sen pohjakerroksiin.

Tarkastelu osoittaa korkeakoulukentän statusrakenteen alemmista kerroksista kohti rakenteen yläosia suuntautuvan koulutuksenvaihtajien virran päinvastaista virtaa vuolaammaksi. Enimmäkseen nousureitit houkuttelevat sosiaalisten ja kulttuuristen lähtökohtiensa puolesta suhteellisen hyvässä asemassa olevia koulutuksenvaihtajia vaatimattomammat lähtökohdat omaavien vaihtajien ajautuessa herkemmin laskeviin uomiin. Kuviossa 5 tilannetta havainnollistetaan syksyllä 1985 hierarkian keskimmäisen kolmanneksen koulutuspaikkoja hallussaan pitävien siirtyneiden osalta. Kuvioista nähdään, että todennäköisimmin koulutuksenvaihto tuottaa statusvoittoa korkeasti koulutetun kansanosan perillisille, miehille ja suurissa kaupungeissa varttuneille. Sen sijaan matalan koulutusasteen kodeissa kasvaneiden, naisten sekä maalaiskunnista tai pienistä kaupungeista kotoisin olevien opintoura kääntyy vaihdon seurauksena tavallista herkemmin laskuun.

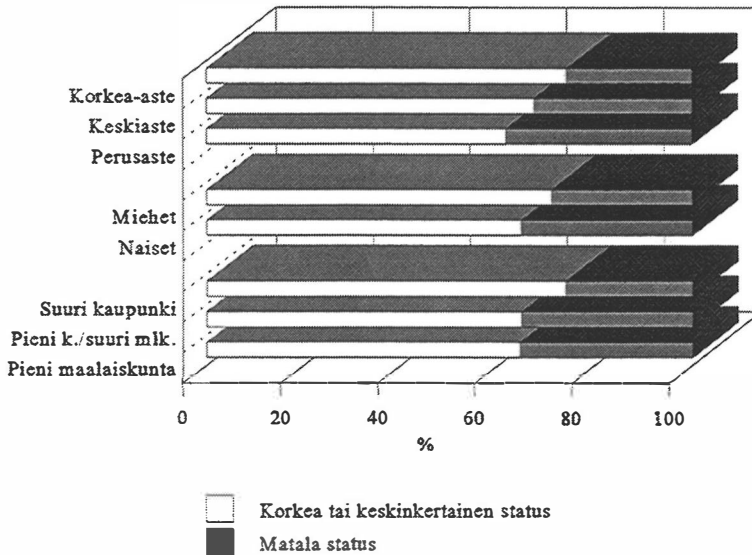
Kuvio 5. Keskimmäisen statuskolmanneksen koulutuspaikoissa syksyllä 1985 opiskelleiden koulutuksenvaihtajien uuden koulutuspaikan status tarkasteltuna isän koulutusasteen, vaihtajan sukupuolen ja kotipaikkakunnan mukaan.

Kun keskimmaisessä statuskolmanneksessa opiskelleiden koulutuksenvaihtajien sukupuolta ja kotikuntaa kuvaavat muuttujat vakioitiin, sosiaalisen taustan yhteys opintouran suuntautumiseen näytti säilyvän kaupungeista ja suurista maalaiskunnista tulleiden keskuudessa. Maalaisten kohdalla jakaumat puolestaan olivat epäjohdonmukaisia. Analysoitaessa tarkastelussa mukana olleiden muuttajien keskinäistä riippuvuusrakennetta log-lineaarisen mallin avulla huomattiin, että niin kotipaikkakunnalla (C) kuin sukupuolellakin (B) on tilastollisesti merkitsevä päävaikutus uuden opiskelupaikan statukseen (O); sosiaalisella taustalla (A) tällaista vaikutusta ei sen sijaan ole. Tilastollisesti merkitseviä yhdysvaikutuksia ei löytynyt. Hyväksytty malli on siis seuraavanlainen: $\ln F = V + O + O.B + O.C$ ($L^2 = 16.91$, $df = 28$, $p = .950$). Mallin standardoidut residuaalit ovat itseisarvoltaan poikkeuksetta pienempiä kuin kaksi. Kaikki aineistoon sovitettut mallit sekä hyväksytyt mallin parametrien tilastollisen merkitsevyyden testaus esitellään liitteessä 2 (ks. taulukot 25 ja 26).

Seurannan alkaessa alimman statuskolmanneksen koulutuspaikoissa kirjoilla olleiden koulutuksenvaihtajien opintourien tarkastelu vahvisti edellä luonnostellun reitistön linjauksia. Kuvioista 6 huomataan, että matalan statuksen koulutuspaikassa syksyllä 1985 kirjoilla olleista vaihtajista lähtökohtiensa puolesta parempiosaiset onnistuvat huonompiosaisia todennäköisemmin kohentelemaan asemiaan kentän statusrakenteissa. Moniulotteisempi ristiintaulukointi osoitti, että sosiaalisen taustan yhteys säilyy oletetunlaisena kaupunkilaisnaisten ryhmää lukuun ottamatta kaikissa ryhmissä. Parhaiten koulutuksenvaihtomarkkinoilla menestyvät koulutettujen kaupunkilaisten pojat. Heistä lähes yhdeksän kymmenestä käänsi opintouransa koulutuksenvaihdon avulla selkeään nousuun vain kymmenesosan jatkaessa opintojaan jossain toisessa matalan statuksen koulutuksessa. Kaikkein epätodennäköisimmin statusasemaansa korkeakoulukentällä onnistuivat kohentelemaan pienten maalaiskuntien alimmassa sosiaaliluokassa kasvanneet koulutuksenvaihtajat. Esimerkiksi ryhmän miesjäsenistä ainoastaan noin joka toinen siirtyi aloitusyksiköstään keskimmaisen tai ylimmän statuskolmanneksen koulutukseen.

Havaintoaineistoon sovitetuista logit-malleista (ks. liite 2, taulukot 27 ja 28) sopivimmaksi osoittautui tällä kertaa seuraavanlainen malli: $\text{logit}(F) = \ln(F_1/F_2) = O + O.A$ ($L^2 = 15.70$, $df = 15$, $p = .402$), jossa F_1 on alkuperäistä korkeamman statuksen koulutukseen edenneiden ja F_2 opiskelupaikkansa statuksen ennallaan säilyttäneiden koulutuksenvaihtajien lukumäärä. Havaitut ja sovitettut frekvenssit ovat hyväksytyssä mallissa varsin lähellä toisiaan. Mallissa mukana olevista muuttujista ainoastaan sosiaalinen tausta (A) osoittautui päävaikutukseltaan

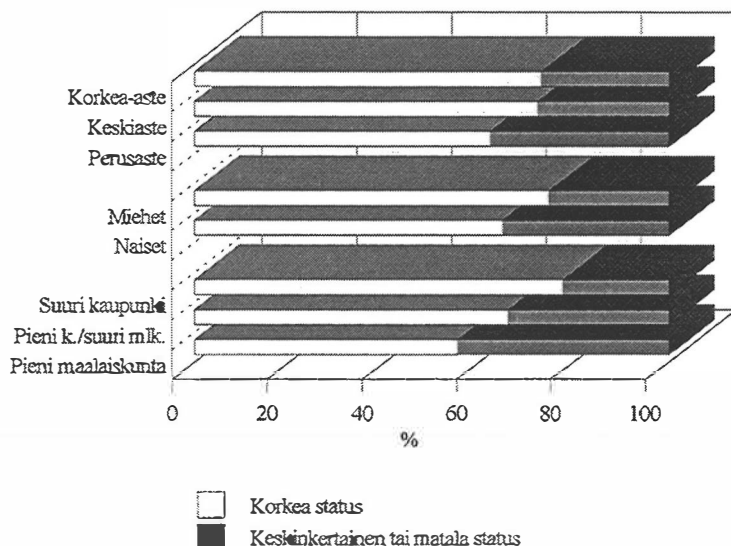
tilastollisesti merkitseväksi vaihtoa suuntaavaksi tekijäksi. Sukupuoli (B) ja kotipaikkakunta (C) eivät tässä tarkastelussa sellaisiksi osoittautuneet. Selittävillä muuttujilla ei myöskään ollut tilastollisesti merkitseviä yhdysvaikutuksia selitettävään muuttujaan (O). Toisin sanoen, sosiaalisen taustan vaikutus uuden koulutuspaikan statukseen on yhtä suuri riippumatta siitä, missä osaryhmässä vaikutusta tarkastellaan.

Kuvio 6. Alimman statuskolmanneksen koulutuspaikoissa syksyllä 1985 opiskelleiden koulutuksenvaihtajien uuden koulutuspaikan status tarkasteltuna isän koulutusasteen, vaihtajan sukupuolen ja kotipaikkakunnan mukaan

Kuviossa 7 esitetyistä jakaumista huomataan, että ylimmästä statuskolmanneksesta alempiin kolmanneksiin siirtyminen on luonteenomaista nimenomaan epäedullisista lähtökohdista opintonsa aloittaneille vaihtajille ja että habitukseltaan potentiaalisten menestysryhmään lukeutuvat koulutuksenvaihtajat vain hienosäätävät asemiaan hierarkian huipulla. Ilmiön tarkastelu moniulotteisesti sosiaalisen taustan, kotipaikkakunnan sekä sukupuolen suhteen tuotti pääpiirteiltään samanlaisen tuloksen kuin kaksi edellistäkin tarkastelua. Tosin tällä kertaa sosiaalisen taustan vaihtoja suuntaava vaikutus tuli selvästi esiin vain naisten ryhmissä. Heikoimmin "siirtomarkkinoilla" menestyivät naiset, jotka olivat kotoisin maalaiskunnista tai pienistä kaupungeista. Heistä miltei kolme viidestä päätyi koulutusta vaihtaessaan statushierarkian huipulta sen keskimmäiseen tai alimpaan kolmannekseen. Selvästi parhaiten näillä

markkinoilla menestyivät kaupunkilaismiehet. Heistä valtaosa säilytti asemansa koulutushierarkian ylimmässä kolmanneksessa: ainoastaan vajaalle viidennekselle vaihdos oli tulevan tutkintopääoman kannalta tappiollinen toimenpide.

Kuvio 7. Ylimmän statuskolmanneksen koulutuspaikoissa syksyllä 1985 opiskelleiden koulutuksenvaihtajien uuden koulutuspaikan status tarkasteltuna isän koulutusasteen, vaihtajan sukupuolen ja kotipaikkakunnan mukaan

Muuttujien keskinäistä riippuvuusrakennetta tarkasteltiin jälleen logit-mallin avulla. Tällä kertaa aineistoon sopi parhaiten malli, joka on muotoa: $\text{logit}(F) = \ln(F_1/F_2) = O + O.B + O.C$ ($L^2 = 9.86$, $df = 14$, $p = .772$), jossa F_1 on statusensa ennallaan säilyttäneiden ja F_2 statusasemiaan menettäneiden koulutuksenvaihtajien määrä. Hyväksytyyn mallin mukaan selittävästä muuttujista sukupuolella (B) ja kotipaikkakunnalla (C), toisin kuin sosiaalisella taustalla (A), on tilastollisesti merkitsevä päävaikutus vaihdon suuntautumiseen kentän statuskerrosumissa (O). Tilastollisesti merkitseviä yhdysvaikutuksia muuttujilla ei ole. (Ks. liite 2, taulukot 29 ja 30.) Sovitetut frekvenssit poikkeavat hyväksytyssä mallissa havaituista frekvensseistä vain vähän: kaikki standardoidut residuaalit ovat itseisarvoltaan pienempiä kuin kaksi.

3.3.3. Opintoalan vaihtaminen

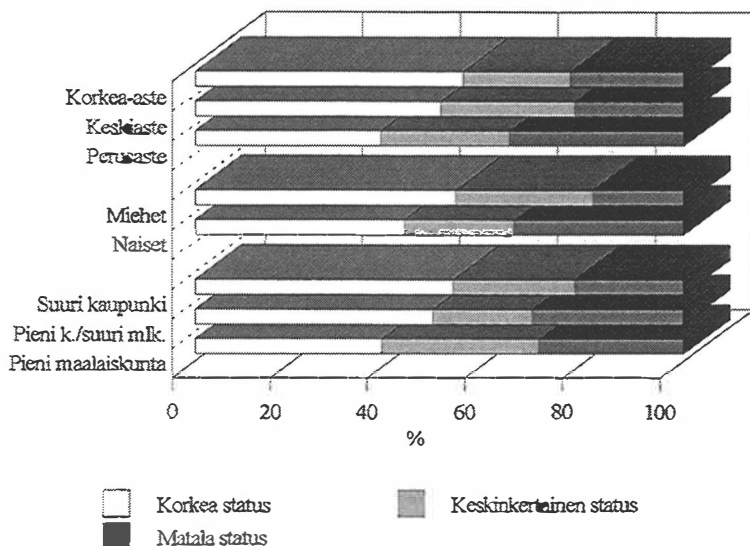
3.3.3.1. Vaihtojen suuntautuminen opintoalahierarkiassa

Mielikuva aloitusyksiköstä toisaalle siirtymisestä koulutusväestön kasvattamiskeinona terävöityi entisestään, kun siirtymiä tarkasteltiin suhteessa kolmeen statuskolmannekseen jaettuun opintoalahierarkiaan.⁵⁴ Aineistosta löytyi kaikkiaan 1 560 alalta toiselle siirtynyttä opiskelijaa, joista reilusti yli puolet oli vaihtanut myös korkeakoulua. Noin 48 % alanvaihtajista siirtyi alemmasta statuskolmanneksesta ylemmään kohennellen tällä tavoin asemaansa opintoalahierarkiassa merkittävästi. Ainoastaan vajaalle neljännekselle alanvaihto merkitsi päätymistä aikaisempaa alempaan statuskolmannekseen.

Tarkastelu vankisti teorian ja edellisten analyysitulosten pohjalta hahmottunutta käsitystä siirtomarkkinoilla menestymisen ja opiskelijoiden sosiokulttuuristen lähtökohtien yhteydestä. Seurannan alkaessa alimman statuskolmanneksen aloilla opiskelleista vaihtajista nimenomaan korkeasti koulutettujen isien lapset, miehet sekä suurten kaupunkien kasvatit päätyvät opintoalahierarkian huipulle. Suistuminen rakenteen huipulta kohti hierarkian pohjakerroksia taas kytkeytyi naissukupuoleen sekä isän matalaan koulutusasteeseen.

Mallikkaimmin tilanne havainnollistuu, kun sitä tarkastellaan keskimmäisen statuskolmanneksen aloilla opiskelleiden siirtyjien osalta. Kuvion 8 mukaan tavallisimmin juuri ylimmästä sosiaaliluokasta tulleiden opiskelijoiden, miesten ja suurista kaupungeista kotoisin olevien opintourat kääntyivät alanvaihdon ansiosta selkeään nousuun. Näihin ryhmiin lukeutuvista yli puolet päätyi ylimmän statuskolmanneksen opintoaloille ja ainoastaan noin viidennes tai enimmillään vajaa neljännes jatkoi opintojaan alimman statuskolmanneksen aloilla. Sitä vastoin vaatimattomammista sosiaalisista lähtökohdista korkeakoulutukseen edenneet, naiset ja maalaiskunnista tai pienistä kaupungeista kotoisin olevat opiskelijat menestyvät alanvaihtomarkkinoilla kaikkein heikoimmin. Kunkin ryhmän edustajista nelisenkymmentä prosenttia siirtyi opintoalahierarkian kärkialoille suurin piirtein kolmanneksen painuessa hierarkian pohjakerrokseen.

⁵⁴ Opintoalat varanotaarikoulutuksesta lääketieteeseen luetaan kuuluviksi opintoalahierarkian ylimpään statuskolmannekseen. Alat taideteollisesta koulutuksesta maatalous- ja metsätieteelliseen koulutukseen taas edustavat keskimmäistä statuskolmanneksen puolesta lukeutuvat terveydenhuoltoala ja hierarkiassa sen alapuolelle jäävät alat. (Ks. s. 52, kuvio 3.)

Kuvio 8. Keskimääräisen statuskolmanneksen aloilla syksyllä 1985 opiskelleiden alanvaihtajien uuden opintoalan status tarkasteltuna isän koulutusasteen, vaihtajan sukupuolen ja kotipaikkakunnan mukaan.

Seuraavaksi sosiaalisen taustan vaikutusta alanvaihdon suuntaan tarkasteltiin yhtäaikaaisesti opiskelijan sukupuolen ja kotipaikkakunnan suhteen. Rakentuneeseen kolmiulotteiseen taulukkoon sovitettiin log-lineaarinen malli. Eri vaihtoehdoista (ks. liite 2, taulukot 31 ja 32) havaintoaineistoon sopi parhaiten malli, joka on muotoa: $\ln(F) = V + O.A + O.B + O.C$ ($L^2 = 23.80$, $df = 24$, $p = .473$). Ainoatakaan itseisarvoltaan kahta suurempaa standardoitua residuaalia ei esiintynyt, joten havaitut ja sovitetut frekvenssit eivät toisistaan ratkaisevasti poikenneet. Hyväksytyyn mallin mukaan jokaisen selittävän muuttujan - niin isän koulutusasteen (A), siirtyjän sukupuolen (B) kuin kotipaikkakunnankin (C) - päävaikutus vaihdon suuntautumiseen opintoalhierarkiassa (O) on tilastollisesti merkitsevä. Tilastollisesti merkitseviä yhdysvaikutuksia selittävillä muuttujilla ei selitettävään muuttujaan ole.

Taulukossa 8 esitellään vertailuryhmittäin analyysin tuottamat eri statustasoille päätymistä osoittavat sovitetut ja sovitetut suhteelliset frekvenssit. Taulukko terävöittää alanvaihtoilmistä piirtyvää kuvaa odotetulla tavalla. Parhaiten alanvaihtomarkkinoilla menestyvät suurten kaupunkien ylimmässä yhteiskuntaluokassa varttuneet miehet. Heikoimman kokonaistuloksen näillä markkinoilla tekevät pienten maalaiskuntien alimmasta yhteiskuntaluokasta korkeakoulutukseen selviytyneet naiset. Sovitettujen suhteellisten frekvenssien mukaan

todennäköisyys kääntää koulutusura alanvaihdon myötä nousuun pienenee edellisestä ryhmästä jälkimmäiseen siirryttäessä .62:sta .28:aan. Opintoalahierarkian alimpaan statuskolmannekseen päätyminen todennäköisyys sen sijaan kasvaa. Kun kyseinen todennäköisyys on edellisessä ryhmässä ainoastaan .14, niin jälkimmäisessä ryhmässä se on niinkin korkea kuin .44.

Taulukko 8. Sukupuolen, kotipaikkakunnan ja sosiaalisen taustan vaikutus alanvaihdon suuntautumiseen opintoalahierarkian keskimmaisessä statuskolmanneksessa opiskelleiden siirtyneiden ryhmässä: sovitetut frekvenssit ja sovitetut suhteelliset frekvenssit (suluissa)

Sukupuoli Kotipaikkakunta Isän koulutusaste		Uuden opintoalan status				
		Korkea	Keskiverto	Matala	Yhteensä	
Naiset	1	Perusaste	13.81 (.28)	14.09 (.28)	22.10 (.44)	50
		Keskiaste	9.89 (.38)	8.24 (.32)	7.87 (.30)	26
		Korkea-aste	6.43 (.40)	4.23 (.26)	5.35 (.33)	16
	2	Perusaste	19.77 (.35)	10.34 (.18)	26.89 (.47)	57
		Keskiaste	18.54 (.48)	7.92 (.20)	12.54 (.32)	39
		Korkea-aste	26.91 (.49)	9.07 (.16)	19.02 (.35)	55
	3	Perusaste	14.63 (.39)	9.26 (.24)	14.10 (.37)	38
		Keskiaste	19.54 (.50)	10.10 (.26)	9.36 (.24)	39
		Korkea-aste	43.49 (.52)	17.74 (.21)	21.77 (.26)	83
					403	
Miehet	1	Perusaste	14.26 (.38)	13.78 (.36)	9.96 (.26)	38
		Keskiaste	14.04 (.47)	11.08 (.37)	4.88 (.16)	30
		Korkea-aste	10.57 (.50)	6.59 (.32)	3.84 (.18)	21
	2	Perusaste	17.22 (.48)	8.54 (.24)	10.24 (.28)	36
		Keskiaste	22.93 (.59)	9.29 (.24)	6.76 (.17)	39
		Korkea-aste	27.64 (.61)	8.83 (.20)	8.53 (.19)	45
	3	Perusaste	18.31 (.49)	10.98 (.30)	7.71 (.21)	37
		Keskiaste	17.07 (.59)	8.36 (.29)	3.57 (.12)	29
		Korkea-aste	47.97 (.62)	18.54 (.24)	10.49 (.14)	77
					352	

Huom. 1 = pieni maalaiskunta; 2 = pieni kaupunki tai suuri maalaiskunta; 3 = suuri kaupunki.

3.3.3.2. Alanvaihtajien käyttämät nousu- ja laskureitit

Opiskelupaikan vaihdon suuntautumista suhteessa korkeakoulukentän statusrakenteeseen sekä suuntautumisen kytkeytymistä vaihtajan sosiokulttuurisiin lähtökohtiin on edellä tarkasteltu melko yleisellä tasolla. Seuraavassa siirtymiä tutkitaan lähempänä ruohonjuuritasoa. Kouriintuntuvampaan kuvaukseen siirrytään ottamalla analysoinnin lähtökohdaksi opintoalahierarkian paaluttamalle korkeakoulukentälle piirtyvä "siirtymäkartta". Karttaan tukeutuen voidaan selvittää, mistä vuolaimmat alanvaihtajien virrat lähtevät ja mihin ne päätyvät; millaisia nousureittejä hyväosaiset siirtyvät tarkkaan ottaen käyttävät, kun he havittelevat akateemisen koulutuspääoman arvokkaimpia muotoja sekä millaisiin uomiin heikommista lähtökohdista korkeakoulutukseen edenneet alanvaihtajat ajautuvat.

Alanvaihtoa kentän kokonaismitassa kuvaavan siirtymäkartan keskeiset tiedot esitetään pelkistetyksi taulukossa 9. Lähtijä- ja tulijamäärien lisäksi siitä käy ilmi kunkin alan muuttotappion ja -voiton erotus prosentiosuutena alalla seurannan alkaessa opiskelleiden määrästä (vrt. Määttä 1995, 41; Määttä & Liljander 1994). Taulukosta huomataan, että kentän sisäisillä opiskelijavirroilla on neljä päälähdettä: matemaattis-luonnontieteellinen ala, humanistiset tieteet, yhteiskuntatiede ja diplomi-insinöörikoulutus. Liki 80 % alanvaihtajista on lähtöisin näiltä aloilta. Kyseisistä opintoaloista yhteiskuntatiede tekee markkinoilla loppujen lopuksi voitollisen tuloksen: tulijoita on selvästi enemmän kuin lähtijöitä. Mainituista aloista kolmen muun taseet sen sijaan jäävät selvästi miinuksien puolelle. Kokonaisuutena ottaen ylimmän statuskolmanneksen alat (erotus % = 2.2) menestyvät sisämarkkinoilla keskimmäisen (erotus % = -2.1) ja alimman kolmanneksen (erotus % = -0.9) aloja paremmin.

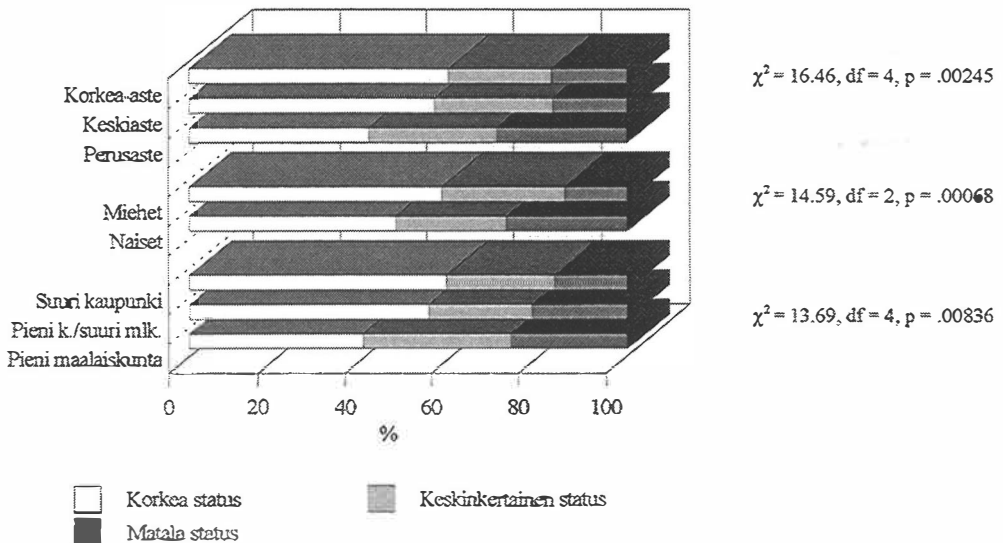
Kuten ennestäänkin jo tiedettiin, *luonnontieteistä* siirrytään sankoin joukoin insinööri-koulutukseen ja lääketieteelliselle alalle. Statusaloista myös kauppatieteelliselle alalle riittää lähtijöitä. Kaikki luonnontieteistä toisaalle lähteneet opiskelijat eivät kuitenkaan siirry opintoalahierarkian terävimpään kärkeen. Esimerkiksi yhteiskuntatieteellinen ala vastaanottaa suhteellisen suuren joukon luonnontieteelliseltä alalta lähteneistä opiskelijoista. *Yhteiskuntatieteelliseltä alalta* lähteneet suosivat korkean statuksen jatkoapaikoista kauppatieteitä ja oikeustiedettä; vaatimattomamman statuksen aloista tyypillisinä jatkoapaikkoina erottuvat psykologia ja humanistiset tieteet. *Diplomi-insinöörikoulutuksesta* muille statusaloille lähtevät tähtäävät yleensä lääketieteelliselle tai kauppatieteelliselle alalle. Statukseltaan alemmista vaihtoehdoista heille tyypillisin on matemaattis-luonnontieteellinen koulutus. *Humanistit* taas päätyvät alaa

vaihtaessaan ilmeisimmin yhteiskuntatieteellisten opintojen pariin. Lisäksi matalan statuksen aloista kasvatustieteet ja korkean statuksen aloista kauppatieteet vastaanottavat suurehkon osan humanistiset pääaineopinnot hylänneistä opiskelijoista.

Taulukko 9. *Alalta toiselle siirtyminen: alakohtaiset muuttotappiot ja -voitot sekä niiden erotuksen prosenttiosuus seurannan alkaessa alalla opiskelleista*

Opintoala	Seurattavia	Lähteneitä	Tulleita	Erotus	Erotus %
Varanotaarikoulutus	111	9	9	0	0.0
Arkkitehtikoulutus	444	6	25	19	4.3
Insinöörikoulutus	6 985	198	117	-81	-1.2
Teatteri- ja tanssiala	92	0	26	26	28.3
Oikeustiede	1 479	19	79	60	4.1
Kauppatiede	4 720	51	176	125	2.6
Musiikki	499	4	36	32	6.4
Lääketiede	2 006	14	185	171	8.5
Taideteollinen koulutus	290	3	36	33	11.4
Eläinlääketiede	159	0	22	22	13.8
Hammaslääketiede	607	23	36	13	2.1
Luonnontiede	5 298	534	96	-438	-8.3
Teologia	690	46	24	-22	-3.2
Yhteiskuntatiede	2 778	138	234	96	3.5
Liikuntatiede	267	4	9	5	1.9
Maatalous- ja metsätiede	1 181	18	75	57	4.8
Terveystieteet	51	4	7	3	5.9
Psykologia	486	21	64	43	8.8
Proviisorikoulutus	189	3	18	15	0.1
Kasvatustiede	3 784	66	96	30	0.8
Humanistiset tieteet	6 401	354	137	-217	-3.4
Yhteiskunnallinen koulutus	663	17	26	9	1.4
Farmaseuttikoulutus	414	20	18	-2	-0.5
Lastentarhanopettajakoulutus	437	8	9	1	0.2

Se, mihin korkeakoulukentän osiin *luonnontieteistä* hakeudutaan, on yhteydessä opiskelijan sosiokulttuurisiin lähtökohtiin. Tämä ilmenee esimerkiksi eri yhteiskuntaluokista luonnontieteitä alkujaan opiskelemaan tulleiden alanvaihtajien uudelleensijoittumisessa insinörikoulutukseen, lääketieteeseen, maatalous-metsätieteisiin ja kasvatustieteisiin. Kaksi ensinnä mainittua alaa ovat luonteenomaisia jatkopaikkoja nimenomaan korkeammin koulutettujen isien perillisille. Alimpien kansankerrosten kasvattien hakeutuminen kyseisille statusaloille on harvinaisempaa ja he päätyvätkin parempiosaisia todennäköisemmin jälkimmäisinä mainituille aloille. Maatalous-metsätieteellisten ja kasvatustieteellisten opintojen pariin hakeutuminen erottelee myös luonnontieteistä lähteneitä maalaisia ja kaupunkilaisia. Mainitut alat houkuttelevat enemmän maalta lähtöisin olevia alanvaihtajia. Luonnontieteiden parista insinörikoulutukseen, kauppatieteelliselle sekä lääketieteelliselle alalle hakeutuminen sen sijaan on luonteenomaisempaa nimenomaan kaupungeissa - etenkin suurissa sellaisissa - pääomapotentialiaan kartuttaneille nuorille. Mies- ja naissirtyjien uudelleensijoittumistrendit poikkeavat toisistaan siten, että miehistä siirtyy naisiin verrattuna selvästi suurempi osuus insinörikoulutukseen ja yhteiskuntatieteelliselle alalle. Luonnontieteelliseltä alalta lääketieteellisiin ja humanistisiin opintoihin siirtyminen puolestaan on yleisempää naisten keskuudessa.

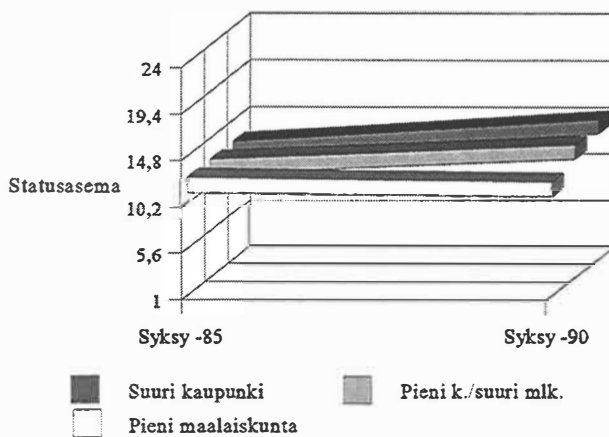
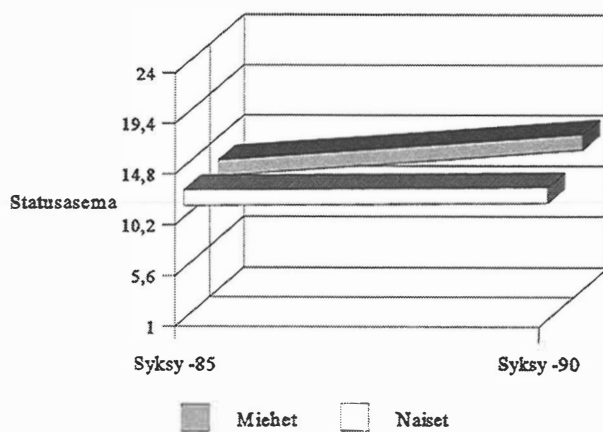
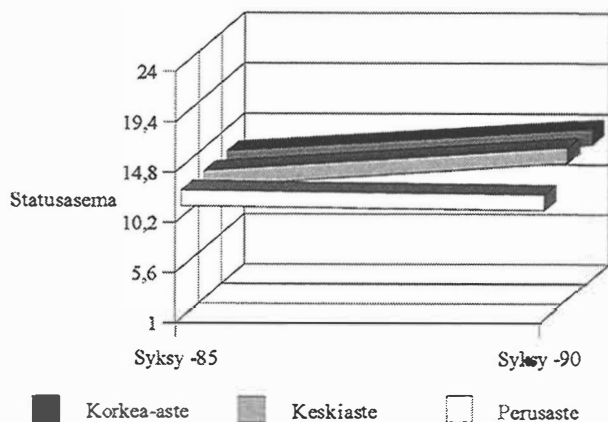

Kuvio 9. *Luonnontieteistä toisaalle siirtyneiden uuden opintoalan status tarkasteltuna isän koulutusasteen, siirtyjän sukupuolen ja kotipaikkakunnan mukaan*

Kun luonnontieteistä muualle siirtyneiden uudet alat jätetään huomiotta ja keskitytään ainoastaan vaihtojen suuntautumiseen, alanvaihtojen sosiokulttuurinen määräytyneisyys tulee edellistä pelkistetymin esiin. Kuviosta 9 nähdään, että miessukupuoli, kotikunnan kaupunki-
 maisuus sekä isän korkea koulutusaste ennustavat luonnontieteistä toisaalle tähtäävän nuoren opintouran kääntymistä nousuun. Etuoikeutetuiksi arvioituja ryhmiä edustavista lähes tulkoon kolme viidestä päätyi alaa vaihtaessaan statusrakenteen huipulle. Matalan statuksen aloilla opintojaan jatkaneiden osuus sen sijaan jäi näissä ryhmissä reilusti alle viidesosan: esimerkiksi miesten ryhmässä osuus on vain noin 14 %. Ennakolta altavastaaajiksi arvioituista alanvaihtajaryhmistä naiset menestyivät siirtomarkkinoilla parhaiten. Miehiin verrattuna heidän tuloksensa jäi kuitenkin suhteellisen vaatimattomaksi. Naisista 47 % siirtyi opintoalahierarkiassa statukseltaan luonnontieteitä selvästi ylempään ja yli 27 % selvästi alempaan koulutukseen. Kotoaan ja kotikunnastaan vähiten kulttuuripääomaa koonneista vain noin 40 % siirtyi statushierarkiassa selvästi luonnontieteiden yläpuolelle sijoittuvalle alalle. Rakenteen pohjakerrokseen päätyneiden määrä puolestaan kohoaa reilusti yli neljännekseen; alimmasta sosiaaliluokasta tulevien ryhmässä osuus itse asiassa on lähempänä kolmannesta. Kuten χ^2 -testin tuloksista huomataan, riippumattomista muuttujista jokainen on tilastollisesti merkitsevällä tavalla yhteydessä riippuvaan muuttujaan.

Tuloksia tarkennetaan ja havainnollistetaan tarkastelemalla lisäksi vielä sitä, kuinka paljon ja mihin suuntaan eri ryhmien asema hierarkiassa keskimäärin siirtyy vaihdosten seurauksena. Kuviosta 10 huomataan, että kotipaikkakunnan ja isän koulutusasteen perusteella parempiosaisiksi ennakoitujen ryhmien koulutusura taittuu jyrkkään nousuun luonnontieteellisen alan jäädessä ja uusien opintojen alkaessa. Kulttuurisesti köyhemmissä toimintaympäristöissä kasvaneiden ryhmät sitä vastoin kärsivät vaihdoksessa tappion. Naiset eivät ryhmänä vajoa opintoalahierarkiassa, mutta heidän vain lievästi voitollinen tuloksensa ei kestä vertailua miesten siirtomarkkinoilla hankkimaan statusvoittoon.

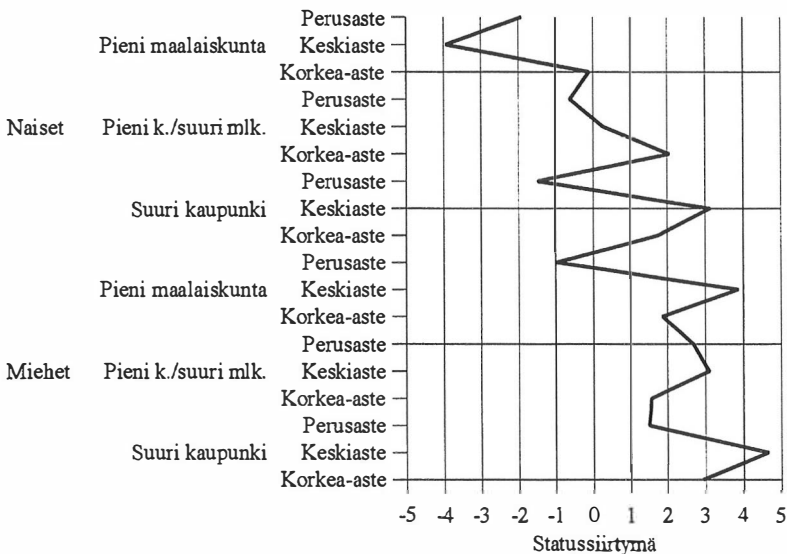
Keskiarvotarkastelua hienojakoistetaan edelleen siten, että sosiaalisen taustan ja alanvaihdon suuntautumista analysoidaan sekä sukupuoli- että kotipaikkakuntamuuttuja vakioituna. Kuvion 11 mukaan luonnontieteelliseltä alalta lähdettäessä menetetyt ja uudella alalla aloitettaessa ulottuville tulleen koulutuspääoman erotus on kaikkein selvimmin miinusmerkkinen pienten maalaiskuntien alimpaan tai keskimmäiseen sosiaaliluokkaan lukeutuvien naissiirtyjien kohdalla. Miesten tekemät vaihdot sen sijaan osoittautuivat lähes poikkeuksetta huomattavasti tuottoisammiksi. Ainoastaan maalaiskuntien alimmasta sosiaaliluokasta tulleet miehet menettä-

Kuvio 10. Alkujaan luonnontieteitä opiskelleiden alanvaihtajien keskimääräisen statussiirtymän suunta tarkasteltuna erikseen isän koulutusasteen, vaihtajan sukupuolen ja kotipaikkakunnan mukaan

vät asemiaan: heidän keskimääräisen statussiirtymänsä suunta on laskeva.

Vaikka kuvion käyrä polveilee pääpiirteittäin odotetulla tavalla, ryhmittäisissä jakaumissa on havaittavissa epälineaarisuuksia ja epäjohdonmukaisuuksia. Mahdollisten tilastollisesti merkitsevien yhdysvaikutusten löytämiseksi muuttujien keskinäistä riippuvuusrakennetta tarkasteltiin kolmisuuntaisen varianssianalyysin avulla. Analyysi osoitti, että isän koulutusasteen ($F = 5.52$, $p = .004$), opiskelijan sukupuolen ($F = 13.90$, $p = .000$) ja kotipaikkakunnan ($F = 6.03$, $p = .014$) päävaikutukset vaihdon suuntautumiseen ovat tilastollisesti merkitseviä. Tilastollisesti merkitseviä yhdysvaikutuksia riippumattomilla muuttujilla ei riippuvaan muuttujaan ole, joten käyrän odotustenvastaiset käännteet ovat satunnaisvaihtelusta johtuvia. Pelkistään ilmaistuna tarkastelu siis osoittaa, että luonnontieteistä toisaalle lähettäessä miessukupuoli, kaupunkimainen kasvumiljö ja isän korkeahko koulutusaste ennakoivat koulutusran kääntymistä nousuun. Sen sijaan vaatimaton sosiaalinen tausta, naissukupuoli ja maalaisuus lisäävät laskevalle uralle päätyminen mahdollisuutta. Paras tulos on odotettavissa silloin, kun kaikki menestystekijät personoituvat samassa yksilössä. Vastaavasti vaatimattoman tuloksen todennäköisyys kasvaa statusstappiota ennustavien tekijöiden kasaantuessa.

Kuvio 11. Alkujan luonnontieteitä opiskelleiden alanvaihtajien keskimääräisen statussiirtymän suuruus ja suunta tarkasteltuna samanaikaisesti sukupuolen, kotipaikkakunnan ja isän koulutusasteen mukaan

Vaihtajan sosiokulttuuriset lähtökohdat ovat suuntaamassa niin ikään *yhteiskuntatieteellisistä* opinnoista toisaalle siirtymistä. Pisimmälle oletusten suuntaisia olivat sukupuolen ja sosiaalisen taustan mukaan tehtyjen analyysien tulokset. Esimerkiksi keskimääräisten statussiirtymien tarkastelu yhteiskuntaluokittain osoitti, että eniten alanvaihtoista hyötyivät ylempien yhteiskuntaluokkien perilliset alimmasta luokasta tulleiden vaihtajien aseman säilyessä suunnilleen ennallaan. Yhteiskuntatieteistä muualle siirtyneiden miesten ja naisten statussiirtymät poikkesivat toisistaan merkillepantavan paljon. Alalta lähteneiden miesten asema korkeakoulukentällä kohosi vaihdosten seurauksena selvästi. Naiset puolestaan vajosivat ryhmänä kentän statuskerrostumissa hienokseltaan alaspäin. Kotipaikkakuntaa kuvaavien muuttujien mukaisen tarkastelun tulokset olivat edellisiä epäjohtomukaisempia, vaikka osittain myös ne tukivat taustateoriasta kummunneita odotuksia.

Yhteiskuntatieteet jättäneiden myöhemmän koulutusuran tarkastelu paljasti luokkataustaltaan erilaisten siirtyjien sijoittuvan epätasaisesti etenkin oikeustieteelliselle ja psykologiselle alalle. Edellinen on ylintä ja jälkimmäinen alinta yhteiskuntaluokkaa edustavien vaihtajien suosiossa. Luokkatausta vaikuttaa myös siirtymiseen yhteiskuntatieteistä luonnontieteiden ja humanististen tieteiden pariin. Alat leimautuvat tässä tarkastelussa enemmän alemmissa kuin ylemmissä kansankerroksissa vartuneiden vaihtajien jatkoapaikoiksi. Tarkasteltaessa yhteiskuntatieteistä lähteneiden sijoittumista statusaloille heidän kotikuntansa mukaan huomataan, että oikeustieteen ja kauppatieteiden imu kohdistuu vertailtaviin ryhmiin eri lailla. Oikeustiede vetää puoleensa enemmän kaupungistuneessa miljöössä ja kauppatieteet puolestaan maalaisympäristössä kasvaneita alanvaihtajia. Alemman statuksen sijoittumispaikoista luonnontieteet ja humanistiset tieteet korostuvat kuviossa maalaisten suosimina aloina; psykologia sen sijaan houkuttelee enemmän kaupunkilaisia. Naisvaihtajista siirtyy miesvaihtajiin verrattuna selvästi suurempi osuus psykologisten ja jonkin verran suurempi osuus humanististen tieteiden pariin. Luonnontieteelliset opinnot sekä oikeus- ja kauppatieteellinen koulutus taas leimautuvat enemmän miesten kuin naisten jatkoaloiksi.

Koska *humanistinen* ala sijoittuu statusrakenteen alimpaan kolmannekseen, opintourien vertailu pelkistyy humanistivaihtajien osalta käytännössä kysymykseen, keiden asema korkeakoulukentällä kohenee eniten. Alalta lähteneiden uudelleensijoittumisprofiileista ei tässä mielessä voida vielä kovinkaan pitkälle meneviä johtopäätöksiä tehdä. Eliittialoista musiikki erottuu luonteenomaiseksi jatkoalaksi humanistiselta kentältä lähteneille miehille, koulutetun väestönosan perillisille ja suurissa kaupungeissa kasvaneille. Vaatimattomimmat lähtökohdat

omaavia vaihtajia ala ei juurikaan vedä puoleensa. Keskimmäisen statuskolmanneksen aloista luonnontiede houkuttelee enemmän ylimmän kansanosan kasvatteja ja kaupunkilaisia kuin maalaisia ja alimman kansankerroksen jälkeläisiä. Yhteiskuntatieteellisen alan osalta tilanne sen sijaan on täysin päinvastainen. Psykologia ja kasvatustieteellinen koulutus, jotka siis ovat alimman statuskolmanneksen aloja, ovat humanistisen alan vaihtoehtoina enemmänkin naisten kuin miesten suosimia. Psykologia profiloituu hienokseltaan myös korkeasti koulutettujen isien jälkikasvun jatko paikaksi. Humanistiselta alalta kasvatustieteiden pariin siirtyvät taas koulutetun kansanosan ja suurten kaupunkien kasvatteja useammin alempien kansankerrosten sekä pienten maaseutupaikkakuntien kasvatit.

Humanistivaihtajien keskuudessa vertailtavien ryhmien erot tulivat selvimpinä näkyviin silloin, kun tarkasteltiin koulutusuransa erityisen jyrkkään nousuun kääntäneiden määriä. Alaa vaihtaneista humanisteista opintoalahierarkian pohjimmaisesta kerroksesta sen terävimpään kärkeen kaikkein todennäköisimmin kohosivat isän koulutusasteen perusteella ylimpään yhteiskuntaluokkaan lukeutuvat, miehet sekä suurista kaupungeista kotoisin olevat. Vertailtavien ryhmien keskimääräiset statussiirtymät osoittautuivat kauttaaltaan odotustensuuntaisiksi. Taustansa puolesta menestyjiksi ennakoitujen vaihtajaryhmien kohdalla koulutusuran käännettä kuvaavat käyrät voitaisiin piirtää lähtökohdiltaan heikompien ryhmien käyriä jyrkemmin nouseviksi.

Insinööriopintokoulutuksesta siirtomarkkinoille lähtenyt opiskelija päätyy todennäköisimmin jatkamaan opintojaan jollakin toisella statusalalla. Keskimmäisen statuskolmanneksen aloillekin toki riittää runsaasti menijöitä, mutta ainoastaan yksi kymmenestä insinööriopinnot jättäneestä siirtyy alimpaan statuskolmannekseen. Keskimmäisen statuskolmanneksen aloista luonnontieteellinen leimautuu selkeähkosti miesten jatko paikaksi. Suuri osa insinööriopinnot jättäneistä kuitenkin vain hienosäätää asemiaan statushierarkian huipulla: naiset siirtymällä etupäässä lääketieteelliselle alalle ja miehet hakeutumalla esimerkiksi kauppatieteiden pariin. Analyysissä ei löytynyt selkeitä merkkejä epäedullisiksi arvioitujen lähtökohtien ja opintoalahierarkian huipulta rakenteen alemmille tasoille syrjäytymisen yhteydestä.

3.3.4. Korkeakoulun vaihtaminen

3.3.4.1. Vaihtojen suuntautuminen korkeakouluhierarkiassa

Kun opiskelija siirtyy alaa vaihtamatta korkeakoulusta toiseen, hänen statusasemansa akateemisen kentän kerrostumissa yleensä kohentuu. Pelkästään korkeakoulua vaihtaneista 404:stä opiskelijasta noin 55 % siirtyi rakenteen tyvestä tai keskiosasta kohti sen kärkeä. Sen sijaan vain vajaat 17 % korkeakoulunvaihtoista suuntautui korkeamman statuksen yksiköstä matalamman statuksen yksikköön. Viitisen prosenttia vaihtoi yksikköä ylimmän statuskolmanneksen sisällä, ja ainoastaan noin prosentti säilytti asemansa suunnilleen ennallaan rakenteen keskimmaisessä kolmanneksessa. Sitä vastoin lähes 23 % vaihtajista siirtyy rakenteen alapäässä positiosta toiseen sen suurempia statusvoittoja saavuttamatta.⁵⁵

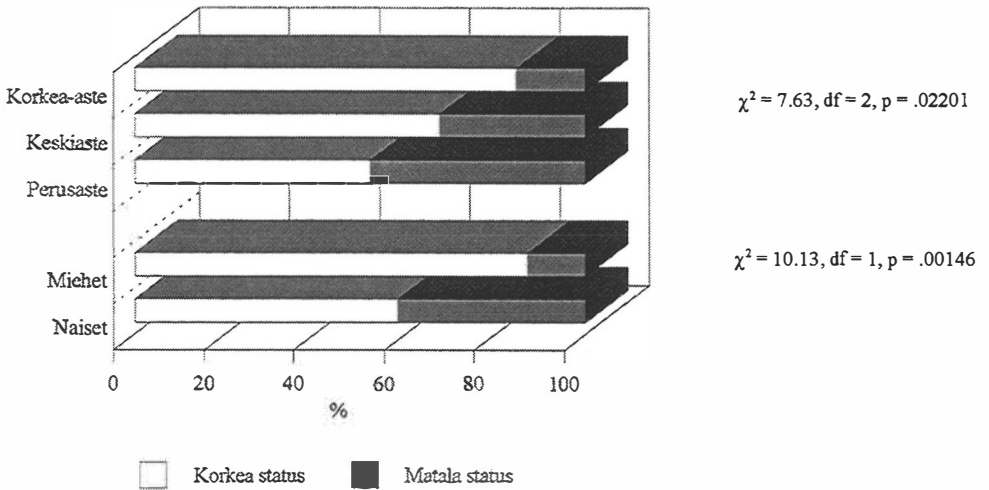
Oletus vaihtajan sosiokulttuuristen lähtökohtien yhteydestä vaihdon suuntautumiseen korkeakoulukentän statusrakenteissa sai tukea myös korkeakouluhierarkiaan suhteutetussa tarkastelussa. Siinä olivat taustamuuttujista mukana ainoastaan vaihtajien sukupuolta ja sosiaalista taustaa indikoivat muuttujat. Kotipaikkakunnan kuntamuotoa ja kokoa kuvaavan muuttujan käyttö selittäjänä katsottiin ongelmalliseksi, koska korkeakoulujen sijainti suhteessa opiskelijan asuinkuntaan on yksi keskeisistä vaihtoon vaikuttavista tekijöistä (Silvennoinen 1988, 83-84; Kalliosalmi ym. 1990, 19). Suurissa kaupungeissa kasvaneista lähes kaikki ovat kotoisin korkeakoulukaupungeista: suurin osa nimenomaan eliittikoulujen sijaintikunnista tai niiden lähialueilta. Tämä heikentää tarkastelun validiteettia ratkaisevasti silloin, kun keskitytään pelkästään korkeakoulua vaihtaneisiin. Sitä, miten kotiseudun imu suuntaa korkeakoulusta toiseen siirtymistä, tarkastellaan tuonnempana erikseen.

Korkeakoulujen statushierarkian alimman tason yksiköihin syksyllä 1985 kirjoittaneista ja myöhemmin alaa vaihtaneista opiskelijoista miehet sekä korkeasti koulutettujen isien lapset siirtyivät muita todennäköisemmin hierarkian ylemmille tasoille. Vastaavanlaiset lähtökohdat johtavat verrattain hyvään tulokseen myös silloin, kun siirtomarkkinoille lähdetään ylimmän statuskolmanneksen aloilta. Toisin sanoen, statusrakenteen ylimmältä tasolta sen alemmille tasoille vajoaminen on tyypillisempää naisille ja alemmissa yhteiskuntaluokissa

⁵⁵ Korkeakouluista hierarkian ylämpään statuskolmannekseen kuuluivat yksiköt Teknillisestä korkeakoulusta Helsingin yliopistoon. Taideteollinen korkeakoulu on ylin ja Turun yliopisto on alin keskimmäistä statuskolmannesta edustavista yksiköistä. Lapin korkeakoulu ja sitä alemmas sijoittuneet yksiköt taas luetaan alimpaan kolmannekseen. (Ks. s. 51, kuvio 2.)

kasvaneille kuin miehille ja ylimmästä yhteiskuntaluokasta tulleille.

Kuviossa 12 sosiokulttuurisen taustan vaikutusta koulutusuran käänteisiin esitellään seurannan alkaessa keskimmäisen statuskolmanneksen yksiköissä opiskelleiden vaihtajien osalta. Tulokset ovat yhdenmukaisia aikaisempien löydösten kanssa. Miehet ja kulttuuripääoman kasvua suosivassa toimintaympäristössä varttuneet taittavat koulutusuransa vaihdon avulla yleensä nousuun. Naisten ja kulttuurisesti köyhemmissä oloissa kasvaneiden ura sen sijaan kääntyy vaihdon seurauksena tavallista useammin laskuun. Esimerkiksi isän koulutusasteen perusteella ylimpään yhteiskuntaluokkaan lukeutuvista yksikönvaihtajista liki 85 % siirtyi ylimmän statuskolmanneksen ja vain reilut 15 % alimman kolmanneksen yksikköön. Alinta yhteiskuntaluokkaa edustavien ryhmässä vastaavat luvut ovat noin 52 % ja noin 48 %. Taupausmäärän pienuuden vuoksi moniulotteisempi tarkastelu jätettiin sikseen. Molemmat taustamuuttujat ovat tilastollisesti merkitsevässä yhteydessä selitettävään muuttujaan.⁵⁶

Kuvio 12. Keskimmäisen statuskolmanneksen korkeakouluissa opiskelleiden yksikönvaihtajien uuden koulutusyksikön status tarkasteltuna isän koulutusasteen ja vaihtajan sukupuolen mukaan

⁵⁶ Jotta muuttajien välisten riippuvuuksien tilastollinen merkitsevyydestä onnistuisi, opintojaan jossakin toisessa keskimmäisen statuskolmanneksen korkeakoulussa jatkaneet opiskelijat jätettiin tarkastelun ulkopuolelle. Tällaisia havaintoja aineistossa oli vain viisi kappaletta, mikä johti ruutufrekvenssien jäämiseen liian usein liian pieniksi.

3.3.4.2. Kauttakulku korkeakouluhierarkian eri tasoille

Taulukosta 10 nähdään, missä yksiköissä kauttakulkuliikenne on siinä määrin vilkasta, että sitä on mahdollista tarkemmin analysoida. Muita selvästi vilkkaampina solmukohtina erottuivat Joensuun yliopisto, Turun yliopisto ja Oulun yliopisto. Yksikönvaihtomarkkinoilla seurantajaksona liikkuneista opiskelijoista yli puolet oli lähtöisin näistä korkeakouluista. Muuttotappion ja -voiton erotuksen prosenttiosuudet korkeakouluissa syksyllä 1985 opiskelleista osoittavat, että mainitut yksiköt tekivät näillä sisämarkkinoilla tappiollisen tuloksen. Joensuun yliopiston tulos on yksi korkeakoulukentän huonoimmista. Alimman statuskolmanneksen yksiköistä ainoana voitolle pääsivät Jyväskylän ja Tampereen yliopistot. Kolmanneksen kokonaistulos jäi näin ollen varsin heikoksi. Heikoksi kokonaistulos osoittautui myös hierarkian keskikerroksessa. Kyseisen kolmanneksen markkinoille osallistuneista yksiköistä ainoastaan Turun kauppar korkeakoulun tulos oli voitollinen. Yksiköstä toiseen siirtyvien virrat kohtasivat hierarkian huipulla. Yksikään ylimpään statuskolmannekseen lukeutuvista korkeakouluista ei tehnyt siirto-markkinoilla tappiollista tulosta.

Joensuusta lähtevän opiskelijavirran vuolain osa kanavoituu monialaisista korkeakouluista arvostetuimpaan: Helsingin yliopistoon. Seuraavaksi suosituin vaihtoehto on keskimmäiseen statuskolmannekseen lukeutuva Turun yliopisto. Alimpaan statuskolmannekseen lukeutuvista korkeakouluista suhteellisen paljon joensuulaisopiskelijoita vastaanottavat Tampereen yliopisto, Jyväskylän yliopisto ja Oulun yliopisto. *Turun yliopistosta* siirtomarkkinoille lähteneistä reilusti yli puolet päätyy Helsingin yliopistoon. Statushierarkian tyvipään yksiköistä tyypillisimpinä jatkopaikkoina erottuvat puolestaan Tampereen ja Jyväskylän yliopistot. Helsingin yliopisto on tähtäimessä myös suurella osalla *Oulun yliopistosta* muualle lähteneistä. Statusyksiköistä myös Espoossa ja Tampereella toimivat teknillisen alan korkeakoulut vetävät Oulusta lähteviä puoleensa, mikä paljastaa oululaissiirtyjät suurelta osin tekniikan opiskelijoiksi. Vaatimattomamman statuksen yksiköistä oululaissiirtyjien hienoiseksi suosikiksi osoittautuu Jyväskylän yliopisto.

Seuraavaksi kartoitetaan sitä, mihin korkeakoulukentän kolkkaan sosiokulttuurisilta valmiuksiltaan erilaiset yksikönvaihtajat kyseisistä korkeakouluista suunnistavat. Tapausmäärien pienuuden vuoksi aloitusyksiköstään lähteneiden uudelleensijoittumista ei voida tämän yksityiskohtaisemmin tarkastella.

Taulukko 10. Korkeakoulun vaihtaminen: yksikkökohtaiset muuttotappiot ja -voitot sekä niiden erotuksen prosenttiosuus seurannan alkaessa yksikössä opiskelleista

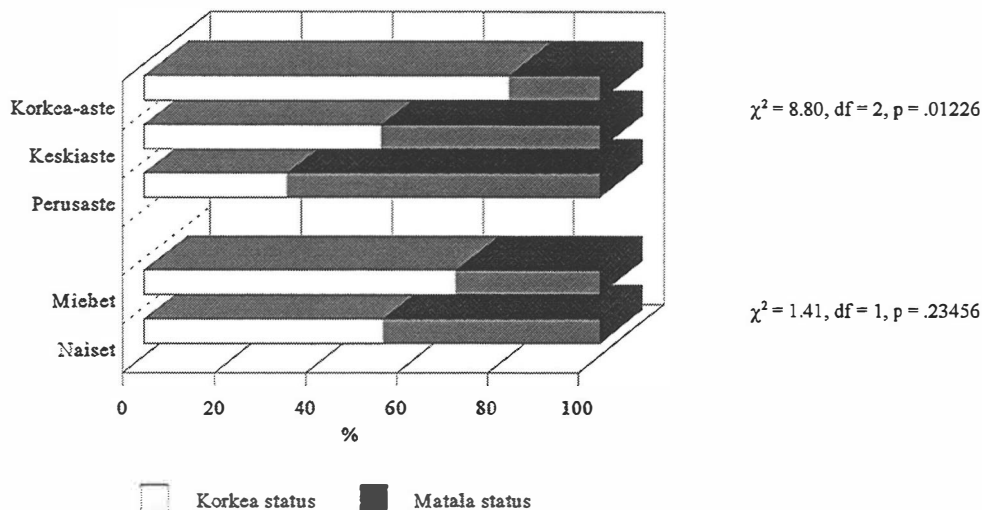
Korkeakoulu	Seurattavia	Lähteneitä	Tulleita	Erotus	Erotus %
Teknillinen korkeakoulu	3 719	10	43	33	0.9
Tampereen teknillinen korkeakoulu	1 473	15	26	11	0.8
Helsingin yliopisto	8 954	32	129	97	1.1
Lappeenrannan teknillinen korkeakoulu	912	25	3	-22	-2.4
Turun kauppakorkeakoulu	815	0	2	2	0.3
Åbo Akademi	1 998	17	4	-10	-0.5
Turun yliopisto	3 992	64	47	-17	-0.4
Lapin korkeakoulu	547	21	2	-19	-3.5
Tampereen yliopisto	3 295	30	49	19	0.6
Oulun yliopisto	3 812	57	34	-23	-0.6
Kuopion yliopisto	1 016	10	6	-4	-0.4
Vaasan korkeakoulu	905	6	3	-3	-0.3
Jyväskylän yliopisto	3 174	39	42	3	0.1
Joensuun yliopisto	1 964	78	14	-67	-3.3

Huom. Taulukossa ovat mukana vain ne yksiköt, joissa muuttotappioita ja/tai -voittoa esiintyi. Jotkut yksiköt eivät menettäneet eivätkä vastaanottaneet opiskelijoita. Luonnollisesti taulukosta puuttuvat myös erityiskorkeakoulut, jotka ovat alansa ainoita.

Yhtä Åbo Akademiin siirtynyttä opiskelijaa⁵⁷ lukuun ottamatta kaikki *Turun yliopistosta* toisaalle alaa vaihtamatta lähteneet päätyvät joko ylimpään statuskolmannekseen (käytännössä Helsingin yliopistoon) tai johonkin alimman statuskolmanneksen yksikköön. Kuten kuvioista 13 nähdään, siirtyjän sosiokulttuuriset lähtökohdat ovat oletetulla tavalla yhteydessä vaihdon suuntautumiseen. Todennäköisimmin vaihdoksesta näyttäisivät siis hyötyvän ylimmän yhteiskuntaluokan perilliset ja miehet. Erityisen selkeinä vertailtavien ryhmien väliset erot esittäytyvät silloin, kun taustamuuttujana on isän koulutusaste. Jopa neljä viidestä kyseisen kriteerin nojalla ylimpään luokkaan luokituttavasta yksikönvaihtajasta siirtyy yliopistojen eliittiyksikköön. Sen sijaan alimpaan yhteiskuntaluokkaan lukeutuvista selvä enemmistö - yli kaksi

⁵⁷ Havainto ei ole mukana kuviossa 13 esiteltävissä ristiintaulukoinneissa

kolmasosaa - painuu alimpaan statuskerrokseen vain harvojen siirtyessä statusrakenteen kärkeen. Kyseinen riippuvuus on tilastollisesti merkitsevä.

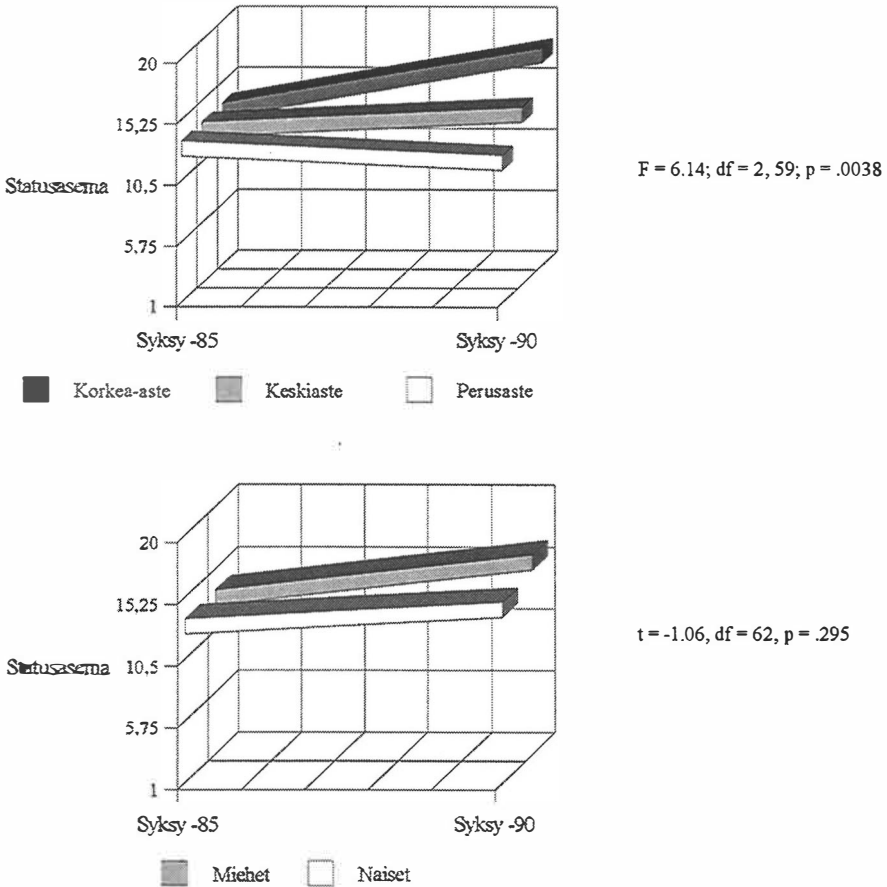

Kuvio 13. Turun yliopistosta toisaalle siirtyneiden uuden korkeakoulun status tarkasteltuna isän koulutusasteen ja siirtyjän sukupuolen mukaan

Myös vertailtavien ryhmien keskimääräisissä statussiirtymissä ilmenevät erot osoittavat sosiokulttuuristen tekijöiden olevan yhteydessä vaihtojen suuntautumiseen. Kuviosta 14 havaitaan, kuinka isän koulutusasteen perusteella ylimpään yhteiskuntaluokkaan lukeutuvien statussiirtymää kuvaava suora kohoaa kohti korkeuksia. Sen sijaan alinta yhteiskuntaluokkaa edustavien statusasema suorastaan huononee. Varianssianalyysin mukaan mainittujen ryhmien siirtymäkeskiarvot poikkeavat toisistaan tilastollisesti merkitsevällä tavalla. Lisäksi kuviosta havaitaan, että Turun yliopistosta toisiin korkeakouluihin lähteneiden naisten statusasema kohoaa vähemmän kuin mieslähtijöiden asema. T-testin mukaan ero ei kuitenkaan ole tilastollisesti merkitsevä.

Joensuun yliopiston kautta muihin korkeakouluihin siirtyminen noudattelee vain puollittain edellä tutuksi tullutta kaavaa. Suhteellisen korkeaan yhteiskunnalliseen asemaan kohonneiden isien perilliset menestyvät yksikönvaihtomarkkinoilla vaatimattomampaan asemaan jääneiden lapsia paremmin. Konkreettisemmin ilmaistuna: juuri parempiosaisten opintourat kääntyvät vaihdon myötä erityisen jyrkkään nousuun. Kaikilta osin tulokset eivät siis odotuksia

kuitenkaan vastanneet: sukupuolen mukaisten analyysien tuottamat prosenttijakaumat ja statussiirtymät eivät olleet oletetunkaltaisia. Itse asiassa Joensuusta muualle lähteneet naiset syystä tai toisesta menestyvät yksikönvaihtomarkkinoilla miehiä jonkin verran paremmin.

Kuvio 14. Alkujaan Turun yliopistossa opiskelleiden yksikönvaihtajien keskimääräisen statussiirtymän suunta tarkasteltuna isän koulutustason ja vaihtajan sukupuolen mukaan

Oulun yliopistosta muihin korkeakouluihin lähtevän opiskelijavirran sosiokulttuurinen haarauminen eroaa Joensuusta lähteneen virran käännteistä siinä, että nyt miesvaihtajat päätyvät nousureitille todennäköisemmin kuin naisvaihtajat. Myös isän yhteiskunnalliseen statukseen perustuva vertailu tukevoitti tutkimuksen teoriakehikkoa. Nousevaan uomaan riittää kyllä tulijoita kaikista yhteiskuntaluokista, mutta kaikkein todennäköisimmin nousureitille päätyvät

ylempien kansankerrosten perilliset. Vertailtavien ryhmien erot esittäytyivät samansuuntaisina myös statussiirtymien keskiarvotarkastelussa: vaihdoksista koitui statusvoittoa nimenomaan menestyjiksi arvioituille siirtyjäryhmille.

3.3.4.3. Opintoalojen sisämarkkinat

Tässä luvussa tarkasteltava ilmiö seulotaan vielä edellistäkin tiheämmän seulan läpi. Konkreettisemmin ilmaistuna kyse on siitä, että korkeakoulusta toiseen siirtymistä tarkastellaan tiettyjen alojen sisällä. Tämä on teknisesti mahdollista, koska tällaiset siirtymät keskittyivät vain muutamille aloille: *humanistisiin tieteisiin, luonnontieteelliselle alalle ja insinöörikoulutukseen*. Korkeakoulunvaihdosta lähes neljä viidesosaa tapahtuu näillä aloilla.⁵⁸ Kentänsisäistä liikennettä ilmenee jonkin verran myös kasvatustieteellisellä, yhteiskuntatieteellisellä sekä oikeustieteellisellä alalla, mutta loppujen alojen kohdalla mistään varsinaisista sisämarkkinoista ei voida enää puhua.

Taulukko 11. Oikeustieteellisen alan sisämarkkinat

Yksikkö, josta lähti	Yksikkö, johon siirtyi		
	(1) Helsingin yliopisto	(2) Turun yliopisto	Yhteensä
(2) Turun yliopisto	7		7
(3) Lapin korkeakoulu	5	5	10
Yhteensä	12	5	17

Oikeustieteellisen alan sisämarkkinat käyvät kouluesimerkiksi siitä, kuinka yksikönvaihtajavirrat suuntautuvat statusrakenteen pohjalta kohti sen huippua. Taulukko 11 paljastaa, kuinka Lapin korkeakoulusta lähteneet oikeustieteen opiskelijat päätyvät tasaisesti hierarkian ylemmille tasoille: siis joko Turun tai Helsingin yliopistoon. Turun yliopiston taakseen jättäneet

⁵⁸ Alanvaihtojen tarkastelu korkeakouluittain ei edellä ollut mahdollista, koska ne 693 yksikköä vaihtamatta alalta toiselle siirtynyttä opiskelijaa hajaantuivat pienehköiksi ryhmiksi maamme kaikkiaan kymmeneen monialaiseen korkeakouluun.

puolestaan siirtyvät jäännöksettömästi Helsingin yliopistoon. Helsinkiin oikeustiedettä opiskelemaan päässeet sen sijaan pysyvät visusti tässä alansa arvostetuimmassa yksikössä.⁵⁹ Tapausmäärän pienuuden vuoksi oikeustieteellisen alan sisämarkkinoiden syvälekäyvämpi analysointi ei käy päinsä. Jatkossa keskitytäänkin niihin kolmeen alaan, joiden sisäinen opiskelijaliikenne on kaikkein vilkkainta.

Kuten taulukon 12 pohjalta voidaan todeta, *humanistisen alan* sisämarkkinat eivät pelkisty edellisen "malliesimerkin" täydelliseksi peilikuvaksi. Kuitenkin myös humanistien kentän sisäinen opiskelijavaihto ohjautuu varsin pitkälle oletetunsuuntaisesti. Humanistisiirtyjä tulee tavallisimmin jostakin maakunnissa sijaitsevasta kansankorkeakoulusta - yleensä Joensuun, Jyväskylän tai Turun yliopistosta - ja päättyy todennäköisimmin Helsingin yliopistoon.

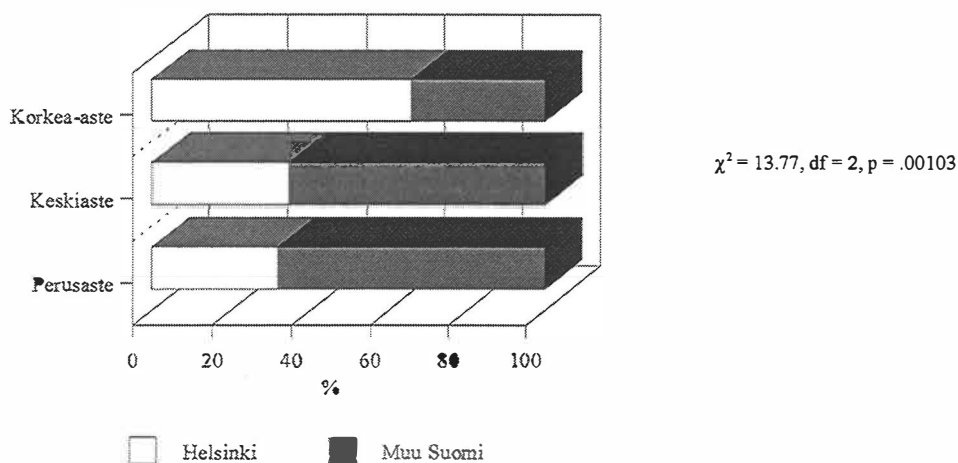
Taulukko 12. *Humanistisen alan sisämarkkinat*

Yksikkö, josta lähti	Yksikkö, johon siirtyi								
	HY	TY	ÅA	TaY	OY	JY	JoY	VaKK	Yhteensä
(1) Helsingin yliopisto		2	1	5	0	3	2	0	13
(2) Turun yliopisto	19		1	5	3	6	0	0	34
(3) Åbo Akademi	5	2		1	0	1	0	0	9
(4) Tampereen yliopisto	11	4	0		1	1	0	1	18
(5) Oulun yliopisto	9	1	0	2		3	1	0	16
(6) Jyväskylän yliopisto	12	5	0	6	2		2	0	27
(7) Joensuun yliopisto	12	8	0	12	7	7		1	47
(8) Vaasan korkeakoulu	1	0	1	0	0	0	0		2
Yhteensä	69	22	3	31	13	21	5	2	166

Seuraavassa tarkastelussa Helsingin yliopistosta muualle lähteneet humanistit unohdetaan ja huomio kiinnitetään niihin siirtyjiin, jotka seurannan alkaessa opiskelivat "provinsiyliopistoissa". Erityisen selkeästi teoriataustaa tukeva jakauma paljastui, kun ristiintau-

⁵⁹ Opintoaloja korkeakouluittain tarkasteltaessa hahmottava statushierarkia on nähtävillä liitteessä 3. Käsillä olevissa tarkasteluissa yksiköiden arvojärjestys alojen sisällä perustuu tähän hierarkiaan. Taulukoissa arvojärjestys käy ilmi sulkuihin kirjoitetuista numeroista.

lukoinnissa taustamuuttujana oli isän koulutusaste. Tällöin enemmän kuin kaksi kolmesta alinta yhteiskuntaluokkaa edustavasta humanistivaihtajasta siirtyi kansankorkeakoulusta toiseen. Heistä ainoastaan vajaa kolmannes kohenteli statusasemiaan merkittävästi siirtymällä maakuntakorkeakoulusta Helsingin yliopistoon. Ylimpään yhteiskuntaluokkaan lukeutuvien kohdalla tilanne osoittautui lähestulkoon päinvastaiseksi. Muuttujien välinen riippuvuus on tilastollisesti merkitsevä. (Kuvio 15.) Sukupuoli ei ollut humanistivaihtajien keskuudessa oletetunlaisessa yhteydessä vaihtojen suuntautumiseen.

Kuvio 15. Alalla pysyen korkeakoulua vaihtaneiden humanistien uuden yksikön sijainti tarkasteltuna isän koulutusasteen mukaan

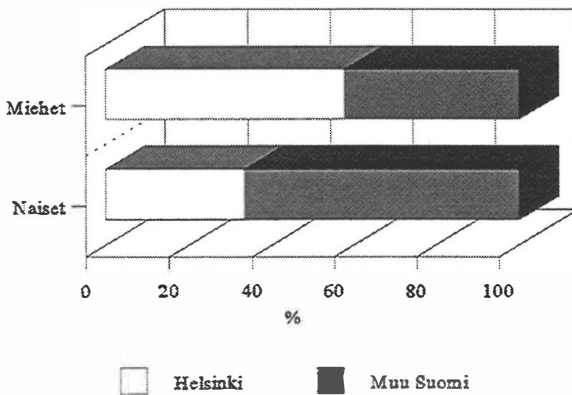
Taulukon 13 mukaan *matemaattis-luonnontieteellisen alan* sisämarkkinat muistuttavat pääpiirteittäin humanistisen alan sisämarkkinoita. Eräitä poikkeuksia lukuun ottamatta enemmistö korkeakoulunsa jättävistä siirtyi luonnontieteellisen alan statusrakenteessa lähtötasonsa yläpuolelle. Vieläkin pelkistetympin voidaan todeta, että opiskelijaliikenteen valtaväylä kulkee periferiasta kohti keskusta: maakunnista Helsinkiin.

Tarkastelussa mukana olleista kulttuuritaustan osoittimista sukupuoli oli tällä kertaa se, joka vaikutti jokseenkin oletetulla tavalla yksikönvaihdon suuntautumiseen. Kyseisen taustamuuttujan mukainen jakauma on esitetty kuviossa 16. Siitä huomataan, että miehet ovat selvästi naisia Helsinki-hakuisempia. Edellisestä ryhmästä liki 58 % siirtyi seurantajaksena maakuntakorkeakouluista pääkaupunkiin: opiskelijarakenteeltaan alansa elitistisimpään opinahjoon. Naisista ainoastaan kolmannes teki vastaavanlaisen vaihdoksen. Muuttujien välistä

riippuvuutta voidaan luonnehtia tilastollisesti lähes tulkoon merkitseväksi.

Taulukko 13. Luonnontieteellisen alan sisämarkkinat

Yksikkö, josta lähti	Yksikkö, johon siirtyi							Yhteensä
	HY	TaY	TY	KuY	JY	OY	JoY	
(1) Helsingin yliopisto		1	2	1	2	3	3	12
(2) Tampereen yliopisto	3		1	0	0	0	0	4
(3) Åbo Akademi	2	0	2	0	0	0	0	4
(4) Turun yliopisto	6	2		0	1	1	1	11
(5) Kuopion yliopisto	2	0	0		3	0	0	5
(6) Jyväskylän yliopisto	3	1	1	0		0	1	6
(7) Oulun yliopisto	7	0	1	2	3		0	13
(8) Joensuun yliopisto	5	1	7	2	5	2		22
Yhteensä	28	5	14	5	14	6	5	77

$$\chi^2 = 3.77, df = 1, p = .05203$$

Kuvio 16. Alalla pysyen korkeakoulua vaihtaneiden luonnontieteilijöiden uuden yksikön sijainti tarkasteltuna sukupuolen mukaan

Diplomi-insinööriksi opiskelevien vaelluskartta on melko lailla identtinen oikeustieteellisen kentän sisälle piirtyneen "ideaalikuva" kanssa. Taulukkoa 14 tarkasteltaessa huoma-

taan, että Lappeenrannan teknillisestä korkeakoulusta ja Oulun yliopiston teknillisestä tiedekunnasta lähtevät tekniikan ylioppilaat päätyvät poikkeuksetta joko Tampereen teknilliseen korkeakouluun tai Teknilliseen korkeakouluun Espooseen. Tampereen teknillisessä korkeakoulussa opintonsa keskeyttäneet taas siirtyvät yhtä poikkeusta lukuun ottamatta Espoon eliittiyksikköön. Nousuväylät piirtyvät selkeinä tarkasteltavalle siirtymäkartalle. Täysin yksisuuntaista liikenne teknillistieteellisen alan huipulla ei kuitenkaan ole, sillä nelisentoista prosenttia alan sisällä yksikköä vaihtaneista on lähtöisin Teknillisestä korkeakoulusta. Näihin tapauksiin ei seuraavassa niiden pienen lukumäärän vuoksi kiinnitetä huomiota. Sen sijaan mielenkiinto kohdistetaan syksyllä 1985 maakuntien yksiköissä opiskelleisiin siirtyjiin.

Analyysi paljasti isän yhteiskunnallisen aseman vaikutuksen oletetun suuntaiseksi. Taustamuuttujan ja selitettävän muuttujan yhteys ei kuitenkaan ole täysin lineaarinen. Seurannan alkaessa maakuntien korkeakouluihin ilmoittautuneista yksikönvaihtajista ylimmän kansanosan perilliset kyllä siirtyvät todennäköisimmin alansa statushuipulle, mutta epätodennäköisimpiä Teknilliseen korkeakouluun menijöitä eivät olekaan alimmassa vaan keskimmaisessä kansankerroksessa kasvaneet.

Taulukko 14. *Diplomi-insinööreiksi opiskelevien yksikönvaihtajien siirtymäkarta*

Yksikkö, josta lähti	Yksikkö, johon siirtyi				
	TKK	TTKK	OY	LTKK	Yhteensä
(1) Teknillinen korkeakoulu		4	4	2	10
(2) Åbo Akademi	1	1	0	0	2
(3) Tampereen teknillinen korkeakoulu	14		0	1	15
(4) Oulun yliopisto	9	11		0	20
(5) Lappeenrannan teknillinen korkeakoulu	15	10	0		25
Yhteensä	39	26	4	3	72

3.3.4.4. Kotilääni ja pääkaupunkiseudun vetovoima

Korkeakoulut rekrytoivat valtaosan opiskelijakunnastaan omilta "vaikutusalueiltaan": tarkemmin sanottuna yksikön sijaintiläänistä ja tämän naapurilääneistä. Sijaintiläänistä kotoisin olevien osuus vaihtelee kunkin korkeakoulun erityispiirteistä riippuen vajaasta kolmanneksesta kolmeen viidesosaan. Osuus on keskimäärin korkein pääkaupunkiseudun yksiköissä. Naapurilääneistä lähtöisin olevien opiskelijoiden osuus on maamme korkeakouluissa kymmenkunta prosenttia. (Antikainen 1980; 1985.) Epäilemättä rekrytointimalli on pääpiirteittäin kuvaillunlainen vielä nykyäänkin, vaikka esimerkiksi aloituspaikoista käytävän kilpailun koveneminen ja korkeakoulujärjestelmän diversifioituessa tapahtuva opetustarjonnan erilaistuminen saattavatkin ulottaa yksiköiden rekrytointialueet niiden vaikutusalueita laajemmiksi.

Kuten sanottu, korkeakoulujen sijainti suhteessa opiskelijan kotipaikkakuntaan on suuntaamassa myös korkeakoulusta toiseen siirtymistä. Tutkimustulosten mukaan erityisen voimakasta tällainen "kotiseurakkaus" näyttää olevan uusmaalaisen keskuudessa (Määttä 1995, 43-44, 84). Seuraavassa luodaan silmäys siihen, millaisena sosiokulttuuristen lähtökohtien yhteys yksikönvaihtajien pääkaupunkihakuisuuteen esittäytyy, kun kotilääni-muuttuja kontrolloidaan. Taustamuuttujista analyysiin otettiin mukaan ainoastaan sosiaalisen taustan osoitin: isän koulutusaste. Muuttuja lienee tutkimuksessa käytetyistä selittäjistä keskeisin. Tarkastelu kohdistuu syksyllä 1985 maakuntien yksiköihin ilmoittautuneiden korkeakoulunvaihtajien valintoihin.

Analyysissä mukana olevien muuttujien keskinäisistä riippuvuuksista tehtiin johtopäätöksiä logit-mallin avulla. Havaintoaineistoon sovitetuista malleista (ks. liite 2, taulukot 33 ja 34) sopivimmaksi osoittautui seuraavanlainen: $\text{logit}(F) = \ln(F_1/F_2) = O + O.A + O.B$ ($L^2 = .91$, $df = 2$, $p = .634$), jossa F_1 on pääkaupunkiseudun korkeakouluihin ja F_2 maakuntien korkeakouluihin siirtyneiden määrä. Jäännökset (residuaalit) olivat itseisarvoltaan poikkeuksetta hyvin pieniä. Hyväksytyn mallin mukaan sekä sosiaalisella taustalla (A) että asuinläänillä (B) on tilastollisesti merkitsevä päävaikutus vaihdon suuntautumiseen (O). Sen sijaan yhdysvaikutusta selittävillä muuttujilla ei selitettävään muuttujaan ole.

Taulukosta 15 voidaan laskea, että maakunnissa syystä tai toisesta seurannan alkaessa opiskelleista uusmaalaisista yksikönvaihtajista lähes 84 % siirtyi pääkaupunkiseudun korkeakouluihin. Muista lääneistä kotoisin olevien siirtyjien kohdalla vastaava luku oli vain noin 39 %. Heistä suurin osa siis jatkoi opintojaan jossakin toisessa maakuntakorkeakoulussa: mahdollisesti heidän kotiläänissään tai sen naapuriläänissä sijaitsevassa korkeakoulussa. Kotipaikkakunnan

sijainnin vaikutus yksikönvaihdon suuntautumiseen on näin ollen kiistaton.

Taulukko 15. *Kotiläänin ja sosiaalisen taustan vaikutus yksikönvaihdon suuntautumiseen maakuntien korkeakouluissa opiskelleiden siirtyjien ryhmässä: sovitettut frekvenssit ja sovitettut suhteelliset frekvenssit (suluissa)*

Kotilääni Isän koulutusaste		Uuden yksikön sijainti		
		Pääkaupunkiseutu	Muu Suomi	Yhteensä
Uudenmaan lääni	Perusaste	17.30 (.79)	4.70 (.21)	22
	Keskiaste	15.51 (.82)	3.49 (.18)	19
	Korkea-aste	24.20 (.90)	2.80 (.10)	27
				68
Muu lääni	Perusaste	34.70 (.32)	74.30 (.68)	109
	Keskiaste	37.49 (.36)	66.51 (.64)	104
	Korkea-aste	40.80 (.52)	37.20 (.48)	78
				291

Sellainen on myös sosiaalisen taustan vaikutus. Taulukosta 15 nähdään edelleen, kuinka pääkaupunkihakuisuus kytkeytyy sekä uusmaalaisten että muualta kotoisin olevien keskuudessa oletetulla tavalla vaihtajien sosiaaliseen taustaan. Uusmaalaisista siirtyjistä opiskelu maakunnissa jäi pääkaupunkiseudulle siirtymistä edeltäväksi välivaiheeksi etenkin korkeasti koulutetun väestönosan perillisille. Alemmista yhteiskuntaluokista lähtöisin olevien yksikönvaihtajien paluumuutto "provinsista" keskukseen ei ollut aivan näin tavallista. Sovitettujen suhteellisten frekvenssien mukaan todennäköisyys päätyä pääkaupunkiseudun korkeakouluihin kasvaa .79:stä .90:een alimmasta ylimpään statusryhmään siirryttäessä. Koulutusurien luokasidonnaisuus käy selkeästi ilmi myös muista lääneistä kotoisin olevien yksikönvaihtajien ryhmässä. Kuten tarkasteltava taulukko paljastaa, vähiten koulutetun kansanosan jälkikasvun todennäköisyys siirtyä korkeakoulua vaihtaessaan maakunnista pääkaupunkiseudulle on ainoastaan .32. Ylimpään statuskerrokseen lukeutuvien siirtyjien ryhmässä vastaava todennäköisyys sen sijaan on .52. Korkeimmin koulutetun kansanosan lapsista kyseisen vaihdon tekee siis yli puolet.

3.3.5. Koulutuksenvaihdon yleiskuva

Siirtymäanalyyseiden tulokset olivat kauttaaltaan kulttuurireproduktioteoriaa tukevia. Huomattavan suuri osa koulutuksenvaihdoista suuntautuu korkeakoulukentän kerrostumarakenteen ala- ja keskiosista kohti rakenteen huippua. Esimerkiksi opintoalahierarkiaan suhteutetussa tarkastelussa siirtymistä noin 57 % osoittautui selkeästi nousujohteiseksi ja ainoastaan vajaat 17 % laskujohteiseksi. Hyvin usein koulutuksesta toiseen siirtyjä siis pääsee käsiksi korkeakoulukentän arvokkaimpiin tutkintopääomiin ja saa sitä kautta mahdollisuuden tavoitella työmarkkinoiden arvostetuimpia asemia.

Todennäköisimmin alan, korkeakoulun tai molempien vaihtaminen tuottaa statusvoittoa sosiaaliselta taustaltaan yläluokkaisille kaupunkilaismiehille. Alkuperäistä heikompiin kilpailuasemiin päätyminen sen sijaan on luonteenomaisempaa lähtökohdiltaan heikommille koulutuksenvaihtajille: pelkistäen ilmaistuna alemmissa kansankerroksissa varttuneille maalaisnaisille. Erityisen selkeinä erot tulivat näkyviin silloin, kun tarkasteltiin opintoalalta toiselle siirtymistä.

Alalta toiselle siirtymisen analyttisempi tarkastelu osoitti, että käytetyin tie korkeakoulukentän muihin osiin kulkee luonnontieteiden kautta. Sosiokulttuuristen lähtökohtiensa puolesta etulyöntiasemassa oleville nuorille luonnontieteelliset opinnot näyttävät monasti olevan eräänlainen insinööriopintoihin tai lääketieteellisiin opintoihin valmentava välivaihe. Jokaisen luonnontieteiden parista toisaalle siirtyvän koulutusura ei kuitenkaan käänny nousuun. Naissukupuoli, maalaistausta ja isän alhainen koulutusaste paljastuivat nytkin laskevalle uralle päätymistä ennakoiviksi tekijöiksi. Samansuuntaisia havaintoja tehtiin myös silloin, kun analyysit kohdistettiin yhteiskuntatieteiden ja humanististen tieteiden parista toisaalle siirtyneisiin alanvaihtajiin.

Kun huomio kiinnitettiin pelkästään korkeakoulua vaihtaneisiin nuoriin, huomattiin, että opiskelijavirta kulkee maakuntien yksiköistä kohti pääkaupunkiseudun yksiköitä. Pääkaupunkiseudun vetovoima kohdistuu voimakkaimpina sosiokulttuuristen lähtökohtiensa puolesta etuoikeutettuihin nuoriin. Sosiaalisen taustan ja pääkaupunkihakuisuuden yhteys säilyi tällaisena silloinkin, kun sitä tarkasteltiin erikseen uusmaalaisten ja muualta kotoisin olevien ryhmissä.

4. KOULUTUSURAN KÄÄNTEET STATUSKAMPPAILUN ILMENTYMINÄ

4.1. Ovatko keskeyttäjät sittenkään häviäjiä?

Edeltävä esitys kenties on piirtänyt keskeyttäjästä kuvan syrjäytyjinä, jotka vääjäämättömästi menettävät asemansa taistelussa yhteiskunnan eri toimintasektoreiden valta-asemista. *Börje Heleniuksen* (1991, 49-52) hätkähdyttävä havainto kuitenkin saattaa hahmotelman outoon valoon: opintonsa keskeyttäneet näyttävät menestyvän työelämässä, palkkatasolla mitattuna, paremmin kuin tutkintonsa suorittaneet.

Keskeyttämisen kannattavuudesta ei kuitenkaan ole syytä tehdä hätköityjä johtopäätöksiä. Huolimatta siitä, että tutkintoa suorittamatta korkeakoulusta työelämään siirtyneet näyttävät onnistuvan taloudellisen pääoman koonnissa, he jäävät auttamatta häviölle kamppailussa kulttuurisesta pääomasta. Tästä kertoo se, että opintonsa keskeyttäneiden sosioekonominen asema jää tutkintonsa suorittaneisiin nähden keskimäärin alhaisemmaksi (Helenius 1991, 33-34). Kaikilla aloilla opintonsa keskeyttäneet eivät edes pääse samoille työmarkkinoille valmistuneiden kanssa. Ovathan professioammatit, kuten esimerkiksi lääkäri tai juristi, ja muodollista pätevyyttä edellyttävät tehtävät julkishallinnossa monopolisoitu alansa korkeakoulututkinnon suorittaneille. Vaikka korkeakouluopintonsa keskeyttäneiden nimittäminen häviäjiksi kuulostaa-kin yliampuvalta, eri kenttien todelliset huippupositiot näyttävät joka tapauksessa luisuvan ilman tutkinnon suomaa muodollista valtuutusta markkinoilla kisailevien ulottumattomiin.⁶⁰

Kuitenkin myös se puoli asiasta on tunnustettava, että keskeyttäjäksi luokittaminen

⁶⁰ Tutkimuksessa esitettiin tuloksiin on muistakin syistä aiheellista suhtautua tietyin varauksin. Raportista ei esimerkiksi ilmene, mitä keskilukuja siinä on käytetty tulojen mittana. Jos kyseessä on keskiarvo, hyvin ansaitseva osajoukko voi helposti antaa ylipositiivisen kuvan keskeyttäneiden ansiotasosta sittenkin suhteellisen pienessä tutkinnottomien ryhmässä. Tutkimuksessa ei myöskään ole vakioitu työuran pituutta. Vaikka työura on ollut keskeyttäneillä lyhyt, on se tutkinnon suorittaneilla ollut vielä lyhyempi, mikä saattaa selittää alhaisempia tuloja. Tämän suuntaisen selityksen puolesta puhuvat jopa tutkimuksen omat tulokset: ero keskeyttäneiden hyväksi on suurempi tarkastelluista tutkimusjoukoista tuoreammassa. Lisäksi, jos tutkintoa suorittamattomiin luetaan mukaan työelämässä keskiasteen tutkinnon turvin toimivat keskeyttäjät, työmarkkinoilla menestymisen kuva muuttuu täysin. (Määttä & Liljander 1992.)

osaltaan palvelee yliopistoyhteisön tiukkoja normeja, joiden mukaan erotellaan jyvät akanoista. Yhteisön etujen mukaista on turvata akateemisen tutkinnon säilyminen tavoittelemisen arvoisena. Arvonkieltäjien - esimerkiksi työelämään tutkinnotta siirtyvien - kohtalona on leimautua epäonnistujiksi. "Opintojen keskeyttäminen" on käsitteenäkin epäilemättä liian ehdoton ja tunnelautunut. Se on merkitykseltään kapea-alainen ja tavoittaa ainoastaan opiskelijan senhetkisen elämäntilanteen. (Helenius 1991, 8.) Akateeminen yhteisö ei enää 1980-luvulla näyttänyt muodostuvan opiskelijoiden elämää ja identiteettiä määrääväksi "keskukseksi". Luonteenomaisempaa tälle opiskelijasukupolvelle sen sijaan oli sukulointi työ- ja opiskelijaelämän välillä. (Aittola 1992, 96-97.) Itse asiassa opiskeluaikainen työssäkäynti on noussut opintojen ja tutkinnonsuorittamisen rinnalle oleelliseksi osaksi opiskelijoiden ammatillista strategiaa (ks. Aaltonen 1992a; 1992b). Jos jotkut eivät työmahdollisuuteen tartuttuaan opintojensa pariin enää palaisikaan, niin on kuitenkin muistettava, että kaikki korkeakoulutukseen kerran seuloutuneet edustavat koulutusjärjestelmässämme tarkkaan valikoitua, kvalifioitunutta ja menestynyttä vähemmistöä.

4.2. Karsiutuminen ja kiipeäminen korkeakoulukentän kerrostumissa

Tässä tutkimuksessa saatujen tulosten mukaan opintojen keskeyttämisriski kasvaa lapsuudenkodin koulutusasteen laskiessa. Tulosta osattiin odottaa. Sen sijaan hivenen yllättäen havaittiin, että miesten keskeyttämisriski on naisten vastaavaa riskiä suurempi. Vaikka useiden eri tutkimusten mukaan akateemiset pelisäännöt jättävätkin naiset miehiä useammin paitsioon korkeakoulukentällä, vaikeudet kohdata yhteisön miehinen kulttuuri eivät kuitenkaan näyttäisi johtavan naisten syrjäytymiseen tämän kentän ulkopuolelle. Odottamaton oli myös tulos, jonka mukaan väestöllisissä ja kulttuurisissa keskuksissa kasvaminen ei edesauta opintojen loppuun saattamista, vaan että se itse asiassa on keskeyttämisriskiä kasvattava tekijä. Opintojen keskeyttämisriski kasvaa sitä mukaa kun riskitekijät kasaantuvat. Näin ollen potentiaalisia keskeyttäjiä ovat nimenomaan miesopiskelijat, jotka ovat varttuneet suurten kaupunkien vähänkoulutetuissa perheissä. (Ks. myös Liljander & Määttä 1994; Liljander 1995.)

Tehtyjä havaintoja voidaan epäilemättä tulkita monin eri tavoin. Kulttuurireproduktiovisessa viitekehyksessä esimerkiksi sosiaalisen taustan vaikutusta koskeva tulos saa seuraavanlaisen selityksen. Mitä korkeammalle kansan syvistä riveistä tuleva nuori koulutuksellisessa

hierarkiassa kohoaa sitä yksipuolisemman ja selektoivamman valtakulttuurin puristuksiin hän joutuu. Korkeakoulukentällä alemmien yhteiskuntaluokkien jälkeläiset kohtaavat kulttuurin, joka on heidän habitukselleen vieras. Vaikeuksia tuottaa erityisesti kentän intellektuaalisen ilmapiirin, teoreettisuudessaan käytännölle vieraiden oppisisältöjen ja opiskelun vapaamuotoisuuden kohtaaminen. Monet alemmista kansankerroksista tulleista nuorista sopeutuvat valtakulttuuriin; osa suoriutuu luvuistaan turvautumalla erilaisiin selviytymisstrategioihin, mutta kaikki eivät tätä kohtaamisesta kuitenkaan kunnialla selvitä.

Vaikka epäedullisista lähtökohdista korkeakoulutukseen edennyt nuori epäilemättä edustaa sosiaaliluokkansa koulutuskelpoisinta ainesta, hän ei kuitenkaan pääomapotentialinsa suhteen ole samalla lähtöviivalla ylempien yhteiskuntaluokkien perillisten kanssa. Alemmien luokkien kasvatit voivat saavuttaa koulutuksellisella kentällä vasta kaikkensa ponnistellen jotakin sellaista, mikä ylempien luokkien perillisille näyttää lankeavan ikään kuin luonnostaan. (Bourdieu & Passeron 1979, 17-19.) Tosin aina hyvä yritysikään ei kulttuuristen edellytysten puuttuessa tuloksia takaa. Tämä johtuu siitä, että vasta usean sukupolven kestänyt symbolisen pääoman omistus - tietynlainen kasvatus, koulutus, tietoisuus ja kaiken tämän ilmeneminen esimerkiksi kielenkäytössä - voi jalostaa yksilöstä eliitin edustajan (Roos 1988, 118).

Syitä nais- ja maalaisopiskelijoiden odotettua parempaan sopeutumiseen ei tässä yhteydessä ole tarkoituksenmukaista pohtia. Tutkimuksessa käytetty aineisto ei anna riittäviä empiirisiä perusteita näiden syiden arvailuun, ja näin ollen selitykset saisivat väistämättä spekulatiivisen luonteen. Seuraavaksi sen sijaan palautetaan mieliin, millaisena sosiaalisen taustan ja keskeyttämisen yhteys esittäytyi korkeakoulukentän eri statuskerroksissa. Suomessa akateemisen hierarkian korkeimpia positioita pitävät hallussaan etenkin pääkaupunkiseudun erityiskorkeakoulut ja niihin sijoittuvat opintoalat. Tasaväkiseen statuskampailuun erityiskorkeakoulujen kanssa kykenee yleiskorkeakouluista ainoastaan Helsingin yliopisto. Sinne sijoittuvista aloista esimerkiksi lääke-, oikeus- ja yhteiskuntatiede omaavat erittäin korkean statusken. Maakuntien yleiskorkeakoulut ja etenkin niiden humanistis-yhteiskuntatieteelliset alat puolestaan sijoittuvat rakenteen pohjakerroksiin. Maakunnissa annettava statusalojenkaan koulutus ei kentän statusrakenteessa sen terävimpään kärkeen yllä.

Sosiaalinen tausta on oletetulla tavalla yhteydessä opintojen keskeyttämiseen nimenomaan statusrakenteen huipulla, mutta jossain määrin myös sen keskiosassa. Siirryttäessä rakenteen pohjakerrokseen sosiaalisen taustan vaikutus osoittautui lähes tulkoon päinvastaiseksi. Toisin sanoen, kotoa peritty kulttuuripääoma muuttui keskeyttämisriskiä pienentävästä tekijästä

sitä kasvattavaksi tekijäksi. (Ks. myös Liljander & Määttä 1994; Liljander 1995; 1996.) Tulos on pääpiirteittäin sellainen kuin odotettiin. Se tukee käsitystä, jonka mukaan kerrostumarakenteessa alas sijoittuvat kentät eivät statuskenttien tavoin uusinna, vaan ensimmäisen polven sivistyneistöä kasvattaessaan tuottavat uudenlaista kulttuuripääomaa (Kuittinen & Minkkinen 1989, 104; Häyrynen ym. 1992b, 101-110).

Korkeakoulukentän opiskelijarakenne ei muotoudu lopulliseksi aloituspaikkojen vuotuisen täytön yhteydessä, vaan rakenteen statuspiirteet saavat osittaisen silauksensa opintojen alettua tapahtuvan jälkikarsinnan seurauksena. Keskeyttämistapausten lisäksi näitä statuspiirteitä ovat terävöittämissä myös korkeakoulukentän sisäiset siirtymät. Kuten useampaankin kertaan on jo todettu, etenkin arvostetuimmista aloituspaikoista käytävän kilpailun kiristyminen on vilkastuttanut korkeakoulukentän sisämarkkinoita. Nykyisessä tilanteessa monen nuoren on lähes ylityspääsemättömän vaikeaa päästä haluamaansa koulutukseen. Monet hakijoista aloittavatkin opintonsa toissijaiseksi katsomassaan koulutuksessa. Läheskään kaikki opiskelijavalinnoissa arvokkainta koulutus pääomaa tuottavien yksiköiden ulkopuolelle jääneet eivät kuitenkaan tyydy tilanteeseen, vaan monet hankkivat alkujaan tavoittelemansa koulutuksellisen statuksen opiskelupaikkaa vaihtamalla. Hyvin usein tämä alun alkaen tavoiteltu koulutuspaikka sijaitsee pääkaupunkiseudulla.⁶¹ Käytetyin tie statusrakenteen huipulle puolestaan kulkee matemaattis-luonnontieteellisten tiedekuntien kautta.⁶²

Usein päätös koulutuksesta toiseen siirtymisestä tehdään vasta opintojen alettua, mutta monesti helposti saavutettavien koulutuspaikkojen kiertotienä käyttäminen on tietoinen strategia hyviin kilpailuasemiin pääsyn varmistamiseksi. Tämä käy ilmi ainakin Laukkasen (1988, 17) kyselytutkimuksesta, joka osoitti suurimman osan vaihdoksista olleen suunnitteilla jo alkuperäiseen koulutukseen kirjoittauduttaessa. Bourdieulaisittain ilmaistuna koulutuksesta toiseen siirtyminen voidaan näin ollen nähdä manööverinä kamppailussa, jossa tavoitellaan koulutus pääoman arvokkaimpia muotoja. Kilpailussa on voittajien lisäksi aina myös häviäjiä, ja osan

⁶¹ Määttä (1995, 43-45) saamien tutkimustulosten mukaan pääkaupunkiseudun korkeakouluihin suuntautuva uudelleen hakeutuminen on noin kaksi kertaa voimakkaampaa kuin niistä muualle maahan suuntautuva hakeutuminen. Kun aloituspaikkoja ei Helsingin seudulla riittävästi tunnu olevan, uusmaalaisten koulutuskysyntä on kohdistunut kasvavassa määrin maakuntien korkeakouluihin. Osa maakunnissa opintonsa aloittavista kuitenkin pyrkii myöhemmin takaisin "keskukseen". Määttä toteaa, - - "että yhteiskunnallinen dynamiikka on toiminut tai toimii yksilötasolla ehkä edelleenkin joitakin toteutetun korkeakoululaitoksen alueellisen laajenemisen tavoitteita vastaan" (s. 44).

⁶² Jyväskylän yliopistossa on opetusministeriön ja avoimen yliopiston yhteisprojektina aloitettu kokeilu, jonka yhtenä tavoitteena on vähentää matemaattis-luonnontieteellisen tiedekunnan kautta kulkevaa opiskelijaliikennettä kanavoimalla muihin opintoihin tähtäävät hakijat avoimen korkeakouluopetuksen piiriin (Matemaattis-luonnontieteellisten oppiaineiden ... 1995; Pilotitihanke matemaattis-luonnontieteellisen alan ... 1996).

siirtyjistä vaihdos johtaakin statustappioiden tielle.

Koulutuksesta toiseen siirtyminen pidentää usein opiskeluaikaa lykäten samalla elämäntilanteen normalisoitumisen tuonemmaksi. Vaikeuksia voi tulla myös opintojen loppuvaiheen rahoittamisessa. Usein koulutuksenvaihto on ennalta suunniteltu ja edellyttää siten tietoista riskinottoa. On täysin mahdollista, etteivät alkuperäiset toiveet koskaan toteudu ja jo tehdyt ajalliset ja taloudelliset uhraukset osoittautuvat turhiksi. Menestyäkseen koulutuksellisesta pääomasta käytävässä kamppailussa opiskelijan on myös tiedettävä, mitkä osakentät arvokkainta pääomaa tuottavat. Tämän vuoksi oletettiin, että yhteiskunnallisen eliitin perilliset, ja heistä etenkin miehet, muita koulutus- ja statustietoisempina osaavat sekä riskinottoalttiimpina uskaltavat käyttää korkeakoulukentän kerrostumarakennetta pääomapotentiaalinsa kasvattamiseen. Statustappioiden puolestaan odotettiin olevan todennäköisimmin heikoimmista lähtökohdista tulevien kohtalona. Heillä uskotaan olevan muita enemmän vaikeuksia sopeutua eliittiä tuottavien kenttien valtakulttuuriin, mikä voi johtaa heidät hakeutumaan habitukselleen paremmin sopivaan koulutukseen.

Tutkimus osoitti, että korkeakoulukentän statusrakenteen alemmista osista sen ylempiin osiin suuntautuvia vaihtoja tehdään laskujohteisia vaihtoja selvästi enemmän. Tulosten mukaan vaihtajien sosiokulttuurinen tausta on yhteydessä vaihtojen suuntautumiseen. Todennäköisimmin koulutuksenvaihtajista nousureiteille päätyvät lähtökohtiensa puolesta hyvässä asemassa olevat: suurissa kaupungeissa varttuneet, sosiaaliselta taustaltaan yläluokkaiset miehet. Tappiollisen vaihdon tekeminen puolestaan on tavallisempaa lähtökohdiltaan heikompien siirtyjien keskuudessa: useasti nimenomaan taustaltaan alimpaan yhteiskuntaluokkaan lukeutuvien maalaisnaisten ryhmässä. Sosiaalisen taustan vaikutus säilyi kuvailunlaisena silloinkin, kun kotilääni-muuttuja vakioitiin. Pääkaupunkiseudulla sijaitsevat statusyksiköt vetivät puoleensa ylemmistä kansankeroksista tulevia koulutuksenvaihtajia riippumatta siitä, tarkasteltiin yhteyttä uusmaalaisien vai muista lääneistä kotoisin olevien ryhmässä.

Opiskelijaliikkuvuutta ja opintojen keskeytymistä on helppo selittää pedagogisessa kontekstissa turvautuen oletukseen opetuksen laadun vaikutuksesta. Tällaiset selitykset tuskin kattavat ongelma-aluetta kokonaisuudessaan. Nyt esitellyt tulokset osoittavat, että ongelma-aluetta on mahdollista tarkastella myös kulttuurireproduktiivisessa käsitevalossa. Bourdieulaisella ajattelulla näyttäisi siis olevan selitysvoimaa myös Suomessa. Meillä yhteiskuntaluokkien elämäntapaerot eivät ole yhtä silmiinpistäviä kuin eurooppalaisissa kulttuurikeskuksissa. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että Suomi olisi luokaton yhteiskunta vailla luokkaspesifejä habituk-

sia. Myöskään meidän koulutusjärjestelmämme ei ole samalla lailla eriytynyt kuin vastaava järjestelmä esimerkiksi Ranskassa tai vaikkapa Englannissa. Kuitenkin myös suomalainen - ensikatsomalta varsin yhtenäiseltä näyttävä - korkeakoulujärjestelmä kätkee sisäänsä hierarkkisen rakenteen, jonka ylimmät tasot näyttävät palvelevan ylempien yhteiskuntaryhmien erottautumisyrittämiä. Instituution tietyt osat ovat korkeakouluverkoston laajentuessa muodostuneet valtaeliitin perillisten kouliintumiskanaviksi, joille yritetään tunkeutua vaikka kiertoteitä käyttämällä ja joissa parempiosaisten asema turvataan piilevien selektiomekanismien turvin.

4.3. Korkeakoulupolitiikan muutoksen tasa-arvovaikutukset

Kuten raportin alkuosassa korostettiin, koulutuspolitiikassa tasa-arvoon tähtäävät tavoitteet ovat siirtyneet taka-alalle ja etusijan ovat saaneet tehokkuusvaateet. Sekä yksilöitä että yksiköitä painotetaan toimimaan tehokkaammin niin taloudellisten pakotteiden kuin palkkioidenkin avulla. Kilpailu koulutuksellisella kentällä kovenee. Toiset kestävät kovenevassa kisassa; jotkut mitä ilmeisimmin joutuvat luovuttamaan.

Korkeakoulujen opiskelijakunnan tasa-arvoistumista tai ehkä paremminkin elitisoitumista koskevat tutkimustulokset ovat olleet ristiriitaisia (ks. esim. Isoaho ym. 1990; Nevala 1991; Määttä 1992). Varmaa sen sijaan on, että laajamittaisen koulutuskasvun aikojen jäädessä taakse ja koulutusoptimismin vähintäänkin horjuessa tulevaisuuden näkymät eivät tasa-arvoistumiskehityksen kannalta kovinkaan lohdullisia ole.

Yhtäältä korkeakoulujen tarjoamien aloituspaikkojen määrä suhteessa niiden kysyntään vähenee koko ajan. Kilpailu kiristyy, minkä on havaittu suosivan ylemmistä yhteiskuntaluokista korkeakoulutukseen hakeutuvia. Toisaalta epävarmuus yliopistoissa hankittavan koulutuspääoman tulevasta käyttöarvosta lisääntyy jatkuvasti. Yhä useampien akateemisesti koulutettujen on jatkossa tyydyttävä koulutustasoaan alempiin työtehtäviin. Tämä taas pitkällä tähtäimellä hillitsee korkeakoulutukseen hakeutumista. Hahmottumassa olevasta ammattikorkeakoulujärjestelmästä saattaakin olla muodostumassa hukkainvestointeja pelkääville varteenotettavan kouluttautumismuutos (Ahola 1995, 158-160; Ahola & Nurmi 1995). Tosin kiinnostus korkeakoulutusta kohtaan ei varmaankaan laimene tasaisesti kaikkien yhteiskuntaryhmien keskuudessa. Onhan luottamus koulutuksen voimaan horjumattominta nimenomaan luokkarakenteen yläosissa. Eri toimintaympäristöissä vähiten pääomapotentiaalia kasanneiden hakeutu-

miskynnystä on mitä ilmeisimmin nostamassa myös toteutettu opintotukiudistus. Vanha järjestelmä tasoitti heikoista taustoista tulleiden tietä korkeakoulukentälle. Uusi järjestelmä sen sijaan saattaa arveluttaa niitä ylioppilaita, joilla ei ole varallisuutta eikä mahdollisuuksia saada tukea omaisiltaan. Epäilemättä hakeutumishaluja niin ikään hillitsee sitkeästi elinvoimansa säilyttänyt keskustelu lukukausimaksuista. (Ahola ym. 1991, 59-66; Kivinen & Rinne 1992; Silvennoinen & Helo 1993; Ahola 1995, 158-160.)

Koulutusoptimismin romahtaminen ei välttämättä näy pelkästään korkeakoulutukseen hakeutumisen elitistisenä vinoutumisena. Opintotukiudistuksen myötä vähempiosaisten mahdollisuudet saattaa opintonsa päätökseen ovat voineet ratkaisevasti huonontua (ks. esim. Reuterberg 1983). Kun opintoraha ei elämiseen riitä, pankin riskiluottoon ei uskalleta turvautua, vanhemmilla ei taloudelliseen tukeen ole varaa, työtä ei ole tarjolla tai kun opintojen pitkittyminen on aiheuttamassa taloudellisen perusturvan ulkopuolelle jäämisen, keinoja opintojen jatkamiseksi ei ehkä enää yksinkertaisesti ole olemassa. Monet luvuissaan jo hyvinkin pitkälle ehtineet voivat siten olla pakotettuja luovuttamaan. Elättääkseen itsensä vähävaraisimmilla opiskelijoilla ei työttömyysturvan menettämisen pelossa kenties ole muuta mahdollisuutta, kuin todistettavasti keskeyttää opintonsa.

Koveneva kilpailu työmarkkinoilla kasvattaa mitä ilmeisimmin nimenomaan vaatimattomista sosiokulttuurisista lähtökohdista opintonsa aloittaneiden karsiutumiseriskiä. Huolestuneisuus akateemisesta työttömyydestä lienee yleisempää sosiokulttuurisesti vähempiosaisten opiskelijoiden keskuudessa. Opiskelijat, jotka eivät kodinperintönä ole oppineet näkemään korkeakoulututkintoa ja akateemista ammattia itsestäänselvyytenä, saattavat ajallisten ja taloudellisten hukkainvestointien pelossa olla kaikkein todennäköisimpiä keskeyttäjiä.

Koska koulutukselliseen tasa-arvoon ei näytä yksinkertaisesti enää olevan varaa, voi opiskelijakunnan rakenne alkaa tämän seurauksena ratkaisevasti elitisoitua. Samalla yksilotteistuu myös osakenttien valtakulttuuri. Näin saattaa tapahtua etenkin akateemisen koulutushierarkian ylätasolla. Kitka kentän erilaisten kulttuurien välillä kasvaa, mikä taas entisestään vaikeuttaa heikoimmista lähtökohdista ponnistavien sopeutumista akateemiseen yhteisöön. Kulttuureiden vastakkainasettelua saattaa niin ikään kärjistää ilmaston muuttuminen tiivistähtisiä opintoja suosivaksi. Ilmastonvaihdos vaikuttaa erilaisiin opiskelijoihin eri tavoin. Itse asiassa joihinkin sillä ei ole mitään vaikutusta: monilla on niin taloudellisen kuin kulttuurisenkin pääoman puolesta varaa jatkaa opiskeluaan entiseen tapaan. Kuitenkin on myös niitä, jotka esimerkiksi taloudellisen ahdingon tai intellektuaalisia arvoja vieroksuvan habituksensa pakottamina

pyrkivät suoriutumaan opinnoistaan mahdollisimman nopeasti. He menettävät mahdollisuutensa vastata akateemisen arjen piileviin vaateisiin, mikä on omiaan lisäämään syrjäytymisriskiä.

Nyt hahmoteltu kuva opintojen keskeyttämisestä saattaa parhailtaan olla muuttumassa. Tähän on syynä uusi alemman korkeakoulututkinnon mahdollistava tutkintojärjestelmä. Uudistuksen seurauksena opintojen totaalikeskeyttäminen oletettavasti vähenee. Monet vanhan järjestelmän aikana opintonsa syystä tai toisesta keskeyttäneistä olisivat epäilemättä jatkaneet alempaan tutkintoon asti, mikäli siihen olisi ollut mahdollisuus. Tästä huolimatta tutkintopääoma voi jatkossakin jakautua epätasaisesti eri opiskelijaryhmien kesken. Työmarkkinoille ja jatkokoulutukseen siirtymisen mahdollistavasta alemmasta tutkinnosta saattaa tulla heikompiosaisen suosima tutkintotyyppi. Maisterin tutkinnossa sen sijaan on aineksia parempiosaisen perustutkinnoksi.

Paitsi toiminnan tehostamiseen muuttunut korkeakoulupolitiikka tähtää nykyään yhtenäistämisen sijasta korkeakoulutuksen erilaistumiseen, profiloitumiseen. Perustellusti voidaan kuitenkin kysyä, onko maamme korkeakoululaitos tähänkään asti ollut kovin yhtenäinen (ks. esim. Kivinen & Rinne 1993). Huolimatta siitä, että meillä järjestelmää pyrittiin pitkään homogenisoimaan takaamalla korkeakouluille yhtäläiset voimavarat, ne poikkeavat toisistaan esimerkiksi arvostuksen ja opiskelijakunnan ominaisuuksien puolesta edellä kuvatulla tavalla. Mikäli piileviä eroja ei tulosohjauksessa oteta huomioon, voi seurauksena olla akateemisen kentän sisällä jo olemassa olevan statusrakenteen tukevoituminen.⁶³ Differentiaatio ei siis näyt-täisikään tapahtuvan pelkästään erikoistumisena, vaan myös hierarkisoitumisena.

Saatujen tulosten mukaan statustietoisimmalla (toisin sanoen aikaisemmissa toimintaympäristöissään eniten sosiokulttuurista pääomaa koonneella ja usein myös kulttuurisilta oppimisedellytyksiltään parhaalla) aineksella on taipumus hakeutua yhteiskunnalliselta painoarvoltaan huomattavimmille osakentille. Pelkistäen ilmaistuna tämä tarkoittaa sitä, että koulutuskelpoisimmat siirtyvät suuntaavat kulkunsa maakuntien korkeakouluista pääkaupunkiseudun korkeakouluihin. Jos jotkut koulutusyksiköt ovat jo alkujaan tavoitellumpia kuin toiset, voidaan olettaa, että koulutuspolitiikan uusien linjausten myötä tämän kaltainen opiskelijavirta voimistuu entisestään. Vaikka opiskelijavalinnoissa ensimmäistä opiskelupaikkaansa hakevia onkin alettu

⁶³ Jo jonkin aikaa opetusta antavia yksiköitä on meilläkin laitettu paremmuusjärjestykseen erilaisten tulososoittimien avulla. Näyttää kuitenkin siltä, että nykyinen arviointijärjestelmä palkitsee koulutuslaitoksia paremminkin sisään otetun opiskelijakunnan kuin opetuksen laadukkuudesta: monasti pelkästään sisäänottojen suuruudesta. (Gray 1993; Määttä & Liljander 1993a; 1993b.) Ongelmaan olisi syytä kiinnittää huomiota etenkin nyt, kun korkeakoulujen perusrahoituksen jakokriteereitä ollaan radikaalisti muuttamassa. Suunnitelmien mukaan rahoitus kytketään siihen, kuinka paljon tutkintoja yksiköt sitoutuvat tuottamaan.

suosia jo opiskelupaikka hallussaan pitävien kustannuksella, korkeakoulupolitiikan yhtenä tavoitteena näyttää kuitenkin olevan opiskelijaliikkuvuuden esteiden purkaminen (ks. esim. Ahonen 1994; Halonen 1994; Helenius 1994).

Korkeakoulukentän kerrostumarakenteen voidaan siis yhtäältä olettaa vaikuttavan kentällä toimivien valintoihin, toisaalta toteutuneiden valintojen vaikutuksesta kenttä hahmottuu jatkuvasti uudelleen. Muutokset kentän perusrakenteissa ja pelisäännöissä (esimerkiksi tutkintorakenteen uusiminen⁶⁴ tai vapaan liikkuvuuden mahdollistaminen) vaikuttavat kentällä toimivien ratkaisuihin. Tehokkuuteen ja erilaistumiseen tähtäävä korkeakoulupolitiikka voi näin ollen johtaa kehityskulkuun, jossa arvostetut ja resursoidut kentät elitisoituvat ja kultivoituvat entisestään rakenteen pohjakerrosten köyhtyessä ja kansanomaistuuessa. Hierarkian tyvipään kentistä voi näin tulla yhä selkeämmin astinlautoja, joilta statustietoisimmat nuoret tarvittaessa ponnistavat kohti "huippuyksikön" maineen saavuttaneita opinahjoja.

Lopuksi on aiheellista miettiä vielä sitä, paisutellaanko tutkimuksessa vertailtavien ryhmien väliltä löytyneitä - joskus hyvinkin pieniä - eroja. Tätä pohdittaessa on syytä muistaa, että vielä 1980-luvun loppupuolella oli maassamme vallalla voimakas koulutusoptimismi; elettiin aikaa ennen taloudellista taantumaa. Tuolloin taloudellisilla tekijöillä ei koettu olevan ainakaan kovin suurta vaikutusta koulutusuran käänteisiin (Ahola 1989; Silvennoinen 1988, 83-86; Kalliosalmi ym 1990, 10-12). Nyt tilanne voi olla jo toinen tai ainakin muuttumassa. Opiskelijakunnan rakenne saattaa olla elitisoitumassa, korkeakoulukentän statusprofiili terävöitymässä, kentän sisämarkkinat vilkastumassa, akateeminen elämäntapa yksiulotteistumassa ja alempien kansankerrosten jälkikasvun syrjäytyminen kenties yleistymässä. Tämän vuoksi kulttuurireproduktioteorian sovellettavuus suomalaisiinkin olosuhteisiin voi olla lisääntymässä. Näin saattaa tapahtua etenkin siinä tapauksessa, jos koulutuksellinen tasa-arvo jatkossakin jää tavoitteeksi, joka koulutuspoliittisissa linjanvedoissa mainitaan korkeintaan sivulauseissa.

⁶⁴ Uusi tutkintojärjestelmä voi osaltaan olla uusintamassa korkeakoulukentän pääomakasautumia. Jos tietyistä yksiköistä tulee muita suosittumia jatko-opiskelupaikkoja maistereiksi aikoville, on mahdollista, että jotkut toiset koulutusyksiköt leimautuvat vain alempaa tutkintoa tuottaviksi.

LÄHTEET

- Aaltonen, K. 1992a. Korkeakouluopiskelijoiden työssäkäynti ammatillisena strategiana. Helsingin yliopisto. Sosiaalipolitiikan lisensiaatintutkimus.
- Aaltonen, K. 1992b. Opiskelua ja ansiotyötä. Helsingin yliopisto. Opintoasiain julkaisuja 6.
- Ahola, S. 1989. Oppilasvirtojen kasaantuminen ja korkeakoulutukseen valikoituminen. Teoksessa O. Kivinen & R. Rinne (toim.) Korkeakoulutus tutkimuskenttänä. Turun yliopisto. Koulutussosiologian tutkimusyksikön tutkimusraportteja 1, 121-143.
- Ahola, S. 1992. Higher education as a field. Teoksessa P. Hakkarainen, H. Jalkanen & P. Määttä (toim.) Current visions and analyses on Finnish higher education system. University of Jyväskylä. Institute for Educational Research. Publication series B. Theory into practice 75, 44-56.
- Ahola, S. 1995. Eliitin yliopistosta massojen korkeakoulutukseen. Korkeakoulutuksen muuttuva asema yhteiskunnallisen valikoinnin järjestelmänä. Turun yliopisto. Koulutussosiologian tutkimuskeskuksen raportteja 30.
- Ahola, S. & Nurmi, J. 1995. Kilpahaku korkeakoulutukseen. Turun yliopisto. Koulutussosiologian tutkimuskeskuksen raportteja 31.
- Ahola, S., Kivinen, O. & Rinne, R. 1991. Koulutuksesta työelämään. Turun yliopisto. Koulutussosiologian tutkimusyksikön tutkimusraportteja 7.
- Ahonen, E. 1994. Koulutussetelit korkeakouluissa. Opiskelijan asema korkeakoulujen rahoituksessa. Helsinki: Opetusministeriö. Korkeakoulu- ja tiedeosasto. Koulutus- ja tiedepolitiikan linjan julkaisusarja 17.
- Aittola, T. 1986. Kasvatussosiologiset paradigmat kasvatuksen tutkimuksessa. *Kasvatus* 17 (2), 89-96.
- Aittola, T. 1990. The life stages of university students, student cultures and the hidden curriculum of the university. Teoksessa M.V. Volanen & H. Jalkanen (toim.) Youth, education and youth culture. University of Jyväskylä. Institute for Educational Research. Publication series B. Theory into practice 40, 71-83.
- Aittola, T. 1992. Uuden opiskelijatyypin synty. Jyväskylän yliopisto. *Jyväskylä studies in education, psychology and social research* 91.
- Aittola, H. & Aittola, T. 1985. Yliopisto-opiskelun mielekkyyden kokeminen ja opiskelijoiden elämämaailman perusrakenteet. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteiden tutkimuslaitoksen julkaisuja 359.
- Aittola, H. & Aittola, T. 1986. Yliopisto-opiskelu ja opiskelijoiden elämänvaiheet. *Kasvatus* 17 (6), 433-441.
- Aittola, H. & Aittola, T. 1988. Yliopisto-opiskelu elämänvaiheena ja opiskelun mielekkyys. Teoksessa T. Aittola (toim.) Korkeakouluopiskelu elämänvaiheena ja opintojen kulku. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteiden tutkimuslaitoksen julkaisusarja B. Teoriaa ja käytäntöä 30, 49-63.
- Aittola, T. & Poikkeus, A-M. 1987. Opiskelijakulttuuria etsimässä. *Kulttuuritutkimus* 4 (3), 11-24.
- Alapuro, R. 1988. Suomalainen Bourdieu ja Musta leski. *Sosiologia* 25 (1), 3-7.
- Althusser, L. 1984. Ideologiset valtiokoneistot. Tampere: Vastapaino.
- Anderson, K. L. 1988. The impact of colleges and the involvement of male and female students. *Sociology of Education* 61 (3), 160-177.
- Andersson, J. O., Hautamäki, A., Jallinoja, R., Niiniluoto, I. & Uusitalo, H. 1993. Hyvinvointivaltio ristiaallokossa. Porvoo: WSOY.
- Antikainen, A. 1984. Opetussuunnitelma sosiologian tutkimuskohteena. *Sosiologia* 21 (3), 203-210.
- Antikainen, A. 1985. University development, social change and regional policy. Teoksessa R. Mäkinen, M. Panhelainen & M. Parjanen (toim.) Recent Finnish research on higher education. University of Jyväskylä. Reports from the Institute for Educational Research 364, 3-23.
- Antikainen, A. & Jolkkonen, A. 1988. Sivistyneistöä vai teknokraatteja? Tampereen yliopisto. Kasvatustieteen laitoksen tutkimusraportteja A 43.
- Apple, M. 1979. Ideology and curriculum. London: Routledge & Kegan Paul.
- Becher, T. 1989. Academic tribes and territories. Milton Keynes: Open University Press.

- Bergenhengouwen, G. 1987. Hidden curriculum in the university. *Higher Education* 16 (5), 535-543.
- Bernstein, B. 1977. *Class, codes and controll III*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Bode, C. 1990. Qualification und Selection in Schule und Hochschule. Teoksessa U. Teichler (toim.) *Das Hochschulwesen in der Bundesrepublik Deutschland*. Weinheim: Deutscher Studies Verlag, 25-39.
- Bourdieu, P. 1974. The School as a conservative force: scholastic and cultural inequalities. Teoksessa J. Egglestone (toim.) *Contemporary research in the sociology of education*. London: Methuen, 32-46.
- Bourdieu, P. 1983. Bourdieun haastattelu. J. P. Roos, J. Heilbron & B. Maso. *Sociologia* 20 (4), 319-329.
- Bourdieu, P. 1984a. Vad det vill säga att tala. Det språkliga utbytets ekonomi. Teoksessa D. Broady & U. Lundgren (toim.) *Skeptron 1. Symposion* Bokförlag: Stockholm, 27-59.
- Bourdieu, P. 1984b. *Distinction*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Bourdieu, P. 1985. *Sosiologian kysymyksiä*. Tampere: Vastapaino.
- Bourdieu, P. 1986. Forms of capital. Teoksessa J. G. Richardson (toim.) *Handbook of theory and research for the sociology of education*. New York: Greenwood Press, 241-258.
- Bourdieu, P. 1988. *Homo academicus*. Oxford: Polity Press.
- Bourdieu, P. 1989. *La noblesse d'état: Grandes Ecoles et esprit de corps*. Paris: Editions de Minuit. Teosta arvioitu kirjoituksessa M. Sabour, 1989. Valtion ylimystö: kulttuuripääoma ja symbolinen väkivalta. *Sociologia* 26 (3), 244-247.
- Bourdieu, P. 1990. *The logic of practice*. Stanford: University Press.
- Bourdieu, P. & Passeron, J-C. 1977. *Reproduction in education, society and culture*. London: Sage.
- Bourdieu, P. & Passeron, J-C. 1979. *The inheritors*. Chicago: University of Chicago Press.
- Bourdieu, P. & Wacquant, L. J. D. 1995. *Refleksiiviseen sosiologiaan*. Joensuu: Joensuu University Press.
- Bowles, S. & Gintis, H. 1976. *Schooling in capitalist America*. New York: Basic Books.
- Broady, D. 1984. Agent till subjekt. Teoksessa D. Broady & U. Lundgren (toim.) *Skeptron 1. Symposion* Bokförlag: Stockholm, 60-68.
- Broady, D. 1986. *Piilo-opetus suunnitelma*. Tampere: Vastapaino.
- Broady, D. 1988. *Högskolefältet i Sverige, Jean-Paul Benzécri och korrespondensanalysen*. Stockholm: UHÅ/FoU. Arbetsrapport 4.
- Broady, D. 1990. *Sociologi och epistemologi. Om Pierre Bourdieus författarskap och den historiska epistemologin*. Stockholm: HLS Förlag.
- Clark, B. R. 1983. *The higher education system. Academic organization in cross-national perspective*. Berkeley: University of California Press.
- Coleman, J. & Husén, T. 1985. *Becoming adult in a changing society*. Paris: OECD. Centre for Educational Research and Innovation.
- Dahrendorf, R. 1975. The educational class. Teoksessa P. Seabury (toim.) *Universities in the Western world*. New York: Free Press, 47-57.
- Delamont, S. 1992. Can a woman be an intellectual? Can an intellectual be a woman? Teoksessa N. Kauppi & P. Sulkunen (toim.) *Vanguards of modernity. Society, intellectuals, and the university*. University of Jyväskylä. Publications of the Research Unit for Contemporary Culture 32, 129-145.
- DiMaggio, P. 1982. Cultural capital and school success: the impact of status culture participation on the grades of U.S. high school students. *American Sociological Review* 47 (2), 189-201.
- Durkheim, E. 1956. *Education and sociology*. New York: Free Press.
- Engeström, Y. 1970. *Koulutus luokkayhteiskunnassa*. Jyväskylä: Gummerus.
- Eskola, A. 1975. *Sosiologian tutkimusmenetelmät II*. Helsinki: WSOY.
- Foucault, M. 1980. *Tarkkailla ja rangaista*. Helsinki: Otava.
- Fritzell, C. 1987. On the concept of relative autonomy in educational theory. *British Journal of Sociology of Education* 8 (1), 23-35.
- Geipel, R. 1990. *Internationale Hochschulvergleiche. Erfahrungen und Probleme. Beiträge zur Hochschulforschung* 1/2, 5-12.
- Gordon, L. 1984. Paul Willis - education, cultural production and social reproduction. *British Journal of Sociology of Education* 5 (2), 105-115.

- Gray, J. 1993. Koulujen arviointi ja tulosten parantaminen: tuoreita kokemuksia Britanniasta. Opetusalan tulosfoorumi '93. Helsinki 9.11.1993.
- Gronow, J. 1990. Mitä on hyvä maku. *Sosiologia* 27 (2), 95-107.
- Hakamäki, H. 1989. Humanistisen tiedekunnan opiskelijoiden opintojen tavoitteet ja integroituminen yliopistoyhteisöön. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteen pro gradu -työ.
- Halonen, M. 1994. Opinto-oikeus, liikkuvuus, koulutuspaikkojen käyttö ja ympärivuotinen opiskelu. Helsinki: Opetusministeriö. Korkeakoulu- ja tiedeosasto. Koulutus- ja tiedepolitiikan linjan julkaisusarja 19.
- Harker, R. 1984. On reproduction, habitus and education. *British Journal of Sociology of Education* 5 (2), 117-127.
- Helenius, B. 1991. Korkeakouluopintonsa keskeyttäneiden sijoittuminen. Helsinki: Opetusministeriö. Korkeakouluneuvoston julkaisuja 4.
- Helenius, B. 1994. Opiskelua yli korkeakoulurajojen. Helsinki: Opetusministeriö. Korkeakouluneuvoston julkaisuja 1.
- Hellman, H. 1985. Tietyt asiat erottavat sinut joukosta. Arkipäivän aapistotuudet Pierre Bourdieuun ja J.P. Roosin sosiologisessa käsittevallossa. *Helsingin Sanomat* 25.8.1985.
- Helo, T. & Uusitalo, R. 1995. Kannattaako korkeakoulutus? Kustannus-hyöty -analyttinen arvio korkeakoulutusinvestointien tuotosta Suomessa 1975 - 1990. Turun yliopisto. Koulutussosiologian tutkimuskeskuksen raportteja 24.
- Hermunen, H. 1984. Oppilaiden sosiaalinen tausta 1980. Helsinki: Tilastokeskus. Tutkimuksia 111.
- Hermunen, H. 1985. Korkeakouluissa syyslukukaudella 1975 opiskelun aloittaneiden opintojen kulku syyslukukauteen 1983 mennessä. Helsinki: Opetusministeriö. Korkeakoulu- ja tiedeosaston julkaisusarja 63.
- Hermunen, H. 1987a. Vuosina 1975 ja 1977 korkeakouluopiskelun aloittaneiden opintojen kulku. Helsinki: Opetusministeriö. Korkeakouluneuvosto.
- Hermunen, H. 1987b. Korkeakouluopintojen kulku vuosien 1975, 1977, 1979 ja 1981 aloitusryhmissä. Helsinki: Opetusministeriö. Korkeakouluneuvoston julkaisuja 1.
- Hermunen, H. 1988. Korkeakouluopintojen kulku vuosien 1981 ja 1983 aloitusryhmissä verrattuna vuosien 1975, 1977 ja 1979 aloitusryhmiin. Helsinki: Opetusministeriö. Korkeakouluneuvoston julkaisuja 14.
- Hermunen, H. 1991. Perustutkintojen suorittamisajat vuonna 1989. Opiskelijoiden työssäkäynti vuonna 1988. Moninkertainen korkeakouluopiskelu (liite). Helsinki: Opetusministeriö. Korkeakouluneuvoston julkaisuja 2.
- Hicks, E. K. 1993. Policy strategies for the career development of women at European universities. *Higher Education in Europe XVIII* (4), 3-16.
- Hosmer, D. W. & Lemeshow, S. 1989. *Applied logistic regression*. New York: John Wiley & Sons.
- Huber, L. 1990. Disciplinary cultures and social reproduction. *European Journal of Education* 25 (3), 241-161.
- Husén, T. 1987. Higher education and social stratification: an international comparative study. Unesco: Paris. *Fundamentals of Educational Planning* 34.
- Hyvärinen, L., Lasonen, J. & Pöppönen, T. 1995. Naiset ensin - vaikka tilastojen huipulle? *Tiedonjyvä* 30 (14), 4-6.
- Härnqvist, K. 1988. General education, vocational training, and further education. *Higher Education in Europe XIII* (1-2), 32-42.
- Härnqvist, K. & Svensson, A. 1980. Den sociala selektionen till gymnasiestadiet. En jämförelse mellan fyra årskullar. *Statens offentliga utredningar* 30.
- Häyrynen, Y-P. 1983. Luovuus, minäkäsitys ja suorituskulttuuri. *Psykologia* 18 (1), 17-22.
- Häyrynen, Y-P., Perho, H., Silvonen, J. & Kuittinen, M. 1992a. Kaksi opiskelijapolvea, kaksi kulttuuria. Joensuun yliopisto. Yhteiskuntatieteiden tiedekunta. *Psykologian tutkimuksia* 13.
- Häyrynen, Y-P., Perho, H., Kuittinen, M. & Silvonen, J. 1992b. Ilmapiirit, kentät ja kulttuurit. Suomen korkeakoulutus 1973-1989. Joensuun yliopisto. Yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja 15.

- Högskolan 1980-84. Linjeavbrott och studieuppehåll bland nybörjare 1980. Resultat från två enkätundersökningar våren respektive hösten 1984, 1986. Statistiska centralbyrån. Statistiska meddelanden U 24 SM 8601.
- Hölttä, S. & Pulliainen, K. 1993. Lukuvuosimaksut ja voucherit korkeakoulujen rahoitukseen. *Korkeakoulutieto* 20 (2), 19-23.
- Isoaho, H., Kivinen, O. & Rinne, R. 1990. Nuorten koulutus ja kotitausta. Helsinki: Tilastokeskus. Tutkimuksia 171.
- Jackson, P. 1968. *Life in classrooms*. New York: Holt, Rinehart & Winston.
- Janne, H. 1987. Sociological reflections on the nature of and the debate about the links between secondary and tertiary education. *Higher Education in Europe XII* (2), 20-32.
- Jolkkonen, A. 1985. Korkeakoululaitoksen tehtävien muutos ja suomalaisen korkeakoulumallin muotoutuminen. Teoksessa L. Lestinen (toim.) *Tieteellisen koulutuksen nykykohtia*. Jyväskylän yliopisto. *Kasvatustieteiden tutkimuslaitoksen selosteita ja tiedotteita* 260, 101-115.
- Jolkkonen, A. 1995. Tasa-arvosta yrittäjämäärään - hyvinvointivaltion murros ja muuttuva korkeakoulupoliittinen retoriikka. *Kasvatus* 26 (3), 224-233.
- Jones, J. & Taylor, J. 1987. Degree quality: An investigation into differences between UK universities. *Higher Education* 16 (5), 581-602.
- Jones, J. & Taylor, J. 1989. Undergraduate non-completion rates: Differences between UK universities. *Higher Education* 18 (2), 209-225.
- Jones, J. & Taylor, J. 1990. *Performance indicators in higher education*. Bury St Edmunds: The Society for Research into Higher Education & Open University Press.
- Järvelä, M. 1991. *Palkkatyö ja koulutustarve*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Järvi, P., Kivinen, O. & Rinne, R. 1990. Yliopiston tila ja tahto. Turun yliopisto. *Koulutussosiologian tutkimusyksikön tutkimusraportteja* 5.
- Järvinen, A. 1985. Lääketieteen opiskelijoiden tieteellisiä ja ammatillisia käsityksiä koskeva seurantatutkimus. Tampereen yliopisto. *Acta Universitatis Tampereensis A* 197.
- Kalliosalmi, I., Pekkala, S. & Rönkkömäki, H. 1990. Opintojen keskeyttäminen Oulun yliopistossa. Oulun yliopisto. *Opintotoimiston julkaisuja* 2.
- Katchadourian, H. & Boli, J. 1985. *Careerism and intellectualism among college students*. San Francisco: Jossey Bass.
- Kivinen, O. & Kivirauma, J. 1985. Poikkeavuuden tuottamisesta koulussa. *Kasvatus* 16 (2), 87-92.
- Kivinen, O. & Rinne, R. 1985. Koulutuksen sosiologiseen jäsentämiseen. *Sociologia* 22 (3), 197-205.
- Kivinen, O. & Rinne, R. 1989. Poliittikan muutos eri maiden korkeakoulutuksessa. Teoksessa O. Kivinen & R. Rinne (toim.) *Korkeakoulutus tutkimuskeskittäjä*. Turun yliopisto. *Koulutussosiologian tutkimusyksikön tutkimusraportteja* 1, 157-169.
- Kivinen, O. & Rinne, R. 1990. Korkeakoulupolitiikka ja kehittämisnäkömät. Teoksessa P. Määttä & M. Panhelainen (toim.) *Korkeakoulupolitiikan korvesta ja valtateiltä*. Jyväskylän yliopisto. *Kasvatustieteiden tutkimuslaitoksen julkaisusarja B. Teoriaa ja käytäntöä* 57, 97-109.
- Kivinen, O. & Rinne, R. 1991. Mapping the field of stratification in higher education: the Finnish experience. *Higher Education* 21 (4), 521-549.
- Kivinen, O. & Rinne, R. 1992. Korkeakoulun panokset ja tuotokset. *Kasvatus* 23 (1), 62-71.
- Kivinen, O. & Rinne, R. 1993. Koulutus ja hyvinvointivaltion näköalat. *Kasvatus* 24 (1), 7-16.
- Kivinen, O. & Rinne, R. 1994. Korkeakoulutuksen kirjavoituminen. *Kasvatus* 25 (2), 124-136.
- Kivinen, O. & Rinne, R. 1995. Koulutuksen periytyvyys. Nuorten koulutus ja tasa-arvo Suomessa. SVT, *Koulutus 1995:4*. Helsinki: Tilastokeskus.
- Kivinen, O., Rinne, R. & Kivirauma, J. 1985. "Koulun käytännöt": koulutussosiologinen tarkastelu. Turun yliopisto. *Kasvatustieteiden tiedekunnan julkaisuja A* 105.
- Kivinen, O., Rinne, R. & Mäntyvaara, J. 1990. Muuttuva yliopisto korkeakoulupolitiikan tekijöiden näkemänä. Turun yliopisto. *Koulutussosiologian tutkimusyksikön tutkimusraportteja* 3.
- Kivirauma, J. & Kivinen, O. 1986. Sukupuolen ja poikkeavuuden yhteiskunnalliset ja kulttuuriset luokitukset koulussa. *Kasvatus* 17 (5), 380-394.
- KO 1985:16. Korkeakouluihin pyrkinneet ja hyväksytyt syyslukukaudella 1985. Helsinki: Tilastokeskus. *Koulutus ja tutkimus*.

- KO 1987:2. Korkeakoulut 1985. Helsinki: Tilastokeskus. Koulutus ja tutkimus.
- Kogan, M. 1988. Government and the management of higher education. An introductory review. *International Journal of Institutional Management in Higher Education* 12 (1), 5-15.
- Koivisto, R-L. 1984. Korkeakouluopintojen keskeyttämisen taustasta. Helsinki: Ylioppilaiden terveydenhoitosäätiön tutkimuksia ja selvityksiä 18.
- Kolari, R. 1982. Korkeakoulututkinnot ja opintojen keskeyttäminen 1966-1979. Helsinki: Tilastokeskus. Tutkimuksia 84.
- Korhonen, K. 1994. Korkeakouluopiskelu pitkittyä, keskeyttäminen harvinaisempaa. *Hyvinvointikatsaus* 4, 46-48.
- Korkeakoulujen opiskelijavalintatilastojen kehittämistyöryhmän muistio 1995. Helsinki: Opetusministeriön työryhmien muistioita 21: 1995.
- Koski, L. 1990. Tarinoiden yliopisto tehokkuuden diskurssissa. Joensuun yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunnan tutkimuksia 28.
- Kosonen, P. 1987. Hyvinvointivaltion haasteet ja pohjoismaiset mallit. Tampere: Vastapaino.
- Kuittinen, M. 1990. Kulttuuripääomaa etsimässä. Teoksessa J. Silvonen (toim.) *Oppimistapahtuma, opiskelijoiden kulttuuripääoma ja opintokokemusten muutos*. Joensuun yliopisto. Yhteiskuntatieteiden tiedekunta. Psykologian tutkimuksia 9, 70-99.
- Kuittinen, M. & Minkinen, J. 1989. Yliopisto-opiskelijoiden kulttuuripääoma ja tulevaisuuteen suuntautuminen. Joensuun yliopisto. Keskustelualoitteita 14.
- Kuusinen, J. 1985. Lukioon siirtyneiden lahjakkuus ja sosiaalinen tausta. *Sociologia* 22 (3), 191-196.
- Kuusinen, J. 1986. Koulumenestys, lahjakkuus ja sosiaalinen tausta. *Kasvatus* 17 (3), 192-197.
- Kuusinen, J. 1992. Hyvät, huonot ja keskinkertaiset. *Kasvatus* 23 (1), 47-56.
- Kössi, J., Lehtonen, V. & Vuorinen, M. 1989. Opintojen keskeyttäminen Turun yliopiston matemaattisluonnontieteellisessä tiedekunnassa. Turun yliopisto. Hallintoviraston julkaisuja 3.
- Laiho, I & Silvennoinen, H. 1992. Tutkijankoulutetut yhä valikoitunutta joukkoa. *Korkeakoulutieto* 19 (1), 26-32.
- Laukkanen, E. 1988. Korkeakouluopinnot: Keskeyttäminen, viivästyminen ja ammatillinen epävarmuus. Helsinki: Taloudellinen suunnittelukeskus.
- Lehtonen, J. 1993. Tutkimus vaikuttajien näkemyksistä yliopistoista. *Mielipiteet toista kuin teot*. Tiedonjyvä 28 (19), 10-11.
- Leimu, K., Oravainen, K. & Saari, H. 1978. Koulutusteille valikoituminen ja sitä määrääviä taustatekijöitä Suomen koululaitoksessa. Vuoden 1972 tutkintojen suunnittelutoimikunnan taustaraportti n:o 1. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteiden tutkimuslaitoksen julkaisuja 288.
- Liebau, E. 1984. Academic study and prospects for life: observations and reflections on the contemporary situation of West German students. *European Journal of Education* 19 (3), 269-282.
- Liljander J-P. 1991a. Yliopistoinstituutio kulttuurisena uusintajana. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteiden tutkimuslaitoksen julkaisusarja A. Tutkimuksia 40.
- Liljander, J-P. 1991b. Yliopisto-opiskelun tarkastelua kulttuurireproduktioteorian viitekehyksessä. Teoksessa P. Hakkarainen, R. Wahlström & J. Välimaa (toim.) *Korkeakoulutuksen kehittäminen ja laadun arviointi*. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteiden tutkimuslaitoksen julkaisusarja B. Teoriaa ja käytäntöä 71, 39-54.
- Liljander, J-P. 1992. Distinction strategies and selection in the Finnish academic field. Teoksessa P. Hakkarainen, H. Jalkanen & P. Määttä (toim.) *Current visions and analyses on Finnish higher education system*. University of Jyväskylä. Institute for Educational Research. Publication series B. *Theory into practice* 75, 29-43.
- Liljander, J-P. 1994. Eliitin kilpa ja karsinta. Keskeyttäminen ja koulutuksen vaihtaminen taitekohtana opintouran nousu- tai laskujohteisuuteen. Teoriaa ja ensivaiheen tuloksia. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteen lisensiaatintutkimus.
- Liljander, J-P. 1995. Ketä korkeakoulukenttä hylkii? Opintojen keskeyttäminen akateemisen koulutushierarkian eri tasoilla. *Kasvatus* 26 (1), 24-38.
- Liljander, J-P. 1996. Drop-out as a manifestation of reproduction dynamics in the fields of academic hierarchy. *Higher Education in Europe*, accepted manuscript.

- Liljander, J-P. & Määttä, P. 1994. Interruption of studies in context of maladjustment and social climbing. *Scandinavian Journal of Educational Research* 38 (2), 107-122.
- Littunen, Y. 1956. Opintoympäristön vaikutus korkeakouluopiskelussa. Forssa: Forssan Kirjapaino Oy.
- Lundgren, U. P. 1979. Att organisera omvärlden. Stockholm: Liber.
- Lundgren, U. P. 1983. Between hope and happening: text and context in curriculum. Geelong: Deakin university.
- Löwenthal, R. 1972. Korkeakoulukriisi. Porvoo: WSOY.
- Löwenthal, R. 1975. University's autonomy versus social priorities. Teoksessa P. Seabury (toim.) *Universities in the Western world*. New York: Free Press, 75-84.
- Malin, A. 1983. Log-lineaariset mallit ja menetelmän sovellus korkeakoulutukseen hakeutumiseen. *Kasvatus* 14 (3), 226-235.
- Marin, M. 1970. Tiedekunnat opintoympäristöinä. Helsinki: Tammi.
- Matemaattis-luonnontieteellisten oppiaineiden kehittämisprojekti (MALU): opetuksen kehittäminen ja arviointi 1995. Jyväskylän yliopisto. Avoin yliopisto. Moniste.
- Määttä, P. 1990. Onko opintojen kulku muuttunut? Teoksessa H. Jalkanen & R. Mäkinen (toim.) *Korkeakouluopintojen kulku ja opintoilmapiirit*. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteiden tutkimuslaitoksen julkaisusarja B. Teoriaa ja käytäntöä 59, 95-106.
- Määttä, P. 1992. Korkeakoulutukseen osallistumisen erot: kasvussa vai kaventumassa? *Kasvatus* 23 (2), 111-121.
- Määttä, P. 1995a. Sosiaalisen taustan mukaisista eroista korkeakoulutukseen osallistumisessa. *Sosiologia* 32 (2), 124-127.
- Määttä, P. 1995b. Korkeakouluopintojen keskeyttäminen ja tutkintoajat 1980-luvulla. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteiden tutkimuslaitoksen julkaisusarja B. Teoriaa ja käytäntöä 90.
- Määttä, P. 1996. Onko korkeakoulutuksen kasvu lisännyt osallistumisen tasa-arvoisuutta? *Julkaisematon käsikirjoitus*.
- Määttä, P. & Liljander, J-P. 1992. Kuka häviää ja kuka voittaa, kun korkeakouluopinnot keskeytyvät? *Kasvatus* 23 (3), 222-233.
- Määttä, P. & Liljander, J-P. 1993a. Suomen paras yliopisto? *Kasvatus* 24 (5), 448-460.
- Määttä, P. & Liljander, J-P. 1993b. Tunnusluvut ja tuloksen osoittaminen. *Korkeakoulutieto* 20 (4), 54-60.
- Määttä, P. & Valkonen, S. 1992. Study careers and productivity. Teoksessa P. Hakkarainen, H. Jalkanen & P. Määttä (toim.) *Current visions and analyses on Finnish higher education system*. University of Jyväskylä. Institute for Educational Research. Publication series B. Theory into practice 75, 121-135.
- Määttä, P., Jalkanen, H. & Stenström, M-L. 1987. The selection of students in the Finnish educational system. *Higher Education in Europe XII* (2), 40-49.
- Naisten tutkijanuran ongelmat ja esteet 1982. Komiteamietintö 1982:33. Helsinki: Opetusministeriö.
- Neave, G. 1988. On the cultivation of quality, efficiency and enterprise: an overview of recent trends in higher education in Western Europe, 1986-1988. *European Journal of Education* 23 (1-2), 7-23.
- Nevala, A. 1991. Mittavat murrokset - pienet muutokset. Korkeakoulupolitiikka ja opiskelijakunnan rakenne Suomessa 1900-luvulla. Joensuun yliopisto. Suomen historian lisensiaatintutkimus.
- Nevala, A. 1992. Ambitious goals - small changes? On the structure of the student population in Finland in the 20th century. Teoksessa P. Hakkarainen, H. Jalkanen & P. Määttä (toim.) *Current visions and analyses on Finnish higher education system*. University of Jyväskylä. Institute for Educational Research. Publication series B. Theory into practice 75, 1-12.
- Nevala, A. 1994. Korkeakouluopiskelijoiden sosiaalinen tausta - reunahuomautuksia "älyllisten järkäleiden" varjosta. *Sosiologia* 31 (4), 298-300.
- Numminen, J. 1987. Yliopistokysymys. Keuruu: Otava.
- Nätkin, R. & Kyllönen, S. 1985. Opiskelevan äidin kaksi maailmaa. Tampereen yliopisto. Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitoksen julkaisuja B 42.
- Opintojen kesto, keskeyttäminen sekä opetussuunnitelman kehittäminen 1989. Helsinki: Opetusministeriö. Korkeakouluneuvoston julkaisuja 7.
- Palme, M. 1989. Högskolefältet i Sverige. Stockholm: UHÄ/FoU. Arbetsrapport 4.

- Panhelainen, M. 1985. Humanistisen ja luonnontieteellisen alan opiskelijoiden opinto- ja ammattiorientaation kehitys. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteiden tutkimuslaitoksen julkaisuja 368.
- Panhelainen, M. & Malin, A. 1983. Opiskelijoiden valikoituminen humanistisiin ja luonnontieteellisiin korkeakouluopintoihin ja ensimmäinen opintovuosi. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteiden tutkimuslaitoksen julkaisuja 246.
- Panhelainen, M. & Malin, A. 1987. Korkeakouluopintojen kulku. Piirteitä opiskelun etenemisestä humanistisissa ja luonnontieteellisissä opinnoissa. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteiden tutkimuslaitoksen julkaisusarja A. Tutkimuksia 7.
- Parjanen, M. 1978. On some social factors affecting dropout in higher education. University of Tampere. Department of Sociology and Social Psychology. Research Reports 32.
- Parjanen, M. 1979. Korkeakouluopintojen keskeyttäminen. Tutkimustuloksia ja toimenpide-ehdotuksia. Tampereen yliopisto. Opintotoimiston tutkimuksia ja selvityksiä 25.
- Parsons, T. 1964. Family, socialization and interaction process. New York: Free Press.
- Pascarella, E. & Terenzini, P. 1991 How college affects students. Oxford: Jossey-Bass Publishers.
- Pekonen, O. 1995. Ranskan tiede. Jyväskylä: Gummerus.
- Pilottihanke matemaattis-luonnontieteellisen alan avoimen yliopistotoiminnan kehittämiseksi 1996. Jyväskylän yliopiston matematiikan laitoksen kirje 10.1.1996.
- Piskonen, H. 1993. Opiskelijoiden kulttuuripääoma ja tiedekulttuurit. Jyväskylän yliopisto. Sosiologian laitoksen julkaisuja 54.
- Pöntinen, S. 1983. Social mobility and social structure. A comparison of Scandinavian countries. Helsinki: The Finnish Society of Sciences and Letters. Commentationes Scientiarum Socialium 20.
- Pöntinen, S. 1992. The recruitment of intellectuals. A social mobility perspective. Teoksessa N. Kauppi & P. Sulkunen (toim.) *Vanguards of modernity. Society, intellectuals, and the university.* University of Jyväskylä. Publications of the Research Unit for Contemporary Culture 32, 168-186.
- Rahkonen, K. & Roos, J. P. 1993. The field of intellectuals: the case of Finland. *International Journal of Contemporary Sociology* 30 (2), 154-172.
- Rantalaiho, L. 1990. Naistutkijat verkoissa. *Korkeakoulutieto* 17 (2), 24-27.
- Reuterberg, S-E. 1983. Studiemedlens relativa betydelse för framgång i högskolan. Göteborgs universitet. *Rapporter från pedagogiska institutionen* 1983-02.
- Rinne, R. 1984. Opetussuunnitelma utopiana. *Kasvatus* 15 (2), 88-93.
- Rinne, R. 1986. Piilo-opetussuunnitelmasta koulun todellisuuksiin. *Kasvatus* 17 (5), 361-371.
- Rinne, R. 1987. Koulu symbolisen vallan näyttämönä. *Kasvatus* 18 (4), 303-314.
- Rinne, R. & Kivinen, O. 1984. Kulttuuris-sosiologisia näkökulmia kasvatukseen. *Kasvatus* 15 (4), 252-260.
- Rinne, R. & Kivinen, O. 1985. Koulu toimintaympäristönä. *Psykologia* 20 (5), 323-328.
- Rinne, R., Kivinen, O. & Kivirauma, J. 1984. Lähtökohtia peruskoulutuksen yhteiskunnallishistoriallisen muotoutumisen tutkimiseen. Turun yliopisto. *Kasvatustieteiden tiedekunnan julkaisuja B* 11.
- Roos, J. P. 1985a. Pelin säännöt: intellektuellit, luokat ja kieli. Esipuhe teoksessa Pierre Bourdieu *Sosiologian kysymyksiä.* Tampere: Vastapaino.
- Roos, J. P. 1985b. Elämäntapaa etsimässä. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Roos, J. P. 1988. Elämäntavasta elämäkertaan. Jyväskylä: Gummerus.
- Roos, J. P. & Rahkonen, K. 1985. Att vilja leva annorlunda. På jakt efter den nya medelklassen i Finland. Helsingin yliopisto. *Sosiaalipolitiikan laitoksen tutkimuksia* 2.
- Ruostetsaari, I. 1992. Vallan ytimessä. Tutkimus suomalaisesta valtaeliitistä. Helsinki: Gaudeamus.
- Saarnivaara, M. 1986. Matka tulevaisuuteen - tytöt ja pojat tasa-arvoisessa koulussa. *Kasvatus* 17 (2), 97-103.
- Sabour, M. 1988. Homo academicus arabicus. University of Joensuu. *Publications in social sciences* 11.
- Sabour, M. 1989. Valtion ylimystö: kulttuuripääoma ja symbolinen väkivalta. *Sociologia* 26 (3), 244-247.
- Saukkonen, S. 1991. Kansalaisuuden uusintaminen koulussa. *Kasvatus* 22 (5-6), 433-438.
- Saukkonen, S. 1994. Koulutus diskursiivisesti tuotettuna yhteiskunnallisena järjestelmänä. Jyväskylän yliopisto. *Kasvatustieteen lisensiaatintutkimus.*

- Schutz, A. 1975. Structures of the life-world. Teoksessa A. Schutz Collected papers III. The Hague: Martinus Nijhoff, 118-139.
- Silvennoinen, H. 1988. Opintojen keskeyttäminen Turun yliopiston yhteiskuntatieteellisessä tiedekunnassa. Turun yliopisto. Hallintoviraston julkaisusarja 3.
- Silvennoinen, H. 1992. Huono-osaisuus ja koulutus. *Kasvatus* 23 (3), 256-267.
- Silvennoinen, H. & Helo, T. 1993. Korkeakoulutuksen kysyntä ja työllisyys. *Tiedepolitiikka* 18 (3), 47-56.
- Silvennoinen, H. & Laiho, I. 1994. The hierarchy of academic education, gender and social background. *Scandinavian Journal of Educational Research* 38 (1), 15-32.
- Silvonen, J. 1993. Korkeakouluopintojen pitkittymisefekti ja opintojen kesto. Teoksessa J. Silvonen (toim.) Kolme näkökulmaa 1990-luvun opiskelijakulttuuriin. Helsinki: Opiskelijajärjestöjen tutkimussäätiö. Ylioppilaspalvelu ry:n julkaisusarja 1, 29-43.
- Simmel, G. 1986. *Muodin filosofia*. Helsinki: Odessa.
- Siurala, L. 1983. Koulutuksellinen tasa-arvoisuus. Helsingin kauppakorkeakoulu. Julkaisuja D 65.
- Skinner, C. J., Holt, D. & Smith, T. M. F. (toim.) 1989. *Analysis of complex surveys*. New York: John Wiley & Sons.
- Snyder, B. 1973. *The hidden curriculum*. London: MIT Press.
- Stenström, M-L. 1981. Perusasteen päättöluokkalaisten valikoituminen keskiasteen koulutukseen yhteisvalinnassa. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteiden tutkimuslaitoksen julkaisuja 311.
- Stolte-Heiskanen, V. 1981. Tieteen universalismi ja sukupuoliroolit: miehet ja naiset tutkimuksen arkielämässä. *Sosiologia* 18 (1), 13-23.
- Stolte-Heiskanen, V. 1993. Structural constraints on gender equalities with regard to university careers in Finland. *Higher Education in Europe XVIII* (4), 17-36.
- Sulkunen, P. 1991. Suurten projektien loppu. *Alkoholipolitiikka* 56 (3), 165-177.
- Sulkunen, P. 1992. Introduction: intellectuals and the great projects of the twentieth century. Teoksessa N. Kauppi & P. Sulkunen (toim.) *Vanguards of modernity. Society, intellectuals, and the university*. University of Jyväskylä. Publications of the Research Unit for Contemporary Culture 32, 7-15.
- Svensson, A. 1979. On equality and university education in Sweden. University of Göteborg. Reports from the Institute of Education 89.
- SVT 1989:21. Korkeakouluopiskelijat syyslukukaudella 1989. Helsinki: Tilastokeskus. Koulutus ja tutkimus.
- SVT 1991:11. Koulutus. Helsinki: Tilastokeskus. Koulutus ja tutkimus.
- Sysiharju, A-L. 1972. Keskkoulusta eteenpäin 1960-luvun Suomessa VI. Ketkä siirtyivät heti lukioon? Lukiotutkimus 1964-1971. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteiden tutkimuslaitoksen julkaisuja 125.
- Takala, M. 1992. Kouluallergia: yksilön ja yhteiskunnan ongelma. Tampereen yliopisto. *Acta Universitatis Tamperensis A* 335.
- Takala, T. 1983a. Oppivelvollisuuskoulu ja yhteiskunnalliset intressit. Tampereen yliopisto. *Acta Universitatis Tamperensis A* 151.
- Takala, T. 1983b. Uusi näkökulma koulutuksen ja työelämän välisten suhteiden tutkimiseen. *Aikuiskasvatus* 3 (4), 174-177.
- Takala, T. 1986. Piilo-opetussuunnitelma. *Sosiologia* 23 (4), 357-358.
- Tarmo, M. 1986. Tytöt ja pojat koulututkimuksen valossa. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteiden tutkimuslaitoksen julkaisuja 370.
- Teknillisten korkeakouluopintojen tehostaminen. 1991. *Teknillistieteelliset akatemit* 1991:2. Jyväskylä: Gummerus.
- The Swedish way towards a learning society 1992. Stockholm: Swedish Ministry of Education and Science. Report to OECD.
- Tinto, V. 1975. Dropout from higher education: A theoretical synthesis of recent research. *Review of Educational Research* 45 (1), 89-125.
- Tinto, V. 1982. Limits of theory and practice in student attrition. *Journal of Higher Education* 53 (6), 687-700.

- Tyler, W. 1977. *The sociology of educational inequality*. London: Methuen.
- Veblen, T. 1965. *The theory of the leisure class*. New York: Random House.
- Välimaa, J. 1995. Higher education cultural approach. University of Jyväskylä. *Jyväskylä studies in education, psychology and social research* 113.
- Väliverronen, E. 1992. Akateemiset puhetavat ja sisäänpääsyn esteet yliopistoyhteisössä. *Kasvatus* 23 (1), 22-29.
- Welche Uni ist die Beste? 1993. *Spiegel Spezial* 3.
- Wie Gut sind Unsere Universitäten? 1993. *Stern Extra* 16.
- Willis, P. 1983. Cultural production and theories of reproduction. Teoksessa L. Barton & S. Walker (toim.) *Race, class and education*. London: Croom Helm, 107-138.
- Willis, P. 1984. Koulun penkiltä palkkatyöhön. Tampere: Vastapaino.
- Young, M. 1984. Kriittiseen kasvatussosiologiaan. *Sosiologia* 21 (3), 197-202.

LIITTEET

- LIITE 1: Tutkittavien sosiaalinen ja alueellinen tausta sekä sukupuolirakenne korkeakouluittain ja opintoaloittain tarkasteltuna
- LIITE 2: Aineistoon sovitetut log-lineaariset mallit ja logit-mallit sekä hyväksytyjen mallien parametrien tilastollisen merkitsevyyden testaus
- LIITE 3: Opintoaloja korkeakouluittain tarkasteltaessa hahmottuva koulutusten hierarkia statuskolmanneksittain esitettynä

**LIITE 1. Tutkittavien sosiaalinen ja alueellinen tausta sekä sukupuolirakenne korkea-
kouluittain ja opintoaloittain tarkasteltuna**

Taulukko 16. Korkeakoulut esitettyinä elitistisimmästä kansanomaisimpaan

Korkeakoulu	Isän koulutusaste			
	Korkea-aste (%)	Keskiaste (%)	Perusaste (%)	Yhteensä
Teknillinen korkeakoulu	50.2	26.3	23.5	3 676
Svenska handelshögskolan	49.4	26.5	24.1	822
Sibelius-Akatemia	48.6	23.6	27.8	492
Eläinlääketieteellinen korkeakoulu	45.2	25.2	29.7	155
Helsingin kauppakorkeakoulu	42.2	28.9	28.9	1 376
Taideteollinen korkeakoulu	40.2	29.4	30.4	286
Helsingin yliopisto	39.6	28.0	32.4	8 835
Teatterikorkeakoulu	36.7	30.4	32.9	79
Åbo Akademi	31.3	31.4	37.3	1 961
Turun kauppakorkeakoulu	29.9	31.8	38.3	806
Turun yliopisto	28.9	32.4	38.6	3 939
Lapin korkeakoulu	27.4	32.3	40.3	541
Tampereen teknillinen korkeakoulu	26.2	34.7	39.1	1 456
Oulun yliopisto	24.1	29.6	46.4	3 768
Lappeenrannan teknillinen korkeakoulu	23.1	37.5	39.4	905
Kuopion yliopisto	23.1	32.5	44.4	1 006
Tampereen yliopisto	22.9	30.7	46.4	3 252
Jyväskylän yliopisto	21.6	31.7	46.7	3 150
Vaasan korkeakoulu	18.6	33.5	47.9	899
Joensuun yliopisto	17.6	30.4	52.0	1 939
Yhteensä	32.0	30.0	38.0	39 343

Taulukko 17. Opintoalat esitettynä elitistisimmästä kansanomaisimpaan

Opintoala	Isän koulutusaste			
	Korkea-aste (%)	Keskiaste (%)	Perusaste (%)	Yhteensä
Arkkitehtikoulutus	53.1	23.7	23.2	439
Musiikki	48.6	23.6	27.8	492
Lääketiede	45.3	25.2	29.5	1 981
Eläinlääketiede	45.2	25.2	29.7	155
Varanotaarikoulutus	42.7	29.1	28.2	110
Oikeustiede	42.6	28.5	28.9	1 463
Taideteollinen koulutus	40.2	29.4	30.4	286
Hammaslääketiede	39.1	29.1	31.8	598
Insinöörinkoulutus	37.2	30.6	32.2	6 907
Teatteri- ja tanssiala	35.2	33.0	31.9	91
Kauppatiede	34.9	30.3	34.8	4 664
Teologia	31.5	27.8	40.7	683
Liikuntatiede	31.4	35.2	33.3	264
Maatalous- ja metsätiede	29.9	31.7	38.4	1 170
Kasvatustiede	29.4	30.8	39.8	3 536
Proviisorikoulutus	28.9	29.9	41.2	187
Luonnontiede	26.6	30.5	42.9	5 240
Yhteiskuntatiede	26.2	31.9	41.9	2 749
Psykologia	26.0	30.6	43.3	480
Humanistiset tieteet	25.9	30.5	43.6	6 305
Terveystieteet	25.5	35.3	39.2	51
Farmaseutinkoulutus	22.8	33.3	43.9	412
Yhteiskunnallinen koulutus ^a	19.6	26.1	54.3	647
Lastentarhanopettajakoulutus	13.6	28.6	57.7	433
Yhteensä	32.0	30.0	38.0	39 343

^a Pääasiassa Tampereen yliopiston opetusjaostoon ilmoittautuneita opiskelijoita

Taulukko 18. Korkeakoulut esitettynä kaupunkilaisvaltaisimmasta maalaisvaltaisimpaan

Korkeakoulu	Kotipaikkakunta			
	Suuri kaupunki (%)	Pieni k./suuri mlk. (%)	Pieni maalaiskunta (%)	Yhteensä
Helsingin kauppakorkeakoulu	64.2	25.5	10.2	1 390
Svenska handelshögskolan	56.3	32.9	10.9	837
Teatterikorkeakoulu	55.0	35.0	10.0	80
Teknillinen korkeakoulu	50.9	34.1	15.0	3 719
Helsingin yliopisto	45.1	34.8	20.1	8 951
Taideteollinen korkeakoulu	41.7	38.3	20.0	290
Eläinlääketieteellinen korkeakoulu	37.1	34.0	28.9	159
Turun yliopisto	34.4	38.0	27.6	3 990
Sibelius-Akatemia	33.5	43.9	22.6	499
Turun kauppakorkeakoulu	31.8	39.9	28.3	815
Tampereen teknillinen korkeakoulu	31.4	42.0	26.6	1 473
Tampereen yliopisto	30.9	40.3	28.8	3 293
Kuopion yliopisto	24.6	41.3	34.1	1 016
Oulun yliopisto	22.5	34.5	43.0	3 812
Åbo Akademi	21.8	51.6	26.6	1 998
Lapin korkeakoulu	16.8	50.6	32.5	547
Lappeenrannan teknillinen korkeakoulu	16.6	55.8	27.7	911
Vaasan korkeakoulu	16.1	44.3	39.6	905
Jyväskylän yliopisto	13.5	49.8	36.7	3 173
Joensuun yliopisto	9.3	45.8	44.9	1 962
Yhteensä	33.5	39.3	27.2	39 820

Taulukko 19. Opintoalat esitettynä kaupunkilaisvaltaisimmasta maalaisvaltaisimpaan

Opintoala	Kotipaikkakunta			
	Suuri kaupunki (%)	Pieni k./suuri mlk. (%)	Pieni maalaiskunta (%)	Yhteensä
Varanotaarikoulutus	56.8	29.7	13.5	111
Teatteri- ja tanssiala	51.1	37.0	12.0	92
Arkkitehtikoulutus	48.0	37.4	14.6	444
Terveystieteet	47.1	33.3	19.6	51
Oikeustiede	46.7	35.2	18.1	1 476
Kauppatiede	43.2	36.4	20.4	4 720
Taideteollinen koulutus	41.7	38.3	20.0	290
Lääketiede	41.3	35.6	23.1	2 006
Insinöörinkoulutus	37.7	39.5	22.9	6 984
Eläinlääketiede	37.1	34.0	28.9	159
Hammaslääketiede	36.2	38.9	24.9	607
Musiikki	33.5	43.9	22.6	499
Yhteiskuntatiede	33.3	38.4	28.3	2 778
Psykologia	32.5	37.7	29.8	486
Luonnontiede	31.0	39.5	29.5	5 297
Humanistiset tieteet	28.8	40.9	30.3	6 396
Teologia	27.7	39.9	32.5	690
Yhteiskunnallinen koulutus	26.4	42.6	31.0	662
Farmaseuttikoulutus	26.1	40.1	33.8	414
Proviisorikoulutus	25.9	35.4	38.6	189
Maatalous- ja metsätiede	23.9	34.6	41.5	1 180
Liikuntatiede	21.7	49.8	28.5	267
Kasvatustiede	20.4	44.1	35.5	3 584
Lastentarhanopettajakoulutus	17.4	44.0	38.5	436
Yhteensä	33.5	39.3	27.2	39 820

Taulukko 20. Korkeakoulut esitettyinä miesvaltaisimmasta naisvaltaisimpaan

Korkeakoulu	Sukupuoli		
	Naisia (%)	Miehiä (%)	Yhteensä
Tampereen teknillinen korkeakoulu	12.2	87.8	1 473
Lappeenrannan teknillinen korkeakoulu	14.6	85.4	912
Teknillinen korkeakoulu	17.1	82.9	3 719
Svenska handelshögskolan	47.6	52.4	837
Oulun yliopisto	49.1	50.9	3 812
Lapin korkeakoulu	50.5	49.5	547
Teatterikorkeakoulu	51.3	48.8	80
Helsingin kauppakorkeakoulu	52.2	47.8	1 390
Turun kauppakorkeakoulu	53.1	46.9	815
Vaasan korkeakoulu	55.4	44.6	905
Sibelius-Akatemia	58.3	41.7	499
Helsingin yliopisto	59.6	40.4	8 954
Åbo Akademi	61.2	38.8	1 998
Taideteollinen korkeakoulu	61.4	38.6	290
Turun yliopisto	63.3	36.7	3 992
Kuopion yliopisto	64.1	35.9	1 016
Tampereen yliopisto	65.5	34.5	3 295
Joensuun yliopisto	65.6	34.4	1 964
Jyväskylän yliopisto	66.2	33.8	3 174
Eläinlääketieteellinen korkeakoulu	77.4	22.6	159
Yhteensä	52.9	47.1	39 831

Taulukko 21. *Opintoalat esitettynä miesvaltaisimmasta naisvaltaisimpaan*

Opintoala	Sukupuoli		
	Naisia (%)	Miehiä (%)	Yhteensä
Insinööriopetus	13.4	86.6	6 985
Varanotaarikoulutus	40.5	59.5	111
Oikeustiede	45.0	55.0	1 479
Luonnontiede	45.2	54.8	5 298
Maatalous- ja metsätiede	46.6	53.4	1 181
Arkkitehtikoulutus	46.8	53.2	444
Kauppatiede	49.4	50.6	4 720
Teatteri- ja tanssiala	51.1	48.9	92
Teologia	52.3	47.7	690
Liikuntatiede	53.6	46.4	267
Musiikki	58.3	41.7	499
Yhteiskuntatiede	60.4	39.6	2 778
Taideteollinen koulutus	61.4	38.6	290
Lääketiede	62.2	37.8	2 006
Kasvatustiede	69.9	30.1	3 584
Yhteiskunnallinen koulutus	72.4	27.6	663
Hammaslääketiede	73.3	26.7	607
Proviisorikoulutus	76.7	23.3	189
Eläinlääketiede	77.4	22.6	159
Humanistiset tieteet	79.5	20.5	6 401
Psykologia	81.7	18.3	486
Lastentarhanopettajakoulutus	89.5	10.5	437
Farmaseuttikoulutus	91.3	8.7	414
Terveystieteet	96.1	3.9	51
Yhteensä	52.9	47.1	39 831

LIITE 2. Aineistoon sovitetut log-lineaariset mallit ja logit-mallit sekä hyväksytyjen mallien parametrien tilastollisen merkitsevyyden testaus

Taulukko 22. *Kodin koulutusasteen, sukupuolen ja kotipaikkakunnan vaikutus opintojen keskeyttämiseen: aineistoon sovitetut logit-mallit*

	Parametriosia	L ²	df	p
1	O+O.A+O.B+O.C+O.A.B+O.A.C+O.B.C+O.A.B.C	.00	0	1.000
2	O+O.A+O.B+O.C+O.A.B+O.A.C+O.B.C	4.51	4	.341
3	O+O.A+O.B+O.C+O.A.B+O.A.C	4.79	6	.572
4	O+O.A+O.B+O.C+O.A.C+O.B.C	5.81	6	.444
5	O+O.A+O.B+O.C+O.A.B+O.B.C	7.74	8	.459
6	O+O.A+O.B+O.C+O.A.C	5.99	8	.648
7	O+O.A+O.B+O.C+O.A.B	7.97	10	.632
8	O+O.A+O.B+O.C+O.B.C	9.19	10	.514
9	O+O.A+O.B+O.C	9.34	12	.674
10	O+O.A+O.B	17.32	14	.240
11	O+O.A+O.C	16.38	13	.229
12	O+O.B+O.C	37.81	14	.001
13	O+O.A	25.02	15	.050
14	O+O.B	41.67	16	.000
15	O+O.C	43.62	15	.000
16	O	47.69	17	.000

Huom. Taulukon perusteella hyväksyttiin malli numero 9 (O + O.A + O.B + O.C), koska testisuuren arvon muutos seuraaviin malleihin verrattuna on tilastollisesti merkitsevä.

Taulukko 23. *Kodin koulutusasteen ja opiskelupaikan statuksen vaikutus opintojen keskeyttämiseen: aineistoon sovitetut logit-mallit*

	Parametriosia	L ²	df	p
1	O + O.A + O.B + O.A.B	.00	0	1.000
2	O + O.A + O.B	13.73	4	.008

(jatkuu)

Taulukko 23. (jatkuu)

Parametriosia		L ²	df	p
3	O + O.A	29.10	6	.000
4	O + O.B	29.34	6	.000
5	O	51.95	8	.000

Huom. Aineistoon sopi ainoastaan täydellinen malli eli malli numero 1 (O + O.A + O.B + O.A.B). Muissa malleissa p-arvo on pienempi kuin .05.

Taulukko 24. *Kodin koulutusasteen ja opiskelupaikan statuksen vaikutus opintojen keskeyttämiseen: hyväksytyin logit-mallin parametrien tilastollisen merkitsevyyden testaus*

Parametrit	Est.	S.E.	Z
O	-1.282	.015	-83.071
O.A (1) Per/per	.061	.019	3.144
(2) Kes/kes	-.024	.023	-1.050
(3) Kor/kor	-.037	-	-
O.B (1) Ylin kolmannes	-.055	.021	-2.684
(2) Keskimäinen kolmannes	-.048	.021	-2.254
(3) Alin kolmannes	.103	-	-
O.A.B A ₁ .B ₁	.086	.026	3.263
A ₁ .B ₂	-.030	.027	-1.118
A ₁ .B ₃	-.056	-	-
A ₂ .B ₁	-.006	.032	-.174
A ₂ .B ₂	.023	.032	.730
A ₂ .B ₃	-.017	-	-
A ₃ .B ₁	-.080	-	-
A ₃ .B ₂	.007	-	-
A ₃ .B ₃	.073	-	-

Taulukko 25. *Sosiaalisen taustan, sukupuolen ja kotipaikkakunnan vaikutus koulutuksen vaihtoon suuntautumiseen keskimäisen statuskolmannuksen koulutuspaikoissa opiskelleiden siirtyneiden ryhmässä: aineistoon sovitettut log-lineaariset mallit*

Parametriosia		L ²	df	p
1	V+O+O.A+O.B+O.C+O.A.B+O.A.C+O.B.C+O.A.B.C	.00	0	1.000
2	V+O+O.A+O.B+O.C+O.A.B+O.A.C+O.B.C	4.53	8	.806

(jatkuu)

Taulukko 25. (jatkuu)

	Parametriosia	L ²	df	p
3	V+O+O.A+O.B+O.C+O.A.B+O.A.C	5.97	12	.918
4	V+O+O.A+O.B+O.C+O.A.C+O.B.C	5.44	12	.942
5	V+O+O.A+O.B+O.C+O.A.B+O.B.C	11.64	16	.768
6	V+O+O.A+O.B+O.C+O.A.C	6.85	18	.976
7	V+O+O.A+O.B+O.C+O.A.B	13.00	20	.877
8	V+O+O.A+O.B+O.C+O.B.C	12.49	20	.898
9	V+O+O.A+O.B+O.C	13.92	24	.949
10	V+O+O.A+O.B	30.13	28	.357
11	V+O+O.A+O.C	28.78	26	.321
12	V+O+O.B+O.C	16.91	28	.950
13	V+O+O.A	44.82	30	.040
14	V+O+O.B	35.47	32	.308
15	V+O+O.C	31.88	30	.373
16	V+O	50.40	34	.035

Huom. 1. V = mallin vakio-osa: GM + A + B + C + A.B + A.C + B.C + A.B.C

Huom. 2. Taulukon perusteella hyväksyttiin malli numero 12 (V + O + O.B + O.C), koska testisuuren arvon muutos seuraaviin tilastollisesti sopiviin malleihin verrattuna on tilastollisesti merkitsevä.

Taulukko 26. Sukupuolen ja kotipaikkakunnan vaikutus koulutuksenvaihdon suuntautumiseen keskimmäisen statuskolmanneksen koulutuspaikoissa opiskelleiden siirtäjien ryhmässä: hyväksytyn log-lineaarisen mallin parametrien tilastollisen merkitsevyyden testaus

Parametrit	Est.	S.E.	Z
O	.404 .128	.059 .062	6.892 2.051
O.B Sukupuolen vaikutus	-.175 -.089	.058 .060	-3.020 -1.478
O.C Kotipaikkakunnan vaikutus	-.021 -.270 -.003 .140	.085 .077 .090 .079	-.245 -3.502 -.031 1.773

Taulukko 27. Sosiaalisen taustan, sukupuolen ja kotipaikkakunnan vaikutus koulutuksen-
vaihdon suuntautumiseen alimman statuskolmanneksen koulutuspaikoissa
opiskelleiden siirtyjien ryhmässä: aineistoon sovitetut logit-mallit

	Parametriosa	L ²	df	p
1	O+O.A+O.B+O.C+O.A.B+O.A.C+O.B.C+O.A.B.C	.00	0	1.000
2	O+O.A+O.B+O.C+O.A.B+O.A.C+O.B.C	2.87	4	.580
3	O+O.A+O.B+O.C+O.A.B+O.A.C	2.97	6	.812
4	O+O.A+O.B+O.C+O.A.C+O.B.C	4.51	6	.608
5	O+O.A+O.B+O.C+O.A.B+O.B.C	8.84	8	.356
6	O+O.A+O.B+O.C+O.A.C	4.77	8	.782
7	O+O.A+O.B+O.C+O.A.B	8.97	10	.535
8	O+O.A+O.B+O.C+O.B.C	10.63	10	.387
9	O+O.A+O.B+O.C	10.83	12	.543
10	O+O.A+O.B	13.83	14	.463
11	O+O.A+O.C	12.94	13	.453
12	O+O.B+O.C	16.44	14	.287
13	O+O.A	15.70	15	.402
14	O+O.B	20.32	16	.206
15	O+O.C	18.89	15	.219
16	O	22.59	17	.163

Huom. Taulukon perusteella hyväksyttiin malli numero 13 (O + O.A), koska se on malleista viimeinen, johon voidaan siirtyä siten, ettei testisuureen arvon muutos ole tilastollisesti merkitsevä.

Taulukko 28. Sosiaalisen taustan vaikutus koulutuksenvaihdon suuntautumiseen alimman
statuskolmanneksen koulutuspaikoissa opiskelleiden siirtyjien ryhmässä: hyväk-
sytyn logit-mallin parametrien tilastollisen merkitsevyyden testaus

Parametrit	Est.	S.E.	Z
O	.377	.046	8.151
O.A	Sosiaalisen taustan vaikutus		
	-.141	.060	-2.351
	-.014	.064	-.219

Taulukko 29. Sosiaalisen taustan, sukupuolen ja kotipaikkakunnan vaikutus koulutuksen-
vaihdon suuntautumiseen ylimmän statuskolmanneksen koulutuspaikoissa
opiskelleiden siirtyjien ryhmässä: aineistoon sovitetut logit-mallit

	Parametriosia	L ²	df	p
1	O+O.A+O.B+O.C+O.A.B+O.A.C+O.B.C+O.A.B.C	.00	0	1.000
2	O+O.A+O.B+O.C+O.A.B+O.A.C+O.B.C	3.21	4	.524
3	O+O.A+O.B+O.C+O.A.B+O.A.C	3.35	6	.763
4	O+O.A+O.B+O.C+O.A.C+O.B.C	4.78	6	.573
5	O+O.A+O.B+O.C+O.A.B+O.B.C	4.46	8	.813
6	O+O.A+O.B+O.C+O.A.C	4.82	8	.777
7	O+O.A+O.B+O.C+O.A.B	4.57	10	.918
8	O+O.A+O.B+O.C+O.B.C	5.96	10	.819
9	O+O.A+O.B+O.C	5.99	12	.917
10	O+O.A+O.B	28.61	14	.012
11	O+O.A+O.C	15.89	13	.255
12	O+O.B+O.C	9.86	14	.772
13	O+O.A	37.56	15	.001
14	O+O.B	35.20	16	.004
15	O+O.C	20.61	15	.150
16	O	44.85	17	.000

Huom. Kuvion perusteella hyväksyttiin malli numero 12 (O + O.B + O.C), koska testisuureen arvon muutos viimeiseen tilastollisesti sopivaan malliin verrattuna on tilastollisesti merkitsevä.

Taulukko 30. Sukupuolen ja kotipaikkakunnan vaikutus koulutuksenvaihdon suuntautumiseen
ylimmän statuskolmanneksen koulutuspaikoissa opiskelleiden siirtyjien ryh-
mässä: hyväksytyyn logit-mallin parametrien tilastollisen merkitsevyyden testaus

Parametrit	Est.	S.E.	Z
O	.343	.044	7.825
O.B Sukupuolen vaikutus	-.135	.041	-3.268
O.C Kotipaikkakunnan vaikutus	-.262	.070	-3.769
	-.011	.059	-.191

Taulukko 31. Sosiaalisen taustan, sukupuolen ja kotipaikkakunnan vaikutus alanvaihdon suuntautumiseen opintoalahierarkian keskimmaisessä statuskolmanneksessa opiskelleiden siirtyneiden ryhmässä: aineistoon sovitettut log-lineaariset mallit

	Parametriosia	L ²	df	p
1	V+O+O.A+O.B+O.C+O.A.B+O.A.C+O.B.C+O.A.B.C	.00	0	1.000
2	V+O+O.A+O.B+O.C+O.A.B+O.A.C+O.B.C	7.01	8	.536
3	V+O+O.A+O.B+O.C+O.A.B+O.A.C	8.68	12	.730
4	V+O+O.A+O.B+O.C+O.A.C+O.B.C	13.90	12	.308
5	V+O+O.A+O.B+O.C+O.A.B+O.B.C	14.58	16	.556
6	V+O+O.A+O.B+O.C+O.A.C	16.38	16	.437
7	V+O+O.A+O.B+O.C+O.A.B	16.94	20	.657
8	V+O+O.A+O.B+O.C+O.B.C	21.05	20	.394
9	V+O+O.A+O.B+O.C	23.80	24	.473
10	V+O+O.A+O.B	36.08	28	.141
11	V+O+O.A+O.C	46.42	26	.008
12	V+O+O.B+O.C	37.90	28	.100
13	V+O+O.A	58.87	30	.001
14	V+O+O.B	54.71	32	.007
15	V+O+O.C	61.94	30	.001
16	V+O	78.76	34	.000

Huom. 1. V = mallin vakio-osa: GM + A + B + C + A.B + A.C + B.C + A.B.C

Huom. 2. Taulukon perusteella hyväksyttiin malli numero 9 (V + O + O.A + O.B + O.C), koska testisuureen arvon muutos seuraaviin tilastollisesti sopiviin malleihin verrattuna on tilastollisesti merkitsevä.

Taulukko 32. Sosiaalisen taustan, sukupuolen ja kotipaikkakunnan vaikutus alanvaihdon suuntautumiseen opintoalahierarkian keskimmaisessä statuskolmanneksessa opiskelleiden siirtyneiden ryhmässä: hyväksytyyn log-lineaarisen mallin parametrien tilastollisen merkitsevyyden testaus

Parametrit	Est.	S.E.	Z
O	.407 -.196	.052 .059	7.795 -3.312

(jatkuu)

Taulukko 32. (jatkuu)

Parametrit		Est.	S.E.	Z
O.A	Sosiaalisen taustan vaikutus	-.222	.072	-3.081
		.079	.075	1.053
		-.008	.081	-.095
		.090	.086	1.052
O.B	Sukupuolen vaikutus	-.147	.050	-2.928
		-.120	.058	-2.075
O.C	Kotipaikkakunnan vaikutus	-.202	.081	-2.502
		.075	.070	1.067
		.180	.087	2.070
		-.211	.083	-2.548

Taulukko 33. *Kotiläänin ja sosiaalisen taustan vaikutus yksikönvaihdon suuntautumiseen maakuntien korkeakouluissa opiskelleiden siirtyjien ryhmässä: aineistoon sovitettut logit-mallit*

Parametriosia		L ²	df	p
1	O + O.A + O.B + O.A.B	.00	0	1.000
2	O + O.A + O.B	.91	2	.634
3	O + O.A	45.32	3	.000
4	O + O.B	10.58	4	.032
5	O	58.29	5	.000

Huom. Taulukon perusteella hyväksyttiin malli numero 2 (O + O.A + O.B), koska seuraavissa malleissa p-arvo on pienempi kuin .05.

Taulukko 34. *Kotiläänin ja sosiaalisen taustan vaikutus yksikönvaihdon suuntautumiseen maakuntien korkeakouluissa opiskelleiden siirtyjien ryhmässä: hyväksytyyn logit-mallin parametrien tilastollisen merkitsevyyden testaus*

Parametrit		Est.	S.E.	Z
O		.309	.089	3.480
O.A	Sosiaalisen taustan vaikutus	-.174	.080	-2.175
		-.080	.080	-.992
O.B	Kotiläänin vaikutus	.516	.089	5.825

LIITE 3. Opintoaloja korkeakouluittain tarkasteltaessa hahmottuva koulutusten hierarkia statuskolmanneksittain esitettynä

Ylin kolmannes	Kesimmäinen kolmannes	Alin kolmannes
1. Arkkitehtikoulutus/TKK	31. Psykologia/ÅA	63. Proviisorikoulutus/KuY
2. Insinöörikkoulutus/TKK	32. Insinöörikkoulutus/OY	64. Humanistiset tieteet/ÅA
3. Lääketiede/HY	33. Eläinlääketiede/EKK	65. Luonnontiede/OY
4. Varanotaarikoulutus/HY	34. Insinöörikkoulutus/LTKK	66. Luonnontiede/JoY
5. Kauppatiede/SHH	35. Luonnontiede/ÅA	67. Terveysthuolto/KuY
6. Insinöörikkoulutus/ÅA	36. Kauppatiede/ÅA	68. Humanistiset tieteet/TaY
7. Kauppatiede/HKKK	37. Yhteiskunnallinen koulu- tus/HY	69. Kasvatustiede/JY
8. Oikeustiede/HY	38. Terveysthuolto/HY	70. Yhteiskuntatiede/JoY
9. Teatteri- ja tanssiala/ Teak	39. Kauppatiede/TuKKK	71. Psykologia/TY
10. Yhteiskuntatiede/HY	40. Luonnontiede/TY	72. Kasvatustiede/OY
11. Psykologia/HY	41. Kauppatiede/JY	73. Kasvatustiede/JoY
12. Varanotaarikoulutus/TY	42. Kasvatustiede/HY	74. Hammaslääketiede/OY
13. Hammaslääketiede/HY	43. Lääketiede/OY	75. Hammaslääketiede/KuY
14. Luonnontiede/HY	44. Teologia/HY	76. Yhteiskuntatiede/JY
15. Yhteiskuntatiede/OY	45. Liikuntatiede/JY	77. Humanistiset tieteet/OY
16. Teatteri- ja tanssiala/TaY	46. Maatalous- ja metsätiede/ HY	78. Psykologia/JY
17. Arkkitehtikoulutus/OY	47. Lääketiede/KuY	79. Lastentarhanopettajakou- lutus/TY
18. Lääketiede/TY	48. Yhteiskuntatiede/ÅA	80. Yhteiskuntatiede/KuY
19. Insinöörikkoulutus/TTKK	49. Kasvatustiede/TY	81. Psykologia/TaY
20. Kauppatiede/TaY	50. Yhteiskuntatiede/TY	82. Yhteiskunnallinen kou- lutus/TaY
21. Luonnontiede/TaY	51. Yhteiskuntatiede/VaKK	83. Humanistiset tieteet/JY
22. Oikeustiede/TY	52. Kasvatustiede/TaY	84. Proviisorikoulutus/ÅA
23. Musiikki/Siba	53. Proviisorikoulutus/HY	85. Humanistiset tieteet/JoY
24. Arkkitehtikoulutus/ TTKK	54. Luonnontiede/KuY	86. Psykologia/JoY
25. Oikeustiede/LKK	55. Kasvatustiede/LKK	87. Lastentarhanopettajakou- lutus/JY
26. Humanistiset tieteet/HY	56. Luonnontiede/JY	88. Lastentarhanopettajakou- lutus/OY
27. Taideteollinen ala/Taik	57. Kasvatustiede/ÅA	89. Humanistiset tieteet/ VaKK
28. Hammaslääketiede/TY	58. Farmaseuttikoulutus/HY	90. Lastentarhanopettajakou- lutus/JoY
29. Lääketiede/TaY	59. Humanistiset tieteet/TY	91. Yhteiskuntatiede/LKK
30. Teologia/ÅA	60. Maatalous- ja metsätiede/ JoY	92. Farmaseuttikoulutus/ KuY
	61. Kauppatiede/VaKK	
	62. Yhteiskuntatiede/TaY	